YTY
YURT
İTAP-YAYIN

araştırma-inceleme

MEZOPOTAMYA'DAN ANADOLU'YA

ALEVİ ERENLERİN İLK SAVAŞI (1240)

HAMZA AKSÜT

Dede Garkın-Baba İshak-Baba İlyas

Kitap Üzerine

Alevi erenlerin ilk savaşı ve Alevi tarihinin önemli bir parçasıdır Baba Resul olayı.
1240 yılında kadın, erkek kitleler halinde Mezopotamya'dan Orta Anadolu'ya akan bu inanç selinin kahramanları kimlerdir? Şimdiye kadar çok şey yazıldı, çok şey söylendi. Baba İshak, Baba İlyas ve Dede Garkın kimdir?
Bu kitapla öğreniyoruz kim olduklarını, yurtlarını, boylarını, obalarını...
Bu kitapla öğreniyoruz onların Mardinli, Urfalı, Diyarbakırlı olduklarını...

Yazar Üzerine

Hamza Aksüt, 1958 yılında Malatya-Hekimhan-Davulku köyünde doğdu. AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulunu bitirdi. Çeşitli dergilerde Alevi toplulukların ve dede ocaklarının tarihiyle ilgili yazıları yayınlandı. Yayınlanmış kitapları, Hasançelebi ve Çevresi Tarihi (1998), Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri (2002) adlarını taşımaktadır

Mezopotamya'dan Anadolu'ya
Alevi Erenlerin İlk Savaşı (1240)
Hamza Aksüt

© 2006 Yurt Kitap-Yayın

Yurt Kitap-Yayın 198
ISBN 975-9025-24-8
1. Baskı Mart 2006, Ankara

Kapak Ali İmren
Cantekin Matbaası, Ankara

Yurt Kitap-Yayın
Konur Sokak No: 26/3
Kızılay-ANKARA
Tel: (0 312) 417 35 49
Fax: (0 312) 425 36 40
e-mail: yurtkitap@yurtkitap.com
www.yurtkitap.com

MEZOPOTAMYA'DAN ANADOLU'YA

ALEVİ ERENLERİN İLK SAVAŞI (1240)

HAMZA AKSÜT

araştırma-inceleme

YURT
KİTAP-YAYIN
TARİHİN ve MİTOLOJİNİN
ROMANLARINI YAYIMLAR

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9
Kronoloji Tablosu 13
Haritalar 15
Olay Hakkında Ön Bilgi 17
Kaynaklar 19

BÖLÜM I

OLAYIN ÖNDERLERİNİN KİMLİĞİ 23
1-Dede Garkın 29
2-Baba İlyas 49
3-Baba İshak 66
4-Şeyh Osman 77
5-Hacı Mihman 81
6-Hacı Bağadın 83
7-Ayna Dovla 85
8-Şeyh Affan 90
9-Yusuf Eber 92

BÖLÜM II

BABA RESUL OLAYININ GELİŞİMİ 95
Olayın Ayrıntıları 95
Olaya Katılanların Sayısı ve Etnik Kökeni 103
Olay Sonrası 110
Kuzey Mezopotamya Bölgesi ve Türkmenler 115

BÖLÜM III

BABA RESUL OLAYININ DİNSEL NİTELİĞİ 117
Baba Resul'ün Peygamberliği İddiası 118
Baba Resul Olayında Vefailik Tartışması 135
Ebu'l Vefa'nın Kimliği 146
Şamanizm 151
Babailik 157

BÖLÜM IV

OLAYIN ALEVİLİKLE İLGİSİ 159
Hacı Bektaş ve Baba Resul Olayı 161
Baba Resul Olayının Alevilikle İlgisinin Dayanakları 171
Baba Resul Olayında Aleviliğe Aykırı Ögeler Var mıdır? . 186

BÖLÜM V

OLAYIN NEDENİ 189
Sonuç 198

Kaynakça 200
Dizin 206

Önsöz

Bu kitabın konusu, 1240 yılında ortaya çıkan ve şimdiye kadar hakkında birçok şey yazılan önemli bir olaydır. Olayın önemi, Alevilik tarihiyle ilgisinden kaynaklanmaktadır.

Bilindiği gibi, 1990'lı yıllardan itibaren Aleviliğin ülke ve bilim gündemine girmesiyle birlikte bu alanda birçok kitap yayınlanmaya başladı. Ne var ki; bu yayınlar, veri bulma açısından büyük bir şanssızlıkla karşı karşıya kaldı. Veri kıtlığı, geleneksel tarih araştırmacılığından kaynaklanıyordu. Çünkü; Türkiye'de tarih araştırması, yalnızca hükümdar ailesinin ve yönetici ailelerin tarihini incelemekten ibaret sanılmış, Türk tarihini aydınlatmak için bu yeterli görülmüş, dolaysıyla, halkın tarihini araştırma gereği duyulmamıştı.

Oysa, Alevilik tarihi, halk tarihinin bir parçasıydı. Bu durum, yeni bir tarih anlayışını ve araştırmacılığını zorunlu kılıyordu. Araştırmacılar bu olumsuzluk karşısında farklı pozisyonlar aldılar.

a- Bilgi talebinin yükselmesi sonucu piyasaya acil bilgiler sunuldu. Bu sunucular, ülkemizdeki geleneksel tarih yazıcılığının verilerini ve Alevi halkın geleneksel anlatımını harmanlayarak Alevilik tarihi yazmaya çalıştılar.

b- Talebi karşılamak ve Sünnilikten farklı bir Müslümanlık olmadığını savunmak isteyen bazı araştırmacılar, Alevi erenleri, Alevi olmayan erenlerden farksızmış gibi sunmak için çaba harcadılar.

c- Önemli bir sorun karşısında olduğunu anlayan bazı araştırmacılar, menakıb, kronik türü yeni kaynaklar aramaya yöneldiler. Bu alanda başarısız kalınca, eldeki menakıb ve kronikleri adeta mercekle okumaya başladılar. Öyle ki; bazen bir tümceden sayfalar dolusu yazı üretmek zorunda kaldılar. Yapısı gereği, kronik ve menakıblardaki bu tür tümcelerin az olması, araştırmacıları kaynak kritiği yapamaz duruma getirdi. Zaten çok kıt olan bu kaynaklara da güvenilmezse tümüyle kaynaksız kalınacağı korkusu yaşandı. Bu nedenle, çatışma karşısında kaynağın takındığı pozisyon dikkate alınamadı, kaynağın verdiği bilgi irdelenemedi.

Sıraladığımız bu üç anlayış, Alevilik tarihini aydınlatmada bir başarı elde edemediği gibi bu alanda yeni sorunlar üretti.

Bu sorunların en büyüğü, Baba Resul olayının niteliği ve olayın Alevilikle ilgisi alanında ortaya çıktı. Baba Resul olayı merkeze konarak Aleviliğin oluşum tarihi yazılmaya başlandı. Buna göre, Aleviliğin ilk büyük ereni Baba İlyas oldu. Yüzyıllardır kurucu eren olarak bilinen Hacı Bektaş, Baba İlyas'ın yüzlerce halifesinden biri; Aleviler ise bu olaydan arta kalan ve sağa sola dağılan topluluklar olarak görülmeye başlandı.

Baba Resul olayına katılanların bir bölümünün Rum, Ermeni gibi Müslüman olmayan ögeler olduğu savunuldu. Hatta bazı araştırmacılar, olayın bazı önderlerinin etnik kökenini de bu ögelere bağlamaya başladı.

Kısacası, Aleviliğin erenler düzlemindeki altyapısı Baba Resul (onlara göre Baba İlyas); topluluk düzlemindeki altyapısı Baba Resul olayını yaratanlar (onlara göre Babailer) olarak sunuldu. Teolojik altyapı ise Kalenderilik, Vefailik, Haydarilik ve bunlara bağlı olarak, Brahmanizm, Budizm, Şamanizm, Maniheizm, Tondrarizm, Paulikienizm, Mesiyanizm gibi inanç yapılarının tümü oldu.

Oysa; bu araştırmacılar, olayı çıkaran kitlenin sosyal düzlemini ve coğrafi kökenini bile belirleyememişti. Bu nedenle, geleneksel ve popüler bir söylem olan ve hiçbir ayrıntı içermeyen Horasan-Anadolu anlatımı temel alındı. Üstelik, Anadolu denince yalnızca Orta Anadolu akla geldi ki; asıl yanılgı burada kendini gösterdi.

Sosyal düzlemde ise olayı çıkaranların boyu, obası, oymağı ortaya konamadı ve yalnızca menakıblar temel alınarak birkaç popüler boyun adı "tahmin edildi." Bu tahminlerin gerçekle ilgisinin ne düzeyde olduğunu ilerleyen bölümlerde göreceğiz.

Bu alanda ortaya çıkan bir başka olumsuz durum; araştırmacıların büyük bölümünün, Aleviliği on altıncı yüzyılda Safevilerin etkisiyle oluşan bir inanç yapılanması olarak görmesidir.[1] Buna göre, başta Hacı Bektaş olmak üzere Aleviliğin kurucu erenleri heteredoks dervişlerdir. Alevi kökenli araştırmacıların tümüne yakın bir bölümü de bu grubun savunduğu görüşleri ikircikiz benimsemiş durumdadır. Örneğin; Hacı Bektaş'ın Baba İlyas halifesi olarak sunulmasına itiraz eden hemen hemen hiçbir Alevi yazar kalmamıştır. Oysa, Alevilik tarihi, Aleviliğe karşıt kaynakların kullanılmasından ötürü, bu kaynakları yazan kişilerin isteği doğrultusunda biçimlenmeye başlamış, dolaysıyla, Aleviliğin yaşanmış tarihi yerine yeni bir tarih yaratılmıştır. Buna verebileceğimiz en çarpıcı örnek, Hacı Bektaş'ın, bir Baba İlyas halifesi, hatta, Baba İlyas grubunda yer alan sayısız dervişlerden birisi olarak sunulmasıdır.

Baba Resul olayı ve Alevilik tarihi araştırmasında asıl sorun metodolojiktir. Araştırmacıların neredeyse tümü, birincil kaynak olarak Türkmenleri tanımayan, hatta onlara karşı

---

1 Bu görüşün günümüzdeki en ünlü temsilcileri, Irene Melikoff ve Ahmet Yaşar Ocak'tır.

olan kişilerin yazdığı kitaplardaki bilgileri kullanmış, bunun sonucunda doğal olarak, yanlış sonuçlara ulaşmıştır.[2] Ayrıca; hemen hemen tüm araştırmacılar, veri kıtlığından şikayet ederek konunun tam aydınlanamayacağını savunmuş, buna karşın, veri kıtlığının yarattığı boşlukları folklorik ögelerle doldurma yoluna başvurmuştur.

Çok ilginçtir ki; olayın önderlerinin kimliği, olayın siyasal coğrafyası ve ortamı bilinmeden üretilen bu görüşler ve tahminler, konuya ilgi duyanlarda olduğu gibi, bilim kamuoyunda da kemikleşmiş bir söylem oluşturmuştur.

Kısacası; şimdiye dek yapılan araştırmalar, olayı çıkaran kitlenin sosyal ve coğrafi kökenini bulamamış, gerçek düzlem olmayan 'tahmini' düzlemleri kullanmak zorunda kalmıştır. Bunda en büyük etken, Türkmenlerin boy, oba ve oymaklarından haberdar olmamaktır. Başka bir etken, Türkmen diline yabancı olmaktır. Oysa, eren adları bu dilin kurallarının ürünüdür. Erenlerin ilgili olduğu obalar, bu kurallar kullanılmadan belirlenemez. Bu iki etken, araştırmacıları, olayı çıkaran kitlenin ve erenlerin kimliğini belirlemekten yoksun bırakmış, buna bağlı olarak, kitlenin ve erenlerin izini tarih içinde sürme olanağı tanımamıştır.

Bu çalışmada, Türkmen dilinin sunduğu olanaklardan yararlanarak erenlerin obaları belirlenecek, daha sonra bu obaların izi tarih içinde sürülerek ilgili coğrafyaya ulaşılacak, tahrir kayıtları, menakıb ve vakanivüs gibi kaynaklardaki bilgiler bunlarla irdelenecektir. Böylece, şimdiye dek karanlıkta kalmış olan şu konulara ışık tutulmuş olacaktır:

1) Baba Resul olayına katılan erenlerin kimliği (boyu, obası, oymağı ve coğrafyası)

---

2 Irene Beldiceanu -Steinherr, bu konuda şöyle diyor: "Belirtelim ki; 1240 ayaklanmasından söz eden bütün kaynaklar, Elvan Çelebi dışında, yönetime yakın çevredendir." (1240 Babai Ayaklanması, Yol dergisi, sayı: 4, s.17)

2) Baba Resul olayını çıkaran toplulukların kimliği (boy, oba, oymak ve coğrafya)

3) Baba Resul olayının coğrafyası

4) Baba Resul olayının dinsel niteliği

5) Olayın Alevilikle ilgisi

a- Alevi erenlerin olayla ilgisi var mıdır, varsa ne düzeydedir?

b-Hacı Bektaş, Baba İlyas'ın halifesi midir?

c-Baba Resul olayını çıkaran kitlenin Alevi topluluklarla sosyal ve coğrafi ilgisi nedir?

KRONOLOJİ

Dede Garkın'ın doğumu: 1180-1200

Hacı Bektaş'ın doğumu: 1200-1210

Baba İlyas'ın doğumu: 1205-1210

Olayı çıkaran kitlenin ve önderlerin (Baba İlyas, Hacı Mihman, Hacı Bağadın, Şeyh Osman, Ayna Dovla) Mardin'den Adıyaman ve Pazarcık yörelerine yönelmesi: 1230'lar

Baba İlyas'ın ve Hacı Mihman'ın bu kitleden ayrılarak Amasya yöresine gelişi ve İlyas köyünün kuruluşu: 1236-1237

Baba Resul olayı: 10 Muharrem 1240

Baba İshak, Baba İlyas ve öteki halifelerin öldürülmesi: 1240

Hacı Bektaş'ın, Mardin'den Sulucakarahöyük'e gelişi: 1243-1250

Hacı Bektaş'ın ölümü:1270'ler

Dede Garkın'ın ölümü: 1250'ler

SİYASAL KRONOLOJİ

Başkenti Mardin olan Artuklu devletinin kuruluşu: 1108

K. Mezopotamya'da Türkmen ve Kürt göçebelerin savaşı: 1185

Alaeddin Keykubad'ın tahta geçişi: 1220

Konya sultanlığının Fırat'ın doğusuna askeri harekatı: 1226

Konya sultanlığı ile Eyyubi sultanlığının Harput'taki savaşı, Artukluların Harput kolunun Konya sultanlığınca ortadan kaldırılması:1234

Konya sultanlığının Urfa, Harran ve Siverek yörelerini Eyyubilerden alması: 1235

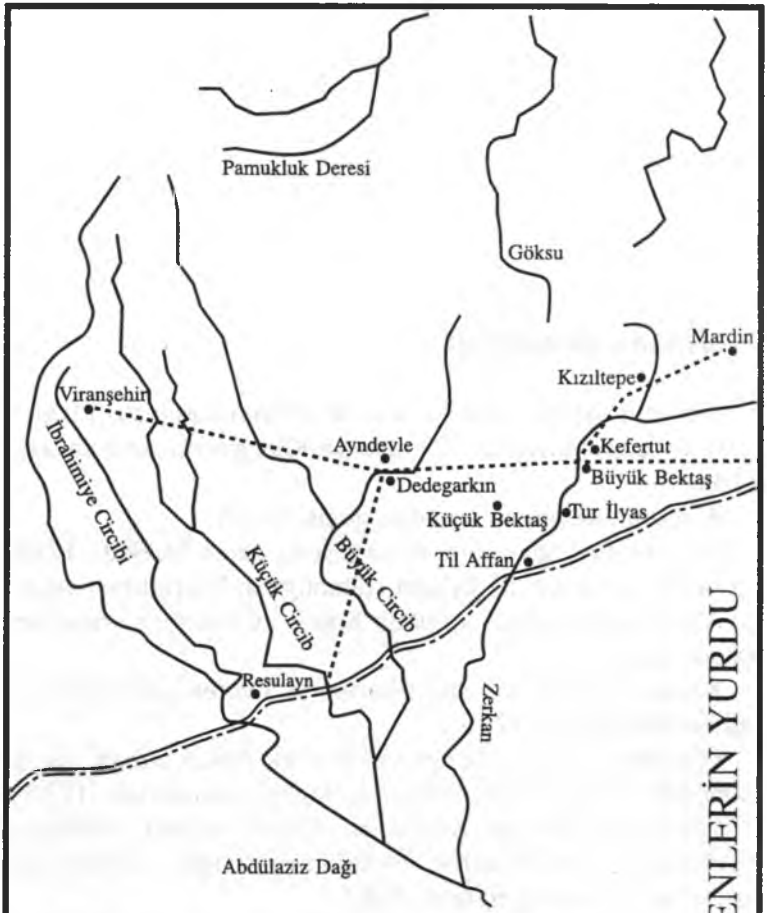
Eyyubilerin Urfa, Harran ve Siverek başta olmak üzere Güneydoğu Anadolu'yu Konya sultanlığından alması: 1236

Eyyubilerle savaşa hazırlanan Konya sultanı Alaeddin Keykubad'ın zehirlenerek öldürülmesi, oğlu Gıyaseddin Keykubad'ın tahta geçmesi: 1237

Konya sultanlığının Sumeysad (Samsad) yöresini Eyyubilerden alması: 1238

Baba Resul olayı: 1240

Moğolların Konya sultanlığını yenerek Anadolu'ya egemen olması: 1243

Dedegarkın: Dede Garkın'ın Köyü
Tur İlyas: Baba İlyas'ın Köyü
Kefertut: Baba İshak'ın Köyü
Büyük ve Küçük Bektaş: Hacı Bektaş'ın Köyü
Ayndevle: Ayna Dovla'nın Köyü
Til Affan: Şeyh Affan'ın Köyü

ALEVİ ERENLERİN YURDU

Baba Resul Olayına Katılanların Mezopotamya'dan Anadoluya İzlediği Yol

Olay Hakkında Ön Bilgi

Konuya geçmeden önce Baba Resul olayını ana hatlarıyla özetlemek gerekiyor. Olayın ayrıntılı anlatımı, erenlerin kimliği ve olayı yaratan kitlenin kimliği incelendikten sonra sunulacaktır.

1240 yılının 1 Ağustos gününde (On Muharrem 638) Güneydoğu Anadolu'da, Baba İshak'ın önderliğindeki Türkmenler olay çıkardı. Malatya yakınlarına doğru ilerleyen Türkmenler, Konya sultanlığının Malatya egemenini iki kez yendiler ve Anadolu içlerine yöneldiler.

Elbistan, Sivas, Tokat yörelerini işgal eden Türkmenler, Amasya'ya ulaştı. Bu o kadar önemli bir durumdu ki olayı haber alan Konya sultanı, başkentinden kaçıp daha batıya sığındı. Bu sırada, olayın önderlerinden olan ve daha önce Amasya yakınlarında yurt tutan Baba İlyas, Konya sultanlığının askerlerince öldürüldü. Amasya'ya ulaşmış olan Baba İshak'ın önderliğindeki Türkmenler, bu askerlerin üzerine yürüyerek kesin bir üstünlük sağladı ve komutanlarını öldürdü.

Olayı sürdüren Türkmenler, Kırşehir'in Malya düzlüğüne kadar ilerledi ve burada Konya sultanlığının ordusuyla karşılaştı. Ordunun öncü birliğindeki Frenk askerlerinin saldırısıyla başlayan çarpışmada Türkmenlerin tümü öldürüldü. Bazı kaynaklara göre, yalnızca üç yaşından küçük olan çocuklar öldürülmedi. Yaklaşık iki buçuk ay süren olay sona erdi.

Türkmenler kadın, çocuk ve yaşlılarıyla birlikteydi. Üstelik; koyun ve keçileri de yanlarındaydı.

Türkmenler, "Baba Resul" diye bağırdıkları için bu olay, çağdaş yazarlarca bu adla anılmaya başlandı. Ayrıca, kaynakların çoğu, olayın baş kişisini Baba Resul olarak anmaktadır. Hemen belirtelim ki olayın önderleri, nedeni ve coğrafyası bile tartışmalıyken oluş biçiminin de tartışmalı olacağı ortadadır.

Kaynaklar

Bu bölümde, temel kaynak olarak kullandığımız bazı yapıtların niteliğinden, yazarlarından ve öteki kaynak türlerinden söz edeceğiz.

Menakıbu'l Kudsiyye Fi Menasbu'l Ünsiyye: Olayın önderlerinden Baba İlyas'ın torunu olan Aşık Ali Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi tarafından yazılan bu yapıt, 1358-59 yılında tamamlanmıştır. Menakıbname türünde olmasına karşın, içerdiği kişi ve yer adları bakımından çok önemlidir.[3] Yapıt, İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak tarafından iki kez yayınlanmıştır. Daha sonra Mertol Tulum tarafından bu iki yayına eleştiriyi de içeren uzun bir giriş bölümüyle birlikte 2000 yılında üçüncü kez yayınlanmıştır.[4] Eski Türkçe metinler konusunda uzman olan Mertol Tulum'un bu yayını son derece yararlı olmuştur. Bu yayın sayesinde, Elvan Çelebi'nin yapıtı hakkında daha ayrıntılı bilgi edinme olanağı doğduğu gibi, yapıtta bulunmayan bilgilerin varmış gibi sunulmasından ve yorumlarda yanılgıya düşülmesinden okurun haberdar olması sağlanmıştır.

---

3 Menakıbu'l Kudsiyye, Necati Elgin tarafından Karaman'da bulunarak Konya Müzesi için satın alınmıştır. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Menakbu'l Kudsiyye Fi Menasıbu'l Ünsiyye, s. X, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, 1995

4 Mertol Tulum, Tarihi Metin Çalışmalarında Usul, Menakıbu'l-Kudsiyye Üzerine Bir Deneme, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000

Yapıtın bölüm başlıkları Farsça'dır ve bu başlıklar Elvan Çelebi'ye ait olmayıp başka birisi tarafından sonradan eklenmiştir.[5]

Menakıbu'l Kudsiyye'nin iki önemli katkısı, olayı düzenleyen erenlerin mürşidinin Dede Garkın olduğunu belirtmesi ve öteki kaynaklarda bulunmayan halife adlarına yer vermesidir. Bu iki katkı, (Türkmen dilinin kurallarını kullanmak koşuluyla) olayın sosyal ve coğrafi boyutunu aydınlatma çabası için en önemli veriler olmuştur.

Dede Garkın Menakıbnamesi: Olayın baş kişisi olan Dede Garkın'a ait bilgileri içeren bu yapıt aslında bir kasidedir. Önemli bir bölümü kaybolmuş olan kasideyi Dede Garkın soyundan, asıl adı Seyyid Muhammed olan Ednai yazmıştır. Naci Kum Atabeyli tarafından Malatya'nın Dedegarkın köyündeki ocak üyelerinden alınarak Latin harflerine çevrilen metin, Dede Garkın'ın yurdu ve sosyal ortamı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Atabeyli, *Dedekarkın - Karkınoğulları - Çepniler* adlı bir yapıt oluşturmak istemiş, yapıtın büyük bölümünü hazırlamış, ancak, yayınlayamadan ölmüştür. Hazırladığı metnin bir kopyasını Dedegarkınlılara vermiştir. Bu metin, Rahime Kışlal ve Ali Yeşilyurt tarafından, Dedegarkınlı Ahmet Rıza Garkın'ın yazdığı şiir kitabının son bölümüne eklenmiştir.[6]

El Evamirü'l-Alaiye Fi'l Umurü'l-Ala'iye: Konya sultanlığının bürokratlarından Fars kökenli İbn Bibi tarafından yazı-

---

5 Farsça başlıkların Elvan Çelebi'ye ait olmadığı konusu için bk. Mertol Tulum, aynı yapıt, s. 9-11

6 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, Dede Garkın Şiirler, Can Matbaası, Mersin. Metnin, Atabeyli tarafından tam okunduğu söylenemez. Yazarın, birçok sözcüğü yanlış ve eksik okuduğu, ayrıca, bilgileri yorumlamada yetersiz kaldığı görülmektedir.

lan ve 1281 yılında tamamlanan yapıt, sarayın bakış açısını yansıtması yönüyle önemlidir.[7] Araştırmacıların birçoğu, asıl nüsha yerine XV. yüzyılda yaşamış olan Osmanlı yazar Yazıcızade Ali'nin kopyasını[8] kullanmayı yeğlemiştir. Oysa; Yazıcızade Ali, asıl metine bazı eklemeler yapmıştır ve bu nedenle asıl metni kullanmak daha doğrudur.[9]

Abu'l Farac Tarihi: Malatya kentinde doğan ve yaşamının bir bölümünü bu kentte geçiren Süryani tarihçi Bar Hebreaus'un kaleme aldığı bir kronografidir.[10] Yazar, 1225-1286 yılları arasında yaşamıştır ve yurdu olan Malatya'nın, olayın ortaya çıkış coğrafyasına yakınlığı nedeniyle bu yapıt çok önemlidir. Yazar, olay sırasında on beş yaşındaydı.

Tahrir Defterleri

Baba Resul olayını konu alan araştırmalarda şimdiye dek tahrir kayıtlarından yararlanılmamıştır. Oysa; tahrir kayıtları, amacı gereği, en güvenilir kaynaklardandır. Kullandığımız bu kayıtlar, on altıncı yüzyıla ait olmasına karşın, göçebe birimleri ve yer adlarını içermesi yönüyle bu tür bir sosyal araştırma için vazgeçilmez bir kaynaktır. Bu araştırmada, Kerkük'ten Orta Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyanın tahrir kayıtları titizlikle kullanılmıştır.

---

7 İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l Umuri'l-Ala'iye (Selçukname), çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 1996

8 Yazıcızade Ali, İbn Bibi'nin yapıtını 1423-1436 yılları arasında Tarih-i Al-i Selçuk adıyla yeniden yazmıştır. Yazar, yapıtında İbn Bibi'nin adını hiç anmamıştır. Mürsel Öztürk, El Evamirü'l-Alaiye..., Giriş bölümü, s.11

9 Örneğin; Ahmet Yaşar Ocak, Yazıcızade'nin metnini kullanmış ve kitabının ek bölümüne bu metni almıştır. (Babailer İsyanı, s. 218-222)

10 Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus), Abu'l Farac Tarihi, çeviren:Ö mer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987

Gezgin Notları

Gezgin notları, gözleme dayanması nedeniyle, sosyal ve ekonomik tarih için en gerekli kaynaklardandır. Doğal olarak her gezgin, kendi bakış açısıyla olayları ve sosyal durumu aktarmaktadır. Bu konuda, Batılı gezginler, Arap gezginlere göre daha nesnel ve yansızdır. Özellikle Sünni Arap gezginler, Sünni olmayan ögeleri ya notlarına almamışlar ya da almışlarsa bile bu ögelere yergiyle yaklaşmışlardır. Bir örnek vermek gerekirse; Endülüslü Sünni Arap gezgin İbni Cübeyr ile yine bir Arap gezgin olan Herevi'nin aynı yıllara ve aynı coğrafyaya ait notları birbirinden çok farklıdır. İbni Cübeyr, Nusaybin'deki Alevi ögelere hiç yer vermemiş, Herevi ise bu ögeleri en ince ayrıntısına dek aktarmıştır. Bu olumsuzluğa karşın, öznel davranan gezginlerin notları da konumuz açısından çok önemlidir.

Öteki Kaynaklar

Bunların dışında Menakıbu'l Arifin, Aşıkpaşazade Tarihi, Ebu'l Vefa menakıbnamesi gibi kaynaklar ve Arap vakanivüslerin verdiği bilgiler de kullanılmıştır ki; bu yapıtların kritiği ilgili bölümlerde yapılacaktır.[11]

Bu kaynakların dışında birkaç Ermeni yazarın yazdığı çok kısa bilgiler de günümüze ulaşmıştır ki, metin içinde bunlardan söz edeceğiz.

---

11 Arap vakanivüslerin metinleri, Ahmet Yaşar Ocak'ın Babailer İsyanı kitabının ek bölümünden alınmıştır. (s.225-226)

BÖLÜM I

OLAYIN ÖNDERLERİNİN KİMLİĞİ

Yirminci yüzyılın ilk yarısında yapılan araştırmalarda Baba Resul olayının önderi olarak yalnızca Baba İshak yer alıyordu. Araştırmalar ilerledikçe Baba İlyas'ın da olayın önderlerinden olduğu anlaşılmaya başladı. 1980'li yıllarda, Baba İlyas'ın torunlarından Elvan Çelebi'nin yapıtının incelenmesi ve yayınlanmasıyla Dede Garkın'ın mürşitliği ve öteki halifeler belirlenmiş oldu.

Bugünkü bilgilerimize göre, olayın önderleri, Dede Garkın, Baba İlyas ve Baba İshak'tır. Bu üç önderden sonra, Dede Garkın'ın halifeleri olan ve Dede Garkın tarafından Baba İlyas'ın buyruğuna verilen Hacı Mihman, Bağadın Hacı, Şeyh Osman ve Ayna Dovla adlı erenler olayın ikinci derecede önderleridir.

Bu adlar, kişinin doğuşta aldığı adlar olmayıp kişiyle ilgili göçebe birimi ve kişinin sosyal statüsünü içeren adlardır. Bu adları, olayı çıkaran kitlenin sosyal düzlemi olan Oğuzların diline göre yorumlamak gerekir. Çünkü; olayın önderi olan erenler Oğuzlardandır.

Göçebe Oğuzların Dilinde Kişi Adının Oluşumu

Baba Resul olayını gerçekleştiren Türkmenler, yarı göçebe topluluklardır. Resmi otoritenin sözcüsü olan İbn Bibi, olaya katılanları "Türk kabilelerinin obaları ve hanları" olarak niteliyor.

Ayrıca; Malya düzlüğündeki savaşta, Harici olarak niteleddiği Türkmenlerin yaşlı, kadın ve çocuklarıyla birlikte bulunduğunu, hatta, koyun ve keçilerinin ve denklerinin de yanlarında olduğunu belirterek tam bir göçebe topluluk tasvir ediyor.[12] Dolayısıyla, olay hakkında fikir yürütürken bu durum kesinlikle unutulmamalıdır.

Konu göçebe Oğuzlar olunca, bunların sosyal yapısıyla ilgili terimlere açıklık getirerek araştırmaya başlamak gerekiyor. Aslında, şimdiye kadar, göçebe Oğuzların (Türkmenlerin) sosyal birimlerinin sistematik biçimde ele alındığını söyleyemeyiz. Dolaysıyla, kullanılan terminoloji, yalnızca bu kitaba özgüdür. Bu nedenle, ilgili terimlerin hangi anlamları içerdiğini açıklamak gerekiyor.

Boy: Bu terimle kastedilen şey, klasik sınıflamaya göre on ikisi Üçok, on ikisi Bozok kolundan olmak üzere 24 birimden oluşan Oğuz topluluğunun her birimidir. Bu boylar şunlardır:

Bozoklar: Kayı, Bayat, Alkaevli, Karaevli, Yazır, Döğer, Dodurga, Yaparlı, Avşar, Kızık, Beğdili, Garkın.

Üçoklar: Bayındır, Biçene, Çavundur, Çepni, Salur, Eymür, Alayundlu, Üreğil, İğdir, Büğdüz, Yıva, Kınık.[13]

Oba: Bir boyun parçalarının her biridir. Oba, boyun adını taşıyabileceği gibi, yeni karşılaştığı coğrafyadan ad alabilir, ya da bu yeni yere ad verebilir. Başlangıçta on, on beş çadırlık bir nüfusa sahip olan oba, zamanla yüzlerce çadırlık bir

12 İbn Bibi, c.II, s.49-52

13 Faruk Sümer, Oğuzlar, s.171

nüfusa sahip olabilir, hatta, bir boyun nüfusundan daha kalabalık obalar oluşabilir.

Ocak: Obanın parçasıdır. Bir çadır nüfusu ile, kardeşlerin çadırının oluşturduğu nüfus arasında bir sayıya sahip olan birimdir. Göçebe topluluğun en küçük birimidir.

Oymak: Farklı boyların obalarının bir araya gelmesiyle oluşan örgütlenmedir. Başka bir tanımla, boy ya da oba sınıflamasına dahil edilemeyen göçebe yapıların tümünü oymak olarak adlandırmak tercih edilmiştir.

El/İl: Boyların ya da oymakların bir araya gelmesiyle oluşan çok kalabalık göçebe grubudur. Yeni-İl, İç-İl, Dulkadır, Bozulus, Halep Türkmenleri, Şam Türkmenleri gibi oluşumlar birer eldir. El, genellikle kışlakta aynı yörede ve dar bir alanda kışlamakta, yaylada ise dağınık ve daha geniş bir coğrafyada yaylamaktadır.

Olayı düzenleyen erenler, bu göçebe birimlerin üyesidir. Dolaysıyla, bu erenlerin adını ciddi biçimde irdelemek konumuz açısından bir zorunluluktur. Çünkü, erenin adı, içinde yaşadığı göçebe birimin, (yani boy, oba, oymak gibi yapıların) adıyla anlam kazanmaktadır. Yani, bir Türkmenin adı, ancak Türkmen'in dili temel alınarak irdelenebilir. Türkmen'in sosyal yapısını ve dilini göz ardı ederek bu adlara anlam yüklemek olanaksızdır.

Konu Oğuzlar olunca, başvurulacak ilk kaynak, Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğüdür. Kaşgarlı Mahmud'un "boy" maddesi için yazdığı açıklama, konumuz açısından çok ilginç bir ipucu içermektedir:

"boy: kavm, kabile, aşiret, hısım. Oğuzca.

Birbirini tanımayan iki adam yolda karşılaştığı zaman önce selamlaşırlar, sonra "boy kim" diye sorarlar. "Hangi kabiledensin" demektir. Salgur diye cevap verir. Yahut kitabın baş tarafında söylediğim boy adlarından birisini söyler. Bun-

dan sonra konuşmaya başlarlar. Yahut durmaksızın ayrılırlar. Böylelikle, birisi öbürünün kabilesini tanımış olur."[14]

Kaşgarlı Mahmud'un verdiği bilgi, Oğuzlarda bireysel adın herhangi bir değerinin olmadığıdır. Yolda karşılaşan iki Oğuz'un tanışması için, birbirlerinin boyunu öğrenmek yeterlidir. Başka bir şey konuşmadan da çekip gidebildiklerine göre diyaloğun amacı, boy hakkında bilgi almak değil, kişinin kimliğini öğrenmektir. Zaten kişinin kimliğini belirten sözcük ya da sözcükler kişinin adıdır. Açıkçası,"boy kim?" sorusu, günümüzdeki "adın ne?" sorusunun işlevini görmektedir.

Kaşgarlı'nın 'boy' sözcüğü için vermekle yetindiği bu bilgi, boyun bir parçası olan oba için de geçerlidir. Çünkü, çoğu durumlarda "boy kim" sorusu, kişinin kim olduğunu öğrenmek için yeterli değildir. Örneğin; aynı boydan olduğunu bilen kişiler doğal olarak bu soruyu birbirine sormaz. Bu durumda "oba kim?" sorusu gereklidir.

Kişinin bir başka merak edilen yanı, üyesi olduğu topluluktaki görevi ya da konumudur. Konumuz, dinsel kimlik taşıyan bir olay olduğuna göre, bu konumu belirten sözcükler, dede, baba, ede, hacı, şeyh, abdal, sultan gibi unvanlardır.

Kısacası; göçebe bir toplulukta kişinin üyesi olduğu birim ve kişinin unvanı çok önemlidir ve kişinin adı bu iki ögenin adının yan yana gelmesinden ibarettir. Buna göre, Hacı Bektaş, "Bekdeş obasından olan hacı"; Kaygusuz Abdal, "Kaygusuz obasından olan abdal" anlamında birer addır.[15]

Elbette, kişinin doğuşta aldığı bir ad vardır. Ancak, göçebe toplumda bu ad pek kullanılmamakta, kişi ünlüyse za-

---

14 Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügat-it Türk, cilt: III, s.141

15 Bektaş'ın normal telaffuzu Bekdeş olduğu halde resmi dilde öteden beri Bektaş olarak yer almaktadır. Oysa Bekdeş; Mendeş, Gündeş, Gevherdeş gibi bir oba adıdır.

manla unutulmaktadır. Ebu Bekr-i Tihrani, Akkoyunlu ailesinin soy ağacını sunarken Tur Ali'nin babası olan Pehlivan Beğ'in, cesareti nedeniyle bu adı aldığını, bu adın çok kullanılışı yüzünden onun asıl adının unutulduğunu belirtmektedir.[16]

Bir başka örnek, Danişmend Gazi'nin adıdır. Danişmend devletinin kurucusu olan kişinin adı kaynaklarda genellikle Danişmend oğlu *(İbn ul-Danişmend)*, hatta bazen Danişmend olarak geçer. Oysa, onun asıl adı Ahmet'tir.[17]

Hacı Bektaş'ın asıl adının Muhammed olduğu çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Örneğin; Gelibolulu Mustafa Ali bu konuda şöyle diyor: "Asıl adı Muhammed olmakla birlikte Hacı Bektaş olarak ün saldı." Hacı Bektaş'ın bu adı zamanla unutulmuştur.

Bu bilgiler ışığında, incelediğimiz olayın baş kişilerinden olan Baba İlyas'ın adını ele alırsak, durum şöyledir: Baba İlyas tamlaması, bu kişinin İlyas obasından olduğunu, unvanının ise baba olduğunu belirtmektedir. Daha açıkçası; Baba İlyas'tan söz edilirken, adı İlyas olan bir kişiden değil, "İlyas obasından olan bir babadan" söz edilmektedir. İlyas, Eymür boyunun obasıdır. Bu durum, kayıtlarda "Eymür İlyaslu" ve "İlyas Eymürü" biçiminde açık olarak belirtilmiştir.[18] Dolayısıyla; Baba İlyas, Eymür boyunun İlyas obasındandır ve babadır.

Baba Resul olayının önderlerinin günümüze ulaşan adları bu türdendir. Buna göre:

Dede Garkın: Garkın boyundan olan dede,

Baba İlyas: İlyas obasından olan baba,

---

16 Ebu Bekr-i Tihrani, Kitab-ı Diyarbekriyye, çeviren Mürsel Öztürk, s.2 2

17 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 116-117

18 Faruk Sümer, Oğuzlar, s.254; Ali Sinan Bilgili, Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri, s. 200, 242

Baba İshak: İshak obasından olan baba,

Hacı Mihman: Mihman obasından olan hacı,

Şeyh Osman: Osman obasından olan şeyh,

Şeyh Affan: Affan obasından olan şeyh,

Ayna-Dövle: Ayna Dovla obasından/köyünden olan dede,

Hacı Bağadın: Bağadın obasından olan hacı, anlamında birer addır.

Dede Garkın

Elvan Çelebi'nin yazdığına göre Baba Resul olayına katılan erenleri görevlendiren kişi Dede Garkın'dır.[19] Yukarıda belirttiğimiz gibi, Elvan Çelebi'nin yapıtının yakın zamanda incelenmesiyle bu bilgiye ulaşılmış ve bunun sonucu, olayın Alevilikle ilgisinin yeni bir boyutu ortaya çıkmıştır. Çünkü; Dede Garkın olarak anılan eren, Alevi mürşit ocaklarından birisinin kurucusudur. Ne var ki; şimdiye dek, araştırmacılar bu yeni boyutu yeterince görememiş, ayrıca, Dede Garkın'ın kimliğini ve kurduğu ocağı araştırmak için herhangi bir çaba harcamamıştır.

Dede Garkın ocağının en belirgin niteliği, ocağa bağlı dede ocaklarının ve bunların taliplerinin tümünün Türk kökenli olmasıdır. Ocağın etki alanı, Diyarbakır'dan Eskişehir'e dek uzanan geniş bir coğrafyadır.[20]

Dede Garkın, "Garkın boyundan olan dede" ya da "Garkın boyunun dedesi" anlamında bir addır. Bilindiği gibi, Garkın, 24 Oğuz boyundan birisidir.[21] Her erenin doğuşta aldı-

---

19 Elvan Çelebi'nin bu konuda verdiği bilgileri Baba İlyas bölümünde ayrıntılı olarak sunacağız.

20 Dede Garkın ocağına bağlı dede ocaklarının tarihi ve talip topluluklarının listeleri için bk., Hamza Aksüt, Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, s.30; aynı yazar, Ali Seydi ve Seyit Ali Ocakları, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, s. 31

21 Kaşgarlı Mahmud'un listesinde bulunmayan Garkın boyu, Reşided-

ğı bir adı olduğu kuşkusuzdur. Menkıbesine göre Dede Garkın'ın bu adı Numan'dır:

Rahı Huda nesli Ali'dir, ismi Numan'ım meded
Lakabı Dede Garkın Sultan, Şah-ı Horasan'ım meded

İsmi Numan oldı namı şems ü afitab
Lakabı Sultan Dede Garkın nesli Alidir fethi baba[22]

Ocak üyelerinin ad vurma geleneğinde Numan adı sıkça yer almaktadır.[23]

Dede Garkın adı için başka bir olasılık daha vardır. Ocak geleneğinde Dede Garkın'a "Sultan Yusuf"; onun soyundan olanlara ise hem Dede Garkınlı hem de "Sultan Yusuf evladı" denmektedir.[24] Yusuf da İlyas gibi bir Eymür obasıdır.[25] Bu durumda; Garkın, bir Oğuz boyu değil, Dede Garkın'ın yaşadığı yerin adı olmakta, Yusuf ise onun obası olmaktadır. Yani; Yusuf obası, Garkın denen bir yörede yurt tutmuş olmaktadır. Bu olasılığa göre Dede Garkın da Baba İlyas gibi Eymür boyundan olmaktadır ki; iki eren arasındaki ilişkiyi açıklayıcı bir değeri vardır.

Bu iki olasılığa karşın, şimdilik, Dede Garkın'ı, Garkın boyundan saymak daha gerçekçidir. Çünkü; gerek ocağın elindeki belgelerde, gerekse aşağıda sunacağımız Osmanlı kayıtlarında Garkın boyunun adı geçmektedir.

---

din'in listesinde ve Şecere-i Terakime'de Oğuz boyları arasında sayılmıştır. Yazıcızade Ali'nin listesinde de Garkın, bir Oğuz boyu olarak geçer. Faruk Sümer, Oğuzlar, s.170, 171

22 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.158, 162

23 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.183

24 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.198; Dede Garkın'a bağlı olan Şeyh İbrahim ve Ali Seydi ocağı üyeleri hem 'Dede Garkın' hem de 'Sultan Yusuf Evladı' ifadesini kullanmaktadır.

Dede Garkın, Mardinlidir

Dede Garkın'ın yurdu, Halep-Urfa-Nusaybin-Musul tarihsel yolu ile Şanlıurfa-Mardin sınırını oluşturan Büyük Circip çayının kesiştiği yerdir. Günümüzde burası Dedeköyü'nün bir mezrasıdır.

Dede Garkın'ın yurdu hakkındaki bu belirleme, gezgin notları, menakıbname, deyişler, tahrir kayıtları, Akkoyunlu ve Osmanlı kronikleri gibi çok çeşitli kaynaklara dayanmaktadır. Şimdi bunları sırasıyla aktaralım.

Ocak üyesi olan Ednai'nin yazdığı Dede Garkın menakıbnamesindeki bilgiler, açık bir biçimde Mardin'i göstermektedir:

Gün bu kadar keramet-i evliya zuhur eyledi
Mardin'de idi Sultan İbrahim'e hali malum eyledi

Dede Garkın, Abdülaziz Dağı'nda sığın (geyik) otlatmaktadır:

Sabah sağar sığını Abdülaziz dağı otlağıdur
Evliyanın türbesinden iki gün ırağıdur
Ahşam gelür sağılur ol dağ sığın otlağıdur
Evliya hükmü budur ki hikmedini tanıdur[26]

Dede Garkın ocağı üyelerinden Sefil Nevruz'un[27] bir deyişinde Dede Garkın'ın Abdülaziz Dağı'nı mesken edindiği yer almaktadır:

Semerkant'tan Buhara'dan gözettim
Seyyid Sultan Dede Garkın görünür

---

25 Faruk Sümer, Oğuzlar, s. 254;
26 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.162
27 Sefil Nevruz, Tarsus'un Bağlarbaşı mahallesinde yaşamıştır.

Deşt-i Isfahan'dan, Çin-i Maçin'den
Seyyid Sultan Dede Garkın görünür

Musul sahralarına bir hubca seyran
Abdülaziz dağını eylemiş meskan
Mardin, Diyarbakır, Ergan(i) ilinden
Seyyid Sultan Dede Garkın görünür[28]

Sözü edilen Abdülaziz dağı, Ceylanpınar'ın güneyinde, Suriye toprağında, Circip çayının Habur ırmağına karıştığı yerin güneybatısındadır. Menkıbeye göre bu dağ, Dede Garkın'ın türbesine iki gün uzaklıktadır ki, bu uzaklık coğrafi gerçeğe uygundur.

Mardin'deki Dedegarkın zaviyesinin yerini tam olarak belirleyecek verilere sahibiz. Akkoyunlu tarihini anlatan yapıtta, zaviyenin bulunduğu yerin adı Dede Garhın olarak geçmektedir.[29]

Osmanlılarla Safeviler arasındaki savaşlardan biri 1516 yılında Dedegarkın yöresinde cereyan etmişti. Osmanlı kuvvetlerinin başında Bıyıklı Mehmet Paşa, Safevi kuvvetlerinin başında Kara Han vardı. Osmanlı kronikleri savaşın yeri olarak *"sahra-yı Dede-Kargın be- nezdik-i şehr-i köhne Koçhisar"*, (Eski Koçhisar kentinin -Kızıltepe'nin- yanıdaki Dede Garkın düzlüğü) ifadesini kullanmaktadır.[30]

1664 yılında Dedegarkın köyüne uğrayan gezgin Tavernier, köyle ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir:

"Burada büyük bir kale var. Ancak, tümüyle harap durumda. Yalnızca kabardığı zaman çok genişleyen ırmağın

---

28 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.163
29 Ebu Bekr-i Tihrani, Kitab-ı Diyarbekriyye, s.38. Kitaptaki ibare, "Mardin ile Dede Garkın arasında Akkoyunluyu zayıf düşürdü" biçimindedir.
30 Nejat Göyünç, aynı yapıt, s.25-26

üzerinde, yolcuların karşıya geçmelerine yarayan taştan yapılmış uzun ve çok sağlam bir köprü var. Köylülerin kayaların içindeki oyuklardan başka evleri yoktur. Yoldan geçenlere tereyağı ve peynir gibi şeyler satarlar."

Gezgin, Urfa'dan Dedegarkın köyüne on bir saatte, buradan Koçhisar'a (Kızıltepe'nin eski adı) ise sekiz saatte ulaşmıştı.

Tavernier'in anlattığı Dedegarkın köyü, Habur ırmağının kollarından olan Circip çayının kenarındaki Dedeköyü'dür. Sözü edilen kalenin yeri bellidir, ancak, yıkıntısı günümüze ulaşmamıştır. 1664'te uzun ve çok sağlam olduğu belirtilen taş köprünün yalnızca birkaç ayak izi kalmıştır. Köyün yakınında, çayın her iki yanındaki mağaralar varlığını korumaktadır. Köyde üst kısmı koni biçiminde olan Dedegarkın adlı bir türbe vardır. Türbede herhangi bir kitabeye rastlanmamıştır.[31]

Çayın iki yakasında otuza yakın kuyu vardır. Ednai'nin anlatımında da kuyu ögesi yer almaktadır. Dervişlerin su istemesi üzerine Dede Garkın bastonunu bir kayaya vurup su çıkarmış, oluşan kuyuya Mihrab Kuyusu adı verilmiş:

---

31 Nejat Göyünç, aynı yapıt, s.25. Nejat Göyünç, bu türbeye 1967 ve 1986'da iki kez uğramış ve inceleme yapmıştır. Burada verdiğimiz bilgiler, yazarın 1967 yılına ait izlenimleridir. Türbeyi 2003 yılında inceleme olanağı buldum. Circip çayının üzerindeki köprü kalıntısı güçlükle fark edilecek haldedir. Türbenin çatısı biraz tahrip edilmişse de onarılmıştır. Kubbe dört kemer üzerindedir. Köy halkı 1958 yılında burayı iki Arap ailesinden satın alarak yerleşmiştir. Türbenin yanından Circip çayına kadar olan hafif eğimli arazi mezarlarla kaplıdır. Köy halkı bu mezarların çok eski olduğunu söylemektedir.

Circip çayının iki kenarında otuza yakın kuyu vardır. Çayın güney yakasında her biri bin, bin beş yüz koyun alacak büyüklükte onlarca mağara, kuzey yakasında kale kalıntısı ve küçük mağaralarıyla burası tam bir kışlak görünümündedir.

Ol dokuz güzide dervişler su ister ver bize
Sultan Numan urdu asasın daşa geçti tize
Mihrab Kuyusı denmekle meşhur oldı söz bize[32]

Tahrir kayıtlarında, bu yörede, kuyu adı içeren birçok yerleşim vardır. Yusuf Kuyusu, Körce Kuyu, Salı Kuyusu, Birce Kuyu...[33]

Osmanlı kayıtlarına göre burada bir zaviye vardı. Dedegarkın köyü, 1518'de 71 hane; 1526'da 91 hane; 1640'da 226 neferan; 1564'te 212 neferan nüfusa sahipti. Köy, öteki köylere göre oldukça kalabalıktı ve bir de boyahanesi vardı. 1526 yılına ait kayıtta köydeki üç kişinin şeyh olduğu belirtilmiştir. Dedegarkın ve çevresindeki beş köy, Berriyecik livasının nahiyelerinden birini oluşturuyordu ve nahiyenin adı da Dedegarkın'dı.[34]

Mardin'deki bu zaviye, ocağın kuruluş yeri olmakla birlikte ocağa ait tek zaviye değildir. Dede Garkın'ın öteki zaviyeleri, Malatya'nın Kederbeyt nahiyesinde ve Maraş'ın Göksun köyündeydi. Bunlardan Malatya'da olanı Sultan Yusuf türbesi adıyla günümüze ulaşmış, Göksun'daki zaviyeden herhangi bir iz kalmamıştır.

Dedegarkın topluluğunun Güneydoğu Anadolu'daki varlığı günümüze dek ulaşmıştır. Diyarbakır-Kadıköy'de ocağın üyeleri ve talipleri vardır. On altıncı yüzyıl kayıtlarına göre bu köydeki topluluk, İshak Danişmendlü obasındandır.[35] İshak Danişmendli obası ile Dede Garkın ocağı öğelerinin aynı köyde ve aynı toplulukta yer alması, Baba İshak ile Dede Garkın ilişkisinin önemli bir kanıtıdır.

---

32 Rahime Kışlal-Ali Yeşiyurt, aynı yapıt, s.159
33 Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, s.155-159
34 Nejat Göyünç, aynı yapıt, s. 25, 61
35 Tufan Gündüz, aynı yapıt, s.156

Kadıköy'ün bulunduğu yörede Garkın boyunun ad verdiği Kargındere adlı bir köy ve akarsu vardı.[36] Bu akarsu Akkoyunlu kaynaklarında da geçmektedir. Uzun Hasan'ın babası Ali Beğ, Tebriz'den babasının yurdu olan Diyarbekir'e kaçarken Kargundere'de önünü kesen Kürtlerle çarpışmış ve Diyarbekir'e ulaşmıştı.[37]

On altıncı yüzyıl kayıtlarına göre, İshak Danişmendlü obasının barındığı köylerden bir başkası Urfa'daki Sınırkendi'dir.[38] Sırın adıyla günümüze ulaşan bu köyün halkının 1950'li yıllarda bile Dedegarkınlı olduğunu biliyoruz.[39]

Garkın boyunun Mezopotamya'da ne zamandan beri var olduğunu tam olarak belirlemek güçtür. Şecere-i Terakime'ye göre, Garkın boyunun Irak'taki varlığı, on ikinci yüzyıl ortalarından önceye dek uzanmaktadır. Buna göre, Kazan'ın torunlarından Salur-Uğurcuk Alp, 1150-1250 arasındaki bir zamanda Karkınların dokuz yüz çadırlık bir nüfusuyla birlikte Irak'tan ayrılmış, Hazar denizinin güneyindeki topraklara yerleşmiştir.[40]

Ednai'nin bu bilgiyle kısmen uyumlu olan beyitleri vardır. Beyitlerde Dede Garkın'ın Kerbela'da bir süre kaldığından söz edilmektedir.

Hazreti Hüseyin'e kendisi sefer kılur
Ol makam-ı alada bir vakıt padişah karar kılur
İlham-ı Hak içün zemin-i Birlcüğe vaki olur
Haceri yöridür, yerinde kendisi karar kılur[41]

---

36 Muzaffer Arıkan-..., Diyarbekir Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri, s. 212
37 Kitab-ı Diyarbekriyye, s.65
38 Tufan Gündüz, aynı yapıt, s.156
39 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.185
40 John E. Woods, Akkoyunlular, s.69
41 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.159

Dede Garkın ocağının günümüzdeki merkezi, Malatya'nın Yazıhan ilçesinin Dedegarkın köyüdür. Ocak üyelerinin bir bölümü on sekizinci yüzyılda bile göçebe idi. Halep'te yaşayan Dr. Russel'in 1764 yılında düzenlediği listeye göre Dede Karkınlılar Antep yöresinde bin çadırlık bir nüfusa sahiptir.[42] Dedegarkın obasının bir başka kolu Malatya'da Hasan adlı birisinin malikane reayası idi. Osmanlı devleti 1734 yılında bunları Malatya-Sivas yolundaki Alacahan'a yerleştirmek istediyse de başarılı olamadı.[44] Malatya'nın Dedegarkın köyünü kuranlar bu Dede Garkınlılardır. Bunların bir kolu 1740'larda Çorum'un köylerine göçmüştür. Günümüzde, Halep'in Fevkan mahallesinde Dede Garkınlıların kırk hanelik bir nüfusu vardır. Obanın bir kolu da Gaziantep'tedir.[44]

Dede Garkın'ın Yaşadığı Zaman Dilimi

Dede Garkın, on ikinci yüzyıl sonlarıyla on üçüncü yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Menkıbesinde Mardin'in yer aldığı dizeden sonra yer alan ifade şöyledir:

Sultan İbrahim, evliyaya bir gez gör neyledi
Bir yük şarab ile esrarı padişaha yolladı[45]

Sultan İbrahim, başkenti Mardin olan Artuklu devleti hükümdarlarındandır. Artuklu devletinde İbrahim adlı iki hükümdar vardır. Bunlardan birisi, 1104 yılında tahta çıkan Sokman oğlu İbrahim, öteki ise 1203 yılında tahtta olan Ni-

---

42 Faruk Sümer, Oğuzlar, s.348
43 Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s.107-108
44 Rahime Kışla-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.186
45 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.162

zam-al Din İbrahim'dir.[46] Menkıbede adı geçen hükümdar, ikincisi olmalıdır.[47]

Elvan Çelebi'ye Göre Garkın ile Sultanın Görüşmesi

Elvan Çelebi, yapıtına Dede Garkın'ı anlatarak başlamıştır. İlk beyitleri eksik olan bu bölümde zamanın sultanının Dede Garkın'ı ziyaret ederek onun kerametini gördüğü ve on yedi köyü Şeyh'e vakıf olarak verdiği anlatılmaktadır.

Araştırmacılar, bu sultanın Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubad olduğunu sanmaktadır.[48] Oysa, Dede Garkın, Artuklu devleti topraklarında yaşamıştır ve asıl zaviyesi bu devletin topraklarındadır. Dolayısıyla; bu sultan, Anadolu Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad değildir. Zaten Elvan Çelebi'nin, Dede Garkın'ı anlattığı bölümde olayın önderlerinin tümü Şam diyarındadır.

Alaeddin yanılgısının bir başka nedeni; Elvan Çelebi'nin yapıtındaki ilgili beyitlerin yanlış anlaşılmasıdır. Elvan Çelebi'nin yapıtını yayınlayanlar, Baba İlyasla sultan Aladın (Alaeddin) görüşmesini anlatan beyitleri, Dede Garkın ile zamanın sultanının görüşmesine ait beyitler sanarak sultanın vezi-

---

46 İslam Ansiklopedisi, Artuklular maddesi

47 Menkıbesine göre Dede Garkın, Kirman padişahı İsmail'in oğludur:

Ceddi alasın sorarsan Sultan Numan'ın
Sultan İsmail'dür padişah Kirman'ın

Oğuzların Kirmanla ilgisini biliyoruz, ancak, Garkınların burayla bir ilgisinin olup olmadığı hakkında şimdilik bir şey söyleyemiyoruz. Ednai'nin bu ifadesi, büyük bir olasılıkla Horasani nitelemesi gibi bir geleneğin ürünüdür.

48 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 99. Ocak'ın bu konuda kullandığı tümce şöyle: "Menakıbu'l Kudsiyye'ye nazaran -çok muhtemel olarak Moğol istilası yüzünden- kendi müridleriyle Anadolu'ya gelerek yerleşmiştir. Devrin -I. Alaeddin Keykubad olması kuvvetle muhtemel bulunan- sultanı, bu zatın meziyetlerini görerek onunla dostluk kurmuş ve bunun sonucu kendisine on yedi köyü vakıf olarak vermiştir."

ri ve öteki yakın adamlarıyla şeyhi görmeye geldiğinden söz etmişlerdir.[49] Oysa; Dede Garkın ile sultanın görüşmesi 78-105 beyitlerini içeren bölümde anlatılmıştır. Burada vezirden söz edilmez. Baba İlyas ile sultanın görüşmesi, 338-353 beyitlerini içeren bölümde anlatılmıştır. Sultanın vezirle gelmesi bu bölümde anlatılmaktadır.

Konuya dönecek olursak, beyitlerin eksikliğine karşın, bir şikayet gereği, sultanın Dede Garkın'ı denetlemek amacıyla ziyarete geldiği anlaşılmaktadır. Görüşmenin ayrıntıları şöyledir:

Sultan, Dede Garkın'ın on yedi âşığına bir haksızlık yapmış olacak ki; Dede, sultana: "Hak Teala, bu on yedi âşığın hesabını kuşkusuz senden soracaktır" der. Bunun üzerine sultan, yanındakilere "Ey dostlar ne olmuş bir bakın" diye buyurur. Bu buyruk üzerine aşk ateşiyle yanmış olan on yedi aşık, bulundukları yerden alınıp getirilir. Orada bulunanlar, bakarlar ki aşıklar tümüyle yanmış. Sultan, "Böyle olmalarına sebep nedir? Ne ateş ne odun varken bunlar nasıl oldu da yandı?" diye sorar.[50] Dede, "Bunları aşk ateşi yaktı" diye yanıt verir.

Sultan, yaptığı yanlışlığın farkına varır ve özür diler. On yedi köyü Dede Garkın'a vakıf olarak bağışlar ve gider:

On yidi pare kend vakf olsun
Hak taala kabul dek kılsın[51]

---

49 İsmail E. Erünsal, Ahmet Yaşar Ocak, Menakıbu'l Kudsiyye..., s.XLI

50 Mertol Tulum, aynı yapıt, s.26

51 b.101. Buradaki on yedi sayısı bir geleneğin ifadesidir. Alevi gelenekte on yedi, kemerbestlerin sayısıdır. Elvan Çelebi'nin yazdığına göre Dede Garkın'ın yanında on yedi aşık vardır:
Hak ta'ala bu on yidi aşık / Sorusın sinden alısar bayık (b.78)
Ednai'nin yazdığına göre de Dede Garkın, on yedi derviş ile birlikte hareket halindedir:

Araştırmacıların Tahmininin Tersine, Dede Garkın, Orta Anadolulu Değildir

Araştırmacıların tümü, hemen hemen tüm Alevi erenleri Fırat'ın batısında, genellikle de Orta Anadolu'da arama eğilimindedir. Dede Garkın için de aynı şey geçerlidir. Bu eğilim, Vilayetname ve Göksun'da bulunduğu kaydedilen zaviyeyi temel alarak Dede Garkın'ı Elbistan çevresinde aramayı uygun bulmaktadır.[52] Bu görüş, konu hakkında yapılmış ciddi bir araştırmaya dayanmayıp Faruk Sümer'in tahrir kayıtlarında Elbistan yöresinde Dede Garkın adlı bir zaviyeye "rastlamış olmasını" temel almaktadır. Oysa; görüş sahipleri bu konuda ciddi ve ayrıntılı bir araştırmaya yönelseydi durumun hiç de öyle olmadığını, asıl zaviyenin Mardin'deki olduğunu göreceklerdi.

Göçebe topluluklarla ilgili tahrir kayıtlarından oluşan bir deftere göre, Maraş'taki Karkın obalarından üçü, Göksun'daki Dede Garkın zaviyesinin hizmetkârıdır. Defterde, birisi beş, öteki dört haneye sahip olan iki oba *"hidmetkaran-ı zaviye-i Dede Karkın"* olarak, on haneli üçüncü bir oba ise *"kurbandaran-ı zaviye-i Dede Karkın"* olarak kayıtlıdır.[53]

On yedi derviş ile Furad yana azm eyliyen / On yedi derviş ile Murad'a ubur eyliyen (Rahime Kışlal-..., aynı yapıt, s.158)

Elvan Çelebi, on yedi sayısını sıkça kullanma eğilimindedir. Muhlis Paşa'yı anlattığı bölümde bile on yedi sayısı bir simgedir:

On yidi pare şehr içinde tamam/Girdi zindana düşdi bende tamam (b.847)

52 *Ahmet Yaşar Ocak, s.99. Ocak, bir tümcede üç kez olasılık ögesi kullanarak şöyle diyor: "Dede'nin yerleştiği yerin Vilayetname yardımıyla Elbistan olduğunu tahmin edebilmek mümkündür." Araştırmacı, Vilayetname'den aldığı yardımı belirtmemiş olmakla birlikte, sanırız, Hacı Bektaş ile İbrahim Hacı arasındaki diyaloğu izleyen yorumu kastetmektedir. Bu yorumda Dede Garkın'ın Elbistanla ilgisini kuracak en küçük bir ipucu bile yoktur.*

53 *Faruk Sümer, Bozoklu Oğuz Boylanna Dair, s.102*

Kayıtları yayınlayan Faruk Sümer, Mardin'in güneyinde ve Birecik'te Dede-Garkın adlı köylerin bulunduğundan söz etmektedir. Mardin'in güneyindeki köy, incelediğimiz Dedegarkın'dır. Birecik sancağıyla ilgili kayıtlarda Dede Garkın değil, Garkın adında bir köy kayıtlıdır.[54] Bu nedenle araştırmacının, öteki araştırmacılar gibi Birecik ile Berriyecik'i karıştırmış olduğunu düşünmek gerekiyor. Sümer, konunun uzmanı olmasına karşın, kayıtlarda rastladığı *"Birecik'te Mazı dağında kışlarlar"* ibaresine bir anlam veremeyerek ibarenin sonuna soru işareti koyma gereğini duymuştur.[55] Oysa kayıtta Birecik'ten değil Berriyecik'ten söz edilmektedir. Mardin'in Mazıdağı yöresi, Berriyecik'tedir.

Göksun'daki Dede Garkın zaviyesine hizmet ettiği kaydedilen Karkın obalarının nerede kışladığı belirtilmemiştir. Bu obaların, az önce verdiğimiz örneğe uygun olarak Dulkadırlı topluluklarının bir bölümü gibi Berriyecik'te kışlaması olasılığından söz edebiliriz. Bu durumda Mardin'deki Dede Garkın topluluğuyla Göksun'daki Karkın topluluklarının aslında aynı topluluklar olduğu sonucuna varabiliriz.

Kısacası, araştırmacıların sandığının tersine, Dede Garkın, Maraş'ta ya da Elbistan'da yaşamamıştır. Konunun başında da belirttiğimiz gibi o, Mardinlidir.

Dede Garkın'ın Halifeleri de Kuzey Mezopotamyalıdır

Ednai, Dede Garkın'ın on yedi dervişinin olduğunu belirtmiş, dört halifesinin adına yer vermiştir.[56] Bunlar; Şeyh İbrahim Hacı, Ali Seydi, Baba Arslanoğlu ve Dirge Baba'dır:

---

54 Ali Yılmaz, XVI Yüzyılda Birecik Sancağı, s.136

55 Faruk Sümer, Bozoklu Oğuz Boylarına Dair, s.102

56 Ednai, menkıbenin başında bu on yedi dervişin adlarını saymış olmalıdır. Ne var ki, yukarıda belirttiğimiz gibi bu bölüm de kayıptır.

Yayla dağlarında üç ere muayyen eylenür
Bizden artuk evlad kimdür deyü vasfı çağlanur
İbrahim Hacı da der ki Baba Arslanoğlu kalur
Sultan Numan erleriyle hikmetin ayan olur[57]

İbrahim Hacı ve Ali Seydi, Malatya, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Eskişehir, Manisa, Denizli, İçel, Kars, Erzurum, Kahramanmaraş gibi yörelerde talibi olan dede ocaklarıdır. Bu iki ocak musahiptir. Mürşitleri, Dede Garkın ocağıdır.

Yayla dağlarının yerini belirleyebilmiş değiliz. Şeyh İbrahim Hacı, *"İbrahim Hacı topluluğunun şeyhi"* anlamında bir addır. İbrahim topluluğu, Kızıltepe'nin güneybatısındaki İbrahimiyye köyünde ve Viranşehir'deki İbrahimiyye Circibi çayı yöresinde[58] yurt tutmuştu. Şeyh İbrahim Hacı ocağına bağlı oymak ve obalar, Nusaybin, Kızıltepe ve Bismil kökenlidir.[59]

Ali Seydi ocağının zaviyelerinden birisi, Malatya'nın Yazıhan ilçesi kırsalındaki Yir Ağaç köyündeydi.[60] Burası, Dede Garkın türbesinin yakınındadır.

---

57 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.159 Ednai'nin yapıtı eksik olarak günümüze ulaşmıştır. Ozan, başka halifelerin de adını vermiş olabilir ki, bu bilgiler elimize ulaşmayan bölümlerde kalmış olmalıdır.

58 Nejat Göyünç, aynı yapıt, s.63 ve ilgili harita. İbrahimiyye köyünün günümüzdeki adı Işıklı'dır. Köy, Kızıltepe ilçesine bağlıdır. Şeyh İbrahim Ocağı için bk., Hamza Aksüt, Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı. 30

59 Salmanlı oymağı, Şekerhacı, Çanakçı gibi Şeyh İbrahim ocağına bağlı obalar bu yöredendir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk., Hamza Aksüt, Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi

60 Bu konuda bakınız, Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, Malatya Tahrir Defteri, s. 216; Hamza Aksüt, Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri, s.142-152; Hamza Aksüt, Ali Seydi ve Seyit Ali Ocakları, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı. 31

Baba Arslanoğlu, Diyarbakır kırsalındaki Arslanoğlu adlı iki köy kuran Arslanoğlu topluluğunun babasıdır. Bu köyler, tahrir defterlerinde Arslan Oğli Ülya ve Arslan Oğli Süfla olarak kaydedilmiştir. 1518 yılı tahririne göre Yukarı Arslanoğlu köyünde bir, Aşağı Arslanoğlu köyünde iki olmak üzere üç kişi zaviyedardı.[61] İlgili kayıtta, yoldan gelip geçenlere yiyecek vererek hizmet edenlerin zaviyeye mutasarrıf olacağını belirten eski bir kaydın esas alındığı belirtilmiştir.[62]

Gerek Aşağı Arslanoğlu, gerekse Yukarı Arslanoğlu halkının ad vurma geleneği, Alevi ad vurma geleneğiyle uyumludur.[63]

---

61 Mehdi İlhan, Some Notes On The Settlements And Population Of The Sancak Of Amid According To The 1518 Ottoman Cadastral Survey, Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt: XIV sayı: 25, 1981-1982 s: 424 dipnot. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Enstitüsü yayını, Ank. 1982;

62 Muzaffer Arıkan- ..., Diyarbekir Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri, s.166

63 Arslan Oğlu-i Süfla köyünde 1568 yılındaki vergi nüfusunun adları şunlardır: Ali, Veli, Veled, Bünyad, Şeyhi, Han Aziz, Halil, Velid, Mümin, İbrahim, Tahir, Hızır, Gaffar, Hızır, Pir Budak, Necati, Pir Mehmed, Veli, Eynel, İne Bey, Karamanlı, Mahmud Allahverdi, Cuma, Cavid, Cömerd, Piri, Ali, Murad, Oruç, Mehmed, Ayvaz, Elvend, Hasan, İlyas, Hüseyin, Yol Kulu, Kadir Kulu, Şah Veli, Ümmet, Haydar, İne Bey, Arık, Kara Şah Kulu Şahabeddin, Ahmed, Mahmud, Satılmış, Maksud, Murad Daylı, Kadir Kulu, Şeyh Kasım, Mustafa, Musa, Yakub Muslu, Ramazan, Halil, Mahmud Harbudi, Aydoğmuş, Ahmed Sabi, Menteş, Tannverdi, Mehdi, Allah Kulu, Bayram, Mehmed, Murad, İbrahim. Köydeki zaviyede Şeyh Kasım oğlu Şeyh Mehmed, zaviyenin mutasarrıfıdır. Mehmed'in, Seydi Ali, Kasım ve Maksud adlı oğulları vardır. (Muzaffer Arıkan-..., Diyarbekir Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri, s.166-167)

Yukarı Arslanoğlu köyündeki ad listesi ise şöyledir: Polad, Mehmed, Kaya, Balı Mansur, Ali, Piri Han, Nur Ali, Yar Ali, Emir Ali, Murad Dur Ali, Şah Kulu Ali, Ali İshak, Satı Dilenci, İsmail, Uğurlu, Cemşid, Sultan Kulu, İsa, Hüseyin, Ali, Kıran Güdü, Ayvaz, Satılmış, Mehmed, Yusuf,

Menkıbede adı geçen Dirge Baba adlı halifenin kimliğini aydınlatacak bir bilgiye ulaşmış değiliz.

Dede Garkın ve Hacı Bektaş

Menkıbesine göre Dede Garkın, Hacı Bektaş ile yoldaştır.[64] Topluluklar düzleminden bakıldığında menkıbenin bu ifadesinin gerçeği yansıttığı görülmektedir. Hacı Bektaş'ın "hacısı" olduğu Bektaş topluluğu Mardin, Yeni-İl ve Elbistan'da Garkın topluluğuyla birliktedir. *(Bektaş obasının bu yolculuğunu Hacı Bektaş bölümünde sunacağız.)*

Konuya Hacı Bektaş ocağı anlatım geleneğinden bakıldığında, geyik derisinden başlık giyen İbrahim Hacı, Hacı Bektaş'a mensuptur:

"İbrahim Hacı kendisine muhip olanlara geyik derisinden tac giydirdi. Kendisinin ölümünden sonra Dede Garkın oğulları geldiler. İbrahim Hacı'nın oğullarına bu geyik derisi tac Dede Garkın'ındır, siz bu tacı nerden aldınız dediler. Onlar da, atamız İbrahim Hacı'ya Hünkar Hacı Bektaş Veli giydirdi; bizim meşrebimiz ondandır diye cevap verdiler. Garkın oğulları, Bektaş'ın tacı Elifi ve Hüseyni'dir, geyik derisi Dede Garkın'ındır. Bu meşhurdur dediler. Hasılı arada birçok tartışma oldu. Sonunda, geyik derisini zorla Dede Garkınlılara verdiler. Fakat, İbrahim Hacı'nın Hacı Bektaş'a mensup olduğu muhakkaktır."[65]

Görüldüğü gibi, Vilayetname, Dede Garkın'ın halifesi

Mahmud Cavid, Veli Ali, Yadigar, Bayezid, Rüstem, Hacı, Bostan, Hüseyin, Mahmud, Murad, Ahmed, Seydi, Kulu, Kulu, Halil, Şahverdi, Ali, Hüseyin Mehmed, Köse Veli Durak, Kalender, Pir Ali, Seydi, Hacı Ali. (aynı yapıt, s.182)

64 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.158: "Hacı Bektaş Veli'yi kendiye hemrah eyledi."

65 Vilayetname, s. 22

olan Şeyh İbrahim Hacı'yı, doğrudan Hacı Bektaş mensubu olarak sunmaktadır ki; bu durum tarihsel gerçeğe uygun değildir. Şeyh İbrahim ocağı, Dede Garkın ocağına bağlıdır. Bu hiyerarşinin Vilayetname'nin oluştuğu süreçte de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Vilayetname yazarı, Dede Garkın zincirini koparıp İbrahim Hacı'yı doğrudan Hacı Bektaş'a bağlamak isteyerek tipik bir davranış sergilemiştir. Dede Garkın geleneği ise her iki ereni eş göstererek Dede Garkın'ı, Hacı Bektaş'dan daha aşağıda göstermeme çabasındadır.

Durum ne olursa olsun; Dede Garkın'ı ve Hacı Bektaş'ı anlatan yapıtlardan aldığımız bu bölümler, her iki erenin aynı sosyal ortamı paylaştığını ifade etmektedir. Bu iki erenin ilgili olduğu toplulukların da aynı sosyal ve coğrafi ortamı paylaştığını zaten belirlemiş durumdayız.

Dede Garkın ve Rufai Problemi

Elvan Çelebi, Dede Garkın ile Rufai adlı bir erenin kerâmet yarışından söz etmektedir:

Seyyidü'l halk u hulk şayh-ı kebir
Ol Rufai ki gün gibi balkır

Mar-ı sengin elinde şir-i jayan
Üzre binmiş gelür ki kanı fulan[66]

Rufai'nin kim olduğu araştırılmış, bu konuda değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlere göre Elvan Çelebi'nin verdiği bilgi güvenilir değildir. "Çünkü, Rufailik tarikatının kurucusu olup Bağdat'ta yaşayan ve 1182'de ölen 'Ebu'l Abbas Ahmed b. Ali Abbas Ali er Rifai' ile Dede Garkın

---

66 b.130, 131

hem çağdaş, hem de aynı coğrafyada yaşamış olamaz."[67] Bu görüş, doğal olarak, Bağdatlı olan Rifai ile, Orta Anadolulu kabul ettiği Dede Garkın'ı bir arada düşünememekte ve Elvan Çelebi'nin bu kişiyi kastetmediğini sanmaktadır. Gölpınarlı, bu kişinin Amasyalı Seyyid Ahmed-i Küçek-i Rifai olması gerektiği görüşündedir. Ocak da aynı görüştedir.[68]

Oysa, Elvan Çelebi, yakın coğrafyanın ve aynı zaman diliminin iki ünlü kişisini yarıştırmaktadır ki, bu gayet doğaldır. Dede Garkın'ın Amasya ile bir ilgisi yoktur. Yarışanlar, Bağdatlı Rifai ile Mardinli Dede Garkın'dır. Dolaysıyla, Elvan Çelebi'nin bu konuda verdiği bilgileri yanlış saymak ve Orta Anadolu'da bir Rufai aramak için bir neden yoktur.

Aşıkpaşazade, Dede Garkın'dan Haberdar Değil midir?

Elvan Çelebi, Baba İlyas'ın mürşidinin Dede Garkın olduğunu uzun uzun anlatarak belirttiği halde, aynı ailenin torunlarından olan Aşıkpaşazade, yapıtında birçok derviş adına yer vermesine karşın Dede Garkın'dan hiç söz etmemektedir.[69] Alevi-Bektaşi karşıtı görüşleriyle tanınan, ancak yine de yapıtında birçok Alevi erene yer veren Aşıkpaşazade'nin bu tavrı bir gizlemeyi içermektedir. Ayrıca; Baba Resul olayının iki aktörünün Dede Garkınla ilişkisi, bu erenlerin sosyal ve coğrafi kökenleri açısından gayet doğaldır. Bu yönüyle, Elvan Çelebi'nin verdiği bilgi, birçok veri tarafından desteklenmektedir. Dolaysıyla, Aşıkpaşazade Dede Garkın ile Baba İlyas ilişkisini okurdan gizlemiştir. Aşıkpaşazade'nin Elvan Çelebi'nin yapıtından haberdar olmadığı söylenemeyeceği

---

67 Ahmet Yaşar Ocak, İsmail E. Erünsal, Menakıbu'l Kudsiyye..., s.XLV/ XLIII

68 Abdülbaki Gölpınarlı, Vilayetname-Açılama bölümü, s.137; İsmail. E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Menakıbu'l Kudsiyye..., s. XII

69 Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s. 50, 193

gibi, ailenin anlatım geleneğinden Dede Garkın'ı duymamış olması da düşünülemez.

Dede Garkın Ocağı ve Baba Resul Olayı

Gerek Elvan Çelebi'nin verdiği bilgiler, gerekse olaya katılan toplulukların kökeni dikkate alındığında Dede Garkın'ın, Baba Resul olayının önderleriyle yakın ilgisi açık olduğu halde, Dede Garkın ocağı anlatım geleneğinde Baba Resul olayı yer almamaktadır. Yalnızca, Ednai'nin yazdığı bir bölüm, bu duruma bir istisna sayılabilir:

Zikrolan on yedi dervişlere sultan kudreti
Dervişler ile otururken neyler sultan kudreti
Hırka altına yatub mahvoldı gitti
Dervişler bakdı görünmez zahiri Numan sıfatı
Çıkdı birden sırrı zuhur hırka geyindi zatı
Sırça parmağı ucunda kanı var gör mucizatı

Dervişler Sultan'a der sırra gitdugin nedir
Sultan der mahvoluben çün gittiğim Rum'dadır
Muhiblerin birisini Rum'da at seğirdirken yıkılur
Eriş pirim mededkar ol deyüben haykırur
Dört ayağından anın cehdedüb dutduğumdadır
Kanı sırça parmağının mıhının perçinidir[70]

Bu ifadeye göre Dede Garkın, on yedi dervişi ile otururken hırka altında görünmez olmuş,[71] bir süre sonra ortaya çıktığında sırça parmağında kan izi görülmüştür. Dede Garkın, muhiplerinden birinin Rum'da zor durumda kalıp yar-

---

70 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.160-161

71 söylencesine göre, Şeyh Ahmed Yesevi de bu şekilde kaybolup gitmektedir.

dım istemesi üzerine Rum'a gidip onu kurtarırken parmağına kan bulaşmıştır. At koşturan muhip ve kan ögeleri bir çarpışmanın belirtileridir. Rum'daki muhip, Baba İlyas ya da Baba İshak olarak yorumlanabilir.

Ocağın anlatım geleneğinde Baba Resul olayının iz bırakmamış olması bir problemdir. Ocağa ait soy kütüklerinin birinde Şeyh İlyas adı geçmektedir ki; Baba İlyas'ı anımsatması yönüyle ilginçtir. Baba İlyas'ın Şeyh İlyas olarak da nitelendiğini biliyoruz. İlyas obasının Dede Garkın ocağı talibi olduğunu yukarıda belirtmiştik. Ne var ki; bütün dede ocaklarında olduğu gibi, Dede Garkın ocağı soy kütükleri de güvenilir değildir.[72]

Dede Garkın'ın Ölümü

Dede Garkın'ın Mardin'deki yurdundan Anadolu içlerine gelip gelmediği kesin olarak belli değildir. Olaya bizzat katılmamasına bakılırsa onun olay sırasında Anadolu içlerinde olmadığı kesindir. Bununla birlikte, ömrünün son yıllarında Malatya'ya geldiği düşünülebilir. Çünkü; Dede Garkın ocağı üyelerinin ve ocağa bağlı dede ocaklarının üyelerinin tümü, Malatya'nın Zeyve köyünde türbesi bulunan erenin Dede Garkın (bir başka adlamayla Sultan Yusuf) olduğunu kabul etmektedir. Bu köy, adından da anlaşılacağı gibi bir zaviyenin ürünüdür. On altıncı yüzyıl kayıtlarına göre Zeyve köyünde Ali adlı bir kişi zaviyedardı.[73] On yedinci ve on sekizinci yüzyıla ait belgelerde de burasının Dede Garkın evladının yurdu olduğu belirtilmektedir.[74] Hem Mardin'deki tür-

---

72 Dede ocaklarının elindeki soy kütükleri konumuz olmadığından burada ayrıntıya girmiyoruz. Yayına hazırladığımız Alevi Toplulukların Kökeni kitabında bu konuda ayrıntılı bilgi sunulacaktır.

73 Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, Malatya Tahrir Defteri, s.140

74 Rahime Kışlal-..., aynı yapıt, s.144

bede hem de Malatya'daki türbede Dede Garkın'ın olduğu söylenen mezarlar vardır. Bu türbelerden birisinin makam olduğu da düşünülebilir.[75]

Sonuç

Dede Garkın, "Garkın boyundan olan dede" ya da "Garkın boyunun dedesi" anlamında sosyal bir addır. Onun asıl adı Numan'dır. Dede Garkın Alevi mürşit ocaklarının en büyüklerinden birisinin kurucusudur. Vekayinamelere, deyişlere, gezgin notlarına, tahrir kayıtlarına, türbesinin yerine ve ocağın anlatım geleneğine göre Dede Garkın, Mardinlidir. Onun halifeleri ve talip toplulukları da aynı yöre kökenlidir.

---

75 Bütün Alevi erenler gibi Dede Garkın'ın da bazı deyişlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Menakıbu'l Kudsiyye'nin son varağında yer alan ve sonradan kaydedildiği anlaşılan bir beyit şöyledir:

Dede Ğarkın aydur ben sana yar oldum
Bilimezsün anın üçün ağyar oldum
(İsmail E. Erünsal-..., Menakıbu'l Kudsiyye, XLIII)

İlyas Obasından Bir Baba: Baba İlyas

Baba İlyas, Baba Resul olayının iki fiili önderinden biridir. Ne var ki; yakın zamana dek, Baba Resul olayının önderleri arasında Baba İlyas'ın olduğu bilinmiyor, Baba İshak'ın tek önder olduğu sanılıyordu. Baba İlyas'ın olaydaki rolü, torunlarından Elvan Çelebi'nin yapıtının bulunmasından sonra daha iyi anlaşılmaya başlandı.

Baba İlyas, *"İlyas obasından olan baba"* anlamında bir addır. Başka bir deyişle, Baba İlyas denince, adı İlyas olan bir kişiden değil, *"İlyas obasıyla ilgili bir babadan"* söz edilmektedir. İlyas obası, Eymür boyundandır.[76]

Araştırmacılar, Baba İlyas'ı, Horasan'dan Amasya'ya gelmiş bir eren olarak ele almıştır. Oysa; tarihsel gerçek öyle değildir. Baba İlyas, mürşidi Dede Garkın'ın yurdu olan Mardin yöresinden Amasya kırsalına gelmiştir. Bu konudaki tek kanıt, Baba İlyas ile Dede Garkın arasındaki ilişki değildir. İlyas obasının ve bağlı olduğu Eymür boyunun yurtları, Mardin, Diyarbakır ve Urfa yörelerindedir.

İlyas obasının, Eymür boyuna bağlı olduğu, Osmanlı tahrir defterlerinde "İlyas Eymürü" ve "Eymür İlyaslu" biçimlerinde açık olarak ifade edilmiştir.[77]

---

76 Faruk Sümer, Oğuzlar, s.254

77 Ali Sinan Bilgili, aynı yapıt, s. 200, 242; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri, s. 620, 621

Eymür boyunun kışlakları, Urfa-Bozova'da, Urfa-Res-ul Ayn'da (Ceylanpınar),[78] Diyarbakır-Şarki Amid'de ve Mardin'in Sahra-ü Mardin nahiyesindeki Eymürlü adlı köylerdi.[79]

Eymür'ün obası olan İlyas'ın yurtları ise şunlardı: Bozova kırsalındaki İlyas Pınarı,[80] Turaçlü nahiyesindeki (Nusaybin'in batısı) Tur İlyas, (İlyas Tepesi)[81] Alevi obaların yoğun biçimde bulunduğu, Şarki Amid nahiyesindeki[82] (Bismil yöresi) İlyas, Göksu nahiyesindeki, (Diyarbakır-Mardin arasında) Şeyh İlyas.

Bunlardan Şarki Amid nahiyesindeki İlyas köyü on altıncı yüzyılda virandı.[83] Dede Garkın'ın halifelerinden olan Baba Arslanoğlu'nun da Şarki Amidli olması, buradaki İlyas'ı daha anlamlı kılmaktadır. Ayrıca, Baba İlyas'ın çevresindeki dervişlerden Yusuf Eber'in üyesi olduğu Eberli obası bu yöredeydi.

İlyas obasının bu yurtlarından en dikkat çekici olanı, Turaçlü nahiyesindeki Tur İlyas'tır. Burası Dede Garkın'ın zaviyesine çok yakındır. Turaçlü nahiyesi, Mardin'in güneyindeki Türkiye-Suriye sınırı yöresini kapsıyordu.[84] Turaçlü'nün halk ağzındaki biçimi Turuçlu'dur.[85]

---

78 Tufan Gündüz, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, s.156, 157

79 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.161

80 Tufan Gündüz, aynı yapıt, s.156

81 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.135

82 Alevi obalann Bismil yöresiyle ilgisinin ayrıntıları için bakınız, Hamza Aksüt, Aleviliğin Oluşum Yerlerinden Birisi Olarak Diyarbakır; Ahmet Taşğın, Diyarbakır Alevi Türkmenleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, 2003

83 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.104, 105, 96

84 N. Göyünç, aynı yapıt, s. 43

85 Turuç'un keklik anlamında olduğu söylenmektedir. N. Göyünç, aynı yapıt, s. 43. Alevi olan Atma Aşiretinin bir kolu Turuçlu adını taşımaktadır ki, bu ad, sözünü ettiğimiz nahiye ile ilgilidir.

İlyas obasının bağlı olduğu Eymür boyunun Kuzey Mezopotamya'daki varlığı bunlardan ibaret değildir. Eymür'ün obalarından birisi Sincarlı'dır. Bu adın kökeni Suriye topraklarında kalan Sincar dağı ve yöresidir. Sincarlı'nın bir kolu Yeni-İl Türkmenleri arasındaydı. Tonus nahiyesinde (Sivas'ın Altınyayla ilçesi) yaylayan bu oba, 1583 yılında 2 şeyh, 16 mücerred, 26 müzevvec nüfusa sahipti.[86]

İlyas obası, Maraş yöresinde de iz bırakmıştır. Elbistan'ın Orta Niyabet nahiyesindeki Eymür-İlyas köyü bu obanın yadigarıydı.[87] Orta Niyabet nahiyesi, bugünkü Afşin yöresidir.[88]

Öte yandan; Baba İlyas'ın yurt tuttuğu Amasya yöresinde de İlyas obasının izine rastlanmaktadır. On altıncı yüzyıl kayıtlarına göre Amasya'nın Geldiklan-ı Abad nahiyesinde[89] İlyas adlı bir köy vardı.[90]

Bu köy, Baba İlyas'ın da içinde bulunduğu oba tarafından kurulmuş olan şimdiki İlyas köyüdür.[91]

İlyas'ın bağlı olduğu Eymür boyu Amasya yöresinde dört yere ad vermişti. Bunlar; Simre-i Ladik nahiyesindeki[92] Eymircik ve Eymür; Argoma nahiyesindeki Eymirler ve Eymür köyleriydi.[93] Şeyh İlyas türbesinin, Argoma'daki Eymür ile aynı sayfada kayıtlı olması dikkat çekicidir.[94]

---

86 Cengiz Orhonlu, Aşiretlerin İskanı, s. 69; İlhan Şahin, aynı tez, s.253. Tonus, Sivas'ın ilçesi olan Altınyayla'nın eski adıdır.

87 Refet Yinanç-..., Maraş Tahrir Defteri, s. 620

88 Refet Yinanç-..., Maraş Tahrir Defteri, s. XXX

89 Bu nahiye, Amasya, Turhal ve Mecidözü üçgenindeydi.

90 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, s.102

91 Günümüzdeki İlyas köyünün eski adının Çat olduğu iddia edilmişse de bu iddia doğru değildir. Görüldüğü gibi on altıncı yüzyılda da burasının adı İlyas'tır.

92 Simre-i Ladik nahiyesi, Merzifon'un kuzey kesimi. Aynı yapıt, ilgili harita

93 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, s.101

94 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, s.101

İlyas obasının Hacılı adlı bir kolunun olduğu anlaşılmaktadır. Obanın ad verdiği yerlerden birisi, günümüzde Şarkışla'nın bir Alevi köyü olan İlyashacılı'dır.

Dede Garkın ile Baba İlyas arasındaki ilişkiyi topluluklar düzleminde de görüyoruz. Tahrir kayıtlarına göre Amasya'nın kuzeyinde Garkın obasının bir yerleşimi vardır.[95]

Ayrıca; Dede Garkın ocağının elindeki bir belgeye göre İlyas obası, Dede Garkın ocağının mürit topluluklarındandır. İlyas obası hakkında sunduğumuz bu bilgiler ışığında, Baba İlyas'ın Amasya'ya, Mardin yöresinden geldiği açıktır.[96]

Elvan Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Baba İlyas, Dede Garkın'ın görev verdiği erenlerden biridir. Ancak, iddia edildiği gibi, onun baş halifesi değildir.[97]

Yine Elvan Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Baba İlyas, Rum'da (Orta Anadolu'da) doğmamış, Dede Garkın tarafından Şam'dan (Suriye'den) Rum'a gönderilmiştir. Dede Garkın, Baba İlyas'a ve yanındakilere şöyle demiştir:

İmdi dastur varunuz Rum'ı
Da'vat idün cama'at-ı şumı[98]

Baba İlyas'ın, Şam'dan Rum'a yolculuğunu belirten bir beyit şöyledir:

---

95 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, s.103

96 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt aynı yapıt, Dede Garkın-Şiirler, s.179. Naci Kum Atabeyli, bu adı İlyad olarak okumuşsa da bunun bir yanlış okuma olduğu açıktır. Belgedeki topluluk adları, on altıncı yüzyıl kayıtlarındaki adlarla uyumludur.

97 Ahmet Yaşar Ocak, Elvan Çelebi'yi kaynak göstererek Baba İlyas'ın baş halife olduğunu söylemektedir. Babailer İsyanı, s.98. Konunun ayrıntısı için bk., Mertol Tulum, aynı yapıt, s.132-133

98 b.208

Gelür-iken bu Şam tagından
Canavarlar solında sağından[99]

Şam ile kastedilen, Suriye'dir. Dolaysıyla, yukarıda sunduğumuz Dede Garkın'ın ve İlyas obasının yurtlarıyla ilgili bilgiler, Elvan Çelebi'nin verdiği bilgilerle uyumludur.

Bazı yayınlarda yer aldığı gibi Elvan Çelebi, Baba İlyas'ın, Horasanlı olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi kaydetmemiştir. Ayrıca, o, bazı araştırmacıların savunduğunun tersine, yapıtının herhangi bir yerinde büyük dedesini "Horasani" olarak nitelememiştir.[100]

Bu duruma rağmen Menakıbu'l Kudsiyye'yi yayınlayan iki araştırmacının Baba İlyas için düzenlediği şecerede *"Şucau'd-Din Ebu'l Baka Baba İlyas-ı Horasani"* ibaresini kullanması, üstelik; bunun Elvan Çelebi'nin verdiği bilgilere dayandığını söylemesi şaşırtıcıdır.[101] Araştırmacıların, bu savı Elvan Çelebi'nin hangi ifadesine dayanarak oluşturduğunu anlamak olanaksızdır. Eğer, Elvan Çelebi'ye ait olmayan Farsça başlıktaki bir ifadeyi temel almışlarsa bu ifadede bile Horasani nitelemesi yoktur, yalnızca *Ebu'l Baka* ibaresi vardır.[102] Yukarıda da belirttiğimiz gibi, o, Baba İlyas'ın Şam diyarından geldiğini açıkça belirtmiştir.

---

99 b.1644

100 Baba İlyas'ın, Elvan Çelebi tarafından Horasani olarak nitelendiği savı Ahmet Yaşar Ocak ve İsmail E. Erünsal'a aittir. (Menakıbu'l Kudsiyye..., s. XIX; ayrıca, Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.94)

101 İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Menakıbu'l Kudsiyye..., s.XIX-XXI. Açıklama aynen şöyledir: "Kendinin Menakıbu'l Kudsiyye'de bizzat verdiği bilgilere göre dayanarak şeceresi şöyle tespit olunabilmektedir."

102 Farsça başlık şöyledir: Bab-ı Devvum, Ağaz-ı kıssa-i Hazret-i Şeyhu'l-Kamilu'l-Mükemmil Ebu'l-Baka Şeyh İlyas el-müştehir bi-baba, (Babailer İsyanı, s. 91). Horasani nitelemesinin Elvan Çelebi'nin verdiği bir bilgiye dayanmadığı belirlemesinin ayrıntısı için bakınız, Mertol Tulum, aynı yapıt, s. 119

Böyle olunca, onun (Dede Garkın'ın halifesi olması dolaysıyla) Moğol yayılması önünden kaçıp gelen Türklerden olduğu tahmini de dayanaktan yoksundur.[103] Yine onun "Moğol yayılması sırasında Harezmşahlar devletinin yıkılışı sonucu Anadolu'ya gelip I. Alaeddin Keykubad'ın emrine girmiş olan Harezmli Türklerden bir Türkmen babası olduğu" tahmini[104] de aynı durumdadır.

Yakın zamana kadar, Baba İlyas'ın olaydaki rolünün yeterince bilinmediğini belirtmiştik. Bunun nedeni, olayla çağdaş olan iki kaynakta onun adının yer almamasıdır. Hatta, resmi tarihçi İbn Bibi, Amasya'daki kişinin Baba İshak olduğunu kaydetmiştir. Ona göre, Harici Baba İshak, Sumeysad nahiyesindeki Kefersud'dan kaybolur ve Amasya'da ortaya çıkar.[105]

"... Bir gün kimseye görünmeden Kefersud'dan ayrıldı. Halkın gözünden kayboldu. Uzun bir süre sonra sesi Amasya'ya bağlı köylerin birinde duyuldu."

Malatyalı Abu'l Farac'a göre, Amasya'daki kişinin adı "Papa"dır. Papa, Şeyh İshak adındaki müridini Hısn-ı Mansur yöresine göndermiştir.[106]

"Yunanlıların 1552 (m.1241) ve Arapların 683 (m. 1240) yılının teşrinler mevsiminde Arapların dinine karşı fena bir ayrılık hareketi başgösterdi. Çünkü ihtiyar ve zahid bir Türkmen Amasya'da şöhret kazandı. Bu adamın adı Papa idi... Bu adam, ihtiyar İshak adındaki müridini Roma diyarının hududu üzerindeki Hısn-ı Mansur'a gönderdi..."

İlgili bölümlerini sunduğumuz bu kaynakların gerçeği

---

103 Bu tahmine bir örnek için bakınız, Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s: 94

104 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 94

105 İbn Bibi, c.II, s. 49

106 Abu'l Farac, cilt.II, s. 540

yansıtmadığını artık biliyoruz. Şimdiki bilgilerimize göre, Baba İlyas, en azından, Baba Resul olayını ortaya çıkaran kitlenin Amasya'ya uğramasını sağlayacak kadar etkin bir kişiliktir.

Baba İlyas ile Dede Garkın İlişkisi ve Baba İlyas'ın Amasya Yöresine Gelişi

Elvan Çelebi'nin yapıtında, Dede Garkın ile Baba İlyas arasında geçen iki görüşme yer almaktadır. Dede Garkın'ın mağarada 'halvette' (yalnız başına) bulunduğu bir sırada Baba İlyas çıkagelir ve ilk görüşme gizlice gerçekleşir. Elvan Çelebi, bu görüşmede Dede Garkın'ı 'şeyh', Baba İlyas'ı 'şah' olarak nitelemiştir:

Şayh halvatta nagahan bir şah
K'ançılayın ne Şems gördi ne Mah[107]

Elvan Çelebi, ilk görüşmenin konusunu belirtmemiştir. İkinci görüşme ise Dede'nin dört yüz halifesiyle birlikte Şeyh'i (Baba İlyas'ı) görmeye gelmesiyle yine bir mağarada gerçekleşir:

Dede dört yüz halifayı aldı
Durdı vü Şayh'ı görmege geldi[108]
(Dede Garkın'ın kışlağındaki mağaralardan söz etmiştik.)

Dede'nin yanında, halifelerinden dördü olan Hacı Mihman, Bağadın Hacı, Şeyh Osman ve Ayna Dovla da hazır bulunur:

---

107 b.148
108 b.186

Hacı Mihman u Bağadın Hacı'la
Şayh Usman u Ayna Dovla bile[109]

Dede Garkın, bu dört halifesini Baba İlyas'ın emrine vererek Rum'a (Orta Anadolu'ya) gönderir:

Hem dakı dördünüz tapusında
Olunuz ölünüz kapusında.[110]

Bu görüşmede Dede Garkın, Baba İlyas'ın ve halifelerin görevini de açıklar:

İmdi dastur varunuz Rum'ı
Da'vat idün cama'at-ı şumı[111]
Çün vasıyyat kemalına yitti
Dede desturıla bular gitti[112]

Baba İlyas'ın Çat Yöresindeki Etkinlikleri

Baba İlyas'ın üyesi olduğu İlyas obası, Amasya'nın Çat yöresine gelip burada bir "zaviye-köy" kurmuştur. Belirttiğimiz gibi Çat bir yerleşim adı değil, yöre adıdır. Yerleşimin adı İlyas'tır. Yani, oba buraya kendi adını vermiştir. Burası, günümüzdeki İlyas köyüdür.[113] İlyas köyünün eski adının Çat olduğu savunulmaktadır ki;[114] bu doğru değildir. On altıncı yüzyıl tahrir kayıtlarında bile köyün adı İlyas'tır.[115]

---

109 b. 193
110 b. 207
111 b. 208
112 b. 210
113 Çat, dere ya da derenin daha küçüğü anlamında Türkçe bir sözcüktür.
114 Ahmet Yaşar Ocak, İlyas köyünün eski adının Çat olduğunu iddia etmektedir. (Babailer İsyanı, s.94)
115 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, s.102

Elvan Çelebi'nin beyitlerinde de Çat, köy adı değil, yöre adıdır.

Ruzba nam hadım-ı sengin
Var-ıdı Çat içinde bir rengin (b. 360)

Köre kazı ki yani kazı-yı Çat
Kim göre Kör'e ittügin hergiz (b. 363)

İrişürler havalı-yı Çat'a
Bu söz irer çü Kör afata (b. 603)

Çat kim mevzı-ı şayatın-ıdı
Şerefü'd-din lakablu Hoca adı (b. 786)

Baba İlyas, Rum'a gelip göreve başlar, sıradan insanlar ve ileri gelen kişiler onun yoluna girer:

Geldi Rum'a makam duttı has
Geldi yola kamu avamm u havas[116]

Şeyh (Baba İlyas), İlyas yerleşimini kurduğu zaman yanında dört yüz kişi ve kırk hizmetkâr vardı:

Şayh bu yerde çün makam dutdı
Ud-san halk ışgına dütdi[117]

Dört yüz gişi her gice her gün
Kırk hadım kemalda çün Zü'n-nun[118]

---

116 b. 228
117 b. 233
118 b. 234

Hizmetkarlardan ikisinin adı Oban ve Düden'dir. Bu kişiler zaviyenin bekçileridir.

Birini ohşadı Oban'um dir
Birini toyladı Düden'üm dir[119]

Baba İlyas ve Sultan Aleaddin[120] ***(Aladın)***

Elvan Çelebi'ye göre Sultan Aladın, maiyetiyle birlikte Baba İlyas'ı ziyaret etmiş, kerametlerini gördükten sonra, tümümüz ona mürit olalım, demiştir. Görüşmenin ayrıntılarını belirten beyitler şunlardır:

Kamusıyla Aladın-ı Sultan
Bir vezir-i aziz u bir hayvan

Şayh'ı görmege geldiler halvat
Şayh bunlara gösterür kudrat

Buyurur kim kılalar ıstıkbal
Dökeler ileyinde perr ü bal

Vardı Oban, Düden alup geldi
Şayh mescidde hem bular girdi

Virdi Şayh'a salam Şayh kıyam
Kıldı sultana şöyle kim ikram

Şayh Sultan-ıla kadam vardı
Mihrabun sag yanın ana virdi

---

119 b. 237

120 Konya sultanı I. Aleaddin Keykubad 1220-1237 yılları arasında hüküm sürmüştür.

Sünneti yirine yitürdi Şayh
Sundı mihraba hon getürdi Şayh

Kodı Sultan önine bir sını
Yidi kasa ne Kaşi vü ne Çini

Aş u sini çanak gibi Sultan
Çünki görmedi kim göre iy can

Birez andan kiçi vezir önine
Tolu aş altı kasa sini bile

Emir-ahor önine arpa saman
Ter-giyeh kor haman-dem ol Sultan

Çünki Sultan bu kudratı gördi
İtikad-ıla gönlini virdi

Benzemez hiç kimseye bu gişi
Hak'tan almış bu devleti bu işi

Varalum ev ü barh-ıla gelelüm
Külli varlıg-ıla mürid olalım[121]

Beyitlerde anlatılanı kısaca özetlersek: Sultan Aladın, veziri ve bir adamı (yazar, bu adamı hayvan olarak nitelemektedir) ile birlikte şeyhi görmeğe gelir. Zaviyenin bekçileri olan Oban ve Düden, sultanı karşılayıp içeri alır. Baba İlyas, sultanı ayakta karşılar ve onu sağ yanına oturtur. Baba İlyas, sultanın önüne, içinde yedi kâse bulunan bir sini, vezirin önüne ise altı kâse bulunan bir sini sunar. Hayvan olarak nitelenen kişiye de arpa, saman ve taze ot sunar. Bu durumu

121 b.340-353

gören Sultan Aladın, Baba İlyas'ın ermiş bir kişi olduğunu anlar ve emrindeki bütün kişilerle birlikte Baba İlyas'a mürid olmak ister.

Görüldüğü gibi, Elvan Çelebi'nin anlatımı tümüyle menkıbeseldir. Sultan Aladın'ın, Baba İlyas'a mürit olmak istemesi, hatta herkesi bu müritliğe çağırması tarihsel bir gerçek olamaz. Bu durumda, Sultan Aladın'ın onu ziyaret etmesini de yaşanmış bir olay olarak görmek doğru değildir. Bu anlatım, hemen hemen her menakıbname yazarının başvurduğu türden bir yüceltme kaygısından kaynaklanmıştır.

Hüseyin Hüsameddin'in Baba İlyas Hakkında Verdiği Bilgiler Kaynak Olarak Kullanılabilir mi?

Yirminci yüzyılda Amasya Tarihi adlı bir yapıt yazan Hüseyin Hüsameddin'in[122] Baba İlyas hakkında verdiği bilgiler son derece yanlı ve yanlıştır. Bu araştırmacının görüşüne yer vermemizin nedeni, günümüz araştırmacılarından bazılarının onu kaynak olarak kullanmasıdır.

Hüseyin Hüsameddin'e göre Baba İlyas, 628/1230 yılından olaya kadar Amasya'daki Hanikah-ı Mes'udi'nin şeyhliğini yapmıştır. Hanikah, h.540 yılında yapılmıştır.

"... Daha sonra bu hankahın şeyhliği, 628 tarihinden itibaren Baba İlyas Horasani demekle meşhur olan Şucaaddin Ebu'l Beka İlyas bin Ali-El Horasani'nin fazileti ve kemali, züht ve takvası ile birçok takipçi kazanmasında önem arz etmektedir... Baba İlyas Horasani tarikatı, Ehl-i sünnet şeyhlerden Cüneyd Bağdadi Hazretlerine mensup ve ehl-i sünnet mezhebine uygun olarak yayılmış ve Babai Tarikatı ismiyle meşhur olup toplumun kabulüne mazhar olmuştur."[123]

Hüseyin Hüsameddin'e göre Baba İlyas Horasani'nin Çat

122 Ahmet Taşğın, Hüseyin Hüsameddin, "Baba İshak ve Baba İlyas", Amasya Tarihi, Yol Dergisi, Hüseyin Gazi Vak. Yay. Org., sayı: 21, Ank.
123 Ahmet Taşğın, aynı yazı

Bükü köyünde bir çiftliği vardı. Baba İshak, Baba İlyas'ın arkasına sığınarak propaganda yapıyordu. Baba İlyas, İshak'ın peygamberliğini ilan ettiğini duyunca Baba İshak'a cephe almıştı ve şeriatı savunmuştu:

"Bu iddia, Amasya'da yayılınca başta hankah şeyhi Baba İlyas olduğu halde ulemadan Amasya kadısı Bedrüddin İbrahim-el Kımari ... şeriatı ve hükümeti müdafaa ederek Müslüman halkı ikaza çalışıyordu."[124]

Hüseyin Hüsameddin, Baba İlyas'ın, Şemsettin Mahmut Tuğrayi ve Fahruddin Ali adlı oğullarının Selçuklu vezirliği yaptığını, üçüncü oğlu olan Muhlisiddin Musa Baba'nın hankahta şeyhlik görevini üstlendiğini söylüyor. Aybek Baba, Behlül Baba ve Saltuk Baba adlı kişilerin Muhlisiddin Musa Baba'nın halifesi olduğunu savunuyor.[125]

Görüldüğü gibi, Hüseyin Hüsameddin'in bu anlattıklarının ciddiye alınacak bir yanı yoktur. Konu, Baba İshak bölümünde verilen bilgilerle daha iyi anlaşılacaktır.

Baba İlyas'ın Ölümü

Baba İlyas'ın ölümü kaynaklarda farklı biçimlerde anlatılmıştır. İbn Bibi'ye göre, Amasya serleşkeri (subaşı) Hacı Armağanşah, Baba'yı zaviyeden çıkarıp kalenin burcuna asarak öldürmüştür. *(İbn Bibi'nin yapıtında Baba İlyas adının yer almadığını anımsatalım)* Askerleriyle Amasya havalisinde toplanıp Baba'yı bekleyen toplulukla şiddetli bir savaşa tutuşan Armağanşah, sonunda Hariciler tarafından öldürülmüştür.[126]

Abu'l Farac'ın yazdığına göre Baba İshak'ın ordusu gelmeden önce Roma diyarının asilzadeleri ihtiyar Baba'yı pusuya düşürüp boğarak öldürmüştür.[127]

---

124 Ahmet Taşğın, aynı yazı
125 Ahmet Taşğın, aynı yazı
126 İbn Bibi, c.II, s.51
127 Abu'l Farac Tarihi, c.II, s.540

Hüseyin Hüsameddin ise Baba İlyas'ın olay sırasında Baba İshak'a karşıt olan cephede yer aldığını, olayda ölmediğini, 1259 yılında eceliyle öldüğünü ve ölene kadar Selçuklu hükümetiyle çok iyi geçindiğini iddia etmektedir.[128]

Elvan Çelebi'nin bu konuda verdiği bilgi ise şöyle: Haraşna kalesine[129] sığınan Baba İlyas, hükümet güçlerince kuşatılan kalede tutsak kalmış, bu tutsaklık sırasında Boz adlı atı çıkagelmiş, atına binen Şeyh onunla eşine (Hızır'a) kavuşmuştur. Bu kavuşma, zindancı bir papazın (keşişin) özverisiyle olmuştur. Baba İlyas kalede tutsak iken bu zindancı papaz onun müridi olmuş, kurtuluş umudu kalmadığını anlayan şeyhinin artık ortadan kaybolma zamanının geldiğini, ancak yol uğruna bir kimsenin ölmesi gerektiğini söylemesi üzerine, bunu kendisine Tanrı'nın bir bağışı saymış ve canını kurban etmiştir.[130]

Baba İlyas'ın Çocukları

Elvan Çelebi'ye göre Baba İlyas'ın dört oğlu vardı: Umar Paşa, Mahmud Paşa, Yahya Paşa ve Muhlis Paşa.[131] Bunlardan Umar Paşa, devlet kuvvetlerince asılmış, aradan on gün geçtiği halde ölmemiş, on birinci gece Hacim tarafından kurtarılıp, kılıç kuşatılmış ve Abd-ı Mümin vilayetine gönderilmiştir.[132]

---

128 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.132-133

129 Haraşna kalesinin neresi olduğu tam olarak belli olmamakla birlikte, Amasya kalesi olduğu şimdilik en yaygın görüştür. Aynı adda başka kaleler de vardır. Örneğin , bunlardan biri, Kayseri-Sivas ve Kayseri-Malatya yollarının kesiştiği yerdeydi. (Irene Beldiceanu-Steinherr, aynı yazı, s.9)

130 Mertol Tulum, aynı yapıt, s.135

131 b.306-310. Paşa teriminin Alevi dede ocaklarında yer alan Baş-ağa terimiyle ilgisi olabilir. Başağa, Şeyh İbrahim ocağında sıkça kullanılan bir unvandır.

132 b.695

Abd-ı Mümin vilayetinin neresi olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, burası, Bayburd Türkmenlerinin yurdunda olmalıdır. Bayburt Türkmenleri, Konya'nın güneyindeki yöredeydi. On altıncı yüzyıl başında, Abd al-Müminlü adlı bir oba, bu Türkmenlerin arasındaydı.[133] Elvan Çelebi'nin Umar Paşayla ilgili verdiği bilgilerin, menakıb ögelerinden ibaret olduğu açıktır. Mahmud Paşa ve Yahya Paşa'nın akıbeti hakkında Elvan Çelebi herhangi bir bilgi vermiyor.

Elvan Çelebi, yapıtının önemli bir bölümünü Muhlis Paşa'ya ayırmıştır. Buna göre, olay sırasında Muhlis beşik çağındadır. Asıl adı Hoca, lakabı Şerafeddin olan ve Çad'da yaşayıp tüccarlık yapan bir kişi,[134] Muhlis'i evine götürmüş ve yedi yıl ona bakmıştır. Şerafeddin, Kör Kadı'nın güven duyduğu bir arkadaşıdır. Bu nedenle Muhlis, Kör Kadı'nın da evinde beslenmiş, sevilip okşanmıştı.[135]

Muhlis yedi yaşına gelince Baba İlyas tarafından Mısır'a götürülür,[136] burada yedi yıl kalır.[137] On dört yaşına gelmiş olan Muhlis'e, Baba İlyas kemer ve kılıç kuşatır, onu Rum'a gönderir.[138] Rum'a gelen Muhlis Paşa on yedi kez hapse

---

133 Ludi Paul Lindner, Göçebeler ve Osmanlılar, s.148, 187

134 Şerefü'ddin lakablu Hoca adı (b.786). Ahmet Yaşar Ocak ve İsmail E. Erünsal, bu kişiyi Baba İlyas'ın müridi olarak sunmaktadır. Elvan Çelebi, bu kişinin mürid olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi vermemiştir.

135 Alur iltür evine izzet-ile / Yidi yıl bisler anda kıymat-ıla
Köre Kadı evinde Şerafüddin / Bi-tahaşı mukarrab-ıdı emin
Bu sebepten düni güni paşam / Ohşanur-ıdı ellerinde müdam
(b.797, 800, 801)
Konunun yorumu için bak. Mertol Tulum, Tarihi Metin Çalışmalarında Usul.., s.24

136 Şayh çün yidiye irişti tamam / Misr'i kılur Boz atlu Şayh'a makam (b.809)

137 Yidi yil dakı oş bu surat-ıla / Sürdi dirlik Misir'de hikmet-ile (b.816)

138 Çünki bedr oldı ol vilayat ayı / Görinür gün gibi sa'adat ayı
Yine ol Boz buraklu din güneşi / Alam asayışı vü Hızr işi

düşer. Konya'yı alarak altı ay tahtta oturur. 1273-74 yılında ölür.[139] Ölmeden önce oğlu Aşık Paşa'nın Arapkir'den getirilerek Şeyh Osman'ın kızı ile evlenmesini vasiyet eder.[140] Aradan on yıl geçince Aşık Paşa, Arapkir'den getirilir ve Şeyh Osman'ın kızı ile evlenir.[141]

Muhlis Paşa'nın Mısır'a götürülüşü ve getirilişini, Konya'yı almasını, tarihsel bir gerçek olarak değil, menkıbesel anlatım olarak anlamak gerekir.[142]

At virür ü kemer kılıç kuşadur / Rum'a vargıl diyü virür dastur (b. 825, 826, 827)

139 Mertol Tulum, aynı yapıt, s.157

140 Gerek on yıl geçicegez varasız / Anı getrüp bunı ana viresiz

141 On birinci yil olıcak varunuz / Ta Arapkir'e sirrümi görünüz (b.1170) Ahmet Yaşar Ocak ve İsmail E. Erünsal, adı geçen Arapkir'i, Malatya'nın ilçesi olan Arapkir olarak kabul etmemekte, Nevşehir'in kazalarından birinin adı olabileceğini savunmaktadır. (Menakıbu'l Kudsiyye-Dizin, s.177) Aynı araştırmacılar, İnceleme bölümünde ise, Aşık Paşa'nın doğum yerinin Elvan Çelebi tarafından Muhlis Paşa'nın Kırşehir yakınlarındaki zaviyesi olduğunu açıkça belirttiğini söylemekte, Latifi ve Taşköprülüzade gibi müelliflerin Aşık Paşa'nın Acem sınırından Kırşehir'e gelmiş olduğu konusunda verdiği bilginin yanlış olduğunu savunarak Malatya'daki Arapkir'i kabul etmemektedir: "Bu Arapkir, şimdiki Gülşehir'in eski adı Arapsunla ilgili olup Kırşehir havalisinde faaliyet gösteren Muhlis Paşa ailesinin eserde Malatya'nın kazası Arapkirle uzak yakın bir alakasından söz edilemez." (Menakıbu'l Kudsiyye..., s. LX)

Oysa, Elvan Çelebi, bu araştırmacıların söylediği gibi, Aşık Paşa'nın Kırşehir yakınlarındaki zaviyesinde doğduğu gibi bir bilgi vermemiştir. İkincisi; Elvan Çelebi'nin yapıtında, Muhlis Paşa'nın Kırşehir yakınlarında bir zaviyesi olduğuna ilişkin bir bilgi yoktur. Bu konuda bk., Mertol Tulum, aynı yapıt, s.159-160

142 Durum böyle iken birçok araştırmacı, onun Mısır'a gittiğine ve orada eğitim aldığına inanmakta, hatta olayların kronolojisi için bu menkıbevi anlatımı temel almaktadır. Örneğin, Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.161-166

Özet

Baba İlyas, Eymür boyunun İlyas obasındandır. Baba İlyas, Dede Garkın'ın görev vermesiyle, Dede Garkın'ın yurdu olan Mardin yöresinden Amasya yöresine gelmiştir. Çağdaş araştırmacıların savunduğunun tersine, Elvan Çelebi ve olaya çağdaş olan kaynaklar, Baba İlyas'ı, Horasani olarak nitelememiştir. Elvan Çelebi'nin anlattığına göre Baba İlyas, halifesi olmayan bir erendir. Çünkü; onun buyruğundaki halifeler aslında Dede Garkın'ındır ve bu halifeler, Dede Garkın tarafından onun buyruğuna verilmiştir.

İshak Obasından Bir Baba: Baba İshak

Baba İshak, Baba Resul olayının iki önderinden biridir. Olayın askeri yönü de hesaba katılırsa, kuşkusuz o, olayın tek önderidir. Olaya çağdaş kaynaklarda Baba İlyas'ın değil, Baba İshak'ın adının yer alması bu önderlikle ilgilidir. O kadar ki; devletin resmi tarihçisi bile yalnızca Baba İshak'tan söz etmektedir.

Elvan Çelebi, Baba İshak'ı herhangi bir unvanla anmıyor. Yalnızca İshak olarak telaffuz ediyor ve onunla ilgili fazlaca bir bilgi vermiyor.[143] Bu haliyle Elvan Çelebi, bir zorunluluk gereği ondan söz ediyor gibidir.

Baba İshak, İshak adlı Türkmen topluluğundandır. Onun adı, 'İshak topluluğundan olan baba' anlamındadır.

İshak obasının yurtlarından birisi, Baba Resul olayına katılan erenlerin yurdunda, Viranşehir nahiyesindeydi.[144] İshak adlı bu yerleşim, Viranşehir'de olması dolaysıyla Dede Garkın'ın Büyük Circip çayı yanındaki zaviyesine yakın bir yerdeydi. İshaklı topluluğunun bir bölümü, on altıncı yüzyılda Maraş livasının Göynik nahiyesindeydi. Göynik nahiyesi, Pazarcık'ın doğusunda, Aladinek, Ahır ve Engizek dağları ile Gölbaşı çukur alanı arasındaydı.[145] Topluluğun bir bölümü ise Zamantu kazasında (Kayseri'nin Pınarbaşı ve Sarıoğlan yöreleri) yurt tutmuştu.[146]

---

143 b. 538,
144 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.149
145 Refet Yinanç-..., Maraş Tahrir Defteri, s. 247, s. XXX
146 Maraş Tahrir Defteri, s. 690, 691

Burada Dede Garkın ocağına bağlı olan Şeyh İbrahim ocağının iki zaviyesi vardı.[147]

İshaklu'nun bir başka kolu, Yeni-İl Türkmenleri arasındaki Çimelü oymağının içindeydi. İshaklu Mahallesi olarak kaydedilen bu oba, Alevi obaların ünlü yaylası olan Sivas-Kangal'daki Mancılık yöresindeydi ve 1597 yılında 41 neferanlıydı.[148] İshak topluluğu, Akkoyunluların dayandığı önemli göçebe birimlerden biridir.[149] Osmanlı tahrir defterlerinde bu topluluğun adına İshak Danişmendli olarak da rastlıyoruz ki bu; İshak'ın, Danişmendli adlı bir kolunun olduğu anlamına gelir. İshak Danişmendlü topluluğunun kışlak yurtları, Urfa'daki Kadıkendi, Sınırkendi ve Kırkpınar; Şarki Amid'deki (Bismil'deki) Diziyumru, Yayalacık ve İshak Danişmendlü köyleriydi.[150] İshak topluluğunun bu yöredeki yurdu, Bismil yakınındaki İshak köyüydü.[151]

---

147 Şeyh İbrahim ocağının buradaki zaviyeleri Kesik Viran ve Karaözü köylerindeydi. Refet Yinanç, Dulkadır Beyliği, s.135; Yunus Koç, XVI. Yy.'da Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı, s.119; Ahmet Özerdem, Karaözü, s. 30.

148 İlhan Şahin, Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri, s.181

149 Faruk Sümer, Bozulus Hakkında, Dil ve Tarih Coğ. Fak. Der., VII, sayı:1

150 Tufan Gündüz, aynı yapıt, s: 156, 157, 161; Mehdi İlhan, Some Notes On The Settlements And Population Of The Sancak Of Amid According To The 1518 Ottoman Cadastral Survey, s: 427, Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt. XIV, sayı. 25, 198-82. İshak Danişmendli obası üyelerinin ad listesi Alevi ad vurma geleneğine uygundur. 1564 yılında düzenlenen listedeki adlar şunlardır: Hüseyin, Yusuf, İsmail, Pir Ali, Ali Bey, Karaca, Emniyet, Mehmet, Yadigar, Ayvaz Şah Ali, Şah Ali, Budak, İshak, Kaya, Musa, Ulaş, Halil, İbrahim, Allah Kulu, Ali, Cafer Ali, Çırak Türemiş, Gökçe, Hızır, İlyas, Ali Seydi Baba, Hasan, Ahmed, Üveys, Piri, Abdi Durmuş, Murad, Ali Durak, Haydar, Satılmış, Rüstem, Maksud, Seydi Ahmet Halil, Pir Mehmet Kasım, Veli Piri, Murad Baba, Hüseyin Şah Kulu, Yusuf Ali Kaya, Şah Kulu, İbrahim Hasan, Ali Hasan, Şeyhi, Abdal, Bektaş Pir Mehmed, Kasım. (Muzaffer Arıkan-...; Diyarbekir Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri, cilt: I, s.192-193)

151 İbrahim Yılmazçelik, XIX.Yüzyılda Diyarbakır, s. 66

Bu köylerden Sınırkendi köyünün *(Sırın adıyla)* 1950'li yıllarda bile Dedegarkınlı olduğunu biliyoruz.[152] Günümüzde, Diyarbakır'ın Bismil ilçesindeki Kadıkendi köyünde Dede Garkın ocağının üyeleri ve talipleri vardır. Urfa'daki Kadıkendi ile Bismil'deki Kadıköy adının aynılığı dikkat çekicidir.[153]

Baba İshak'ın obasının coğrafi kökenini böylece belirledikten sonra onun nereli olduğu hakkında olaya çağdaş kaynaklardaki bilgilere bakabiliriz. İbn Bibi, *"Baba İshak-ı Harici"* olarak nitelediği Baba İshak'ın, Sumeysat kalesinin bağlı yerlerinden Kefersud bölgesinden olduğunu belirtiyor.[154] Abu'l Farac ise Şeyh İshak'ın Amasya'daki Papa tarafından Roma diyarının sınırı üzerindeki Hısn-ı Mansur'a gönderildiğini söylüyor.[155]

Ağustos 1371 tarihinde Sivas'ta yazılan bir kronografide "Kefersud bölgesinde asilerin ayaklanmasından ve ayaklanmanın bastırılışından bu yana 135 yıl geçti" ifadesi yer alıyor.[156]

Görüldüğü gibi, kaynakların tümü, Kefersud adlı bir köyden değil, Kefersud adlı bir yöreden söz etmektedir. Bu nedenle, Baba İshak'ın yurdunu ya da çalışma alanını ararken bu durumu dikkate almak gerekir.

Sumeysat denince akla ilk gelen yer Adıyaman-Samsad'dır. Abu'l Farac, burasının Roma diyarının sınırındaki Hısn-ı Mansur'da olduğunu belirtiyor.

Gerçekten de bu yörede Kefertut adlı bir yer vardır. On altıncı yüzyıl kayıtlarında, Malatya'nın Kahta kazasının Sam-

---

152Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.185
153 Kend, köy demektir.
154 İbn Bibi, cilt.II, s. 49
155 Abu'l Farac Tarihi, c. II, s. 540
156 Irene Beldiceanu -Steinherr, aynı yazı

sad nahiyesinde Kefertut adlı bir mezra yer almaktadır. İbn Bibi ve Abu'l Farac'ın verdiği bilgiler dikkate alınacak olursa Baba İshak'ın bu Kefertut köyünden olduğunu söylemek gerekir. Üstelik; Kefertut yakınlarında Eşgüni adlı bir mezrada Makar Haçlı Dar Baba adlı bir zaviye vardır.[157]

Baba İshak'ın çalıştığı yerin burası olması, akla gelen ilk olasılıksa da bu olasılığı zayıflatan bilgiler vardır. Az önce belirttiğimiz gibi, kaynaklar Kefersud adlı bir yöreden söz etmektedir, Kefertut adlı bir köyden değil. Ayrıca; Kefersud ve Kefertut sözcüklerinin söylenişi ve Arapça yazılışı her ne kadar birbirine yakınsa da aynı değildir. Dolaysıyla; en güçlü olasılık olmakla birlikte, Baba İshak'ın etkinliğinin merkezini bu köy olarak almak şimdilik tam güvenilir değildir.[158]

Öte yandan, Alevi erenlerin yoğun biçimde yurt tuttuğu Mardin'in Sahra-i Mardin nahiyesinde de Kefertut adlı bir köy vardı.[159] Arap kaynaklarında Kefertoşa olarak geçen bu köy, aynı zamanda Hacı Bektaş'ın ad aldığı Bektaş topluluğunun yurtlarından biri olan Bektaş-ı Büzürk (Büyük Bektaş) köyünün komşusuydu.[160] Burası, Baba İshak'ın üyesi oldu-

---

157 Refet Yinanç, M. Elibüyük, Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri, s.342

158 Kitabımda, Baba İshak'ın çalışma yerinin burası olduğunu olasılık kaydı koymadan belirtmiştim. Oysa şimdi burasının olasılıklardan yalnızca birisi olduğunu düşünüyorum.

159 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.127. Miladi 744 yılında bu yörede Kefertuşa adlı bir köy olduğunu biliyoruz. Bu köy, Dara ile Resulayn (Ceylanpınar) arasındaydı ve Dara'ya 5 fersah (yaklaşık 30 km.) uzaklıktaydı. Dara, Mardin'in bir köyüdür ve günümüzde Oğuz adını taşımaktadır. (Adnan Demircan, Diyaru Bekr'de Harici İsyanları, s.163)

160 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.132; Nejat Göyünç, aynı yapıt, s. 65. Hacı Bektaş'ın üyesi olduğu Bektaş topluluğunun Berriye'deki yurdu ve Hacı Bektaş adlaması için bakınız, Hamza Aksüt, Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri, s.9 3-100; aynı yazar, Hacı Bektaş'ın Sosyal Kökeni, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı. 27. Aşağıda, bu konuda ayrıntı verilecektir.

ğu kışlak köylerden birisi olabilir. XI-XIII yüzyıl Arap kaynaklarına göre, Kefertoşa, Kızıltepe'nin on kilometre güneybatısında, Diyarbakır-Dımışk (Şam) ve Musul-Dımışk yollarının kavşağında ünlü bir kentti.[161]

Onun yurdu, ister Fırat yakınındaki Kefertut olsun isterse Mardin'deki Kefertut olsun, Baba İshak'ın, Dede Garkın ve Baba İlyas'ın yurdundan olduğu ve onlarla aynı sosyal ortamı paylaştığı kesindir.

Elvan Çelebi'ye göre de Baba İshak, Rumlu değil, Şamlıdır:

Şamda fitne kopardı ol İshak
Bunda gelürse fitne artar bak[162]

Elvan Çelebi'nin yapıtında Sumeysad kalesinden ya da Kefersud'dan değil, Cabbar kalesinden (Kal'a Cabbar) söz ediliyor.[163] Olay başladığında Baba İlyas, Baba İshak'a haberci göndererek Rum'a gelmemesini Canik'e gitmesini istemiş, Baba İshak bu öneriyi reddetmiştir. Bu sırada Baba İshak, Cebbar kalesindedir. Cebbar kalesi denince akla gelen ilk olasılık Suriye'deki ünlü Caber kalesidir.[164] Ancak, yörede bu adda başka kaleler de vardır. Mardin'in güneyindeki Pir Caber kalesi[165], Diyarbakır-Ergani yolundaki Kalat'ul Cebabir bunlardandır.[166] Özellikle, Mardin'in güneyindeki Pir Caber Kalesi, Kefertut köyüne yakın olmasıyla dikkat çekicidir.

---

161 Adnan Çevik, s. 20, 87. Burası, günümüzde adı Koçlu olan köydür.
162 b. 553
163 b. 557
164 Caber kalesi, Rakka yakınlarında, Fırat'ın kıyısındaydı ve Mezopotamya'nın müstahkem yerlerinden biriydi. Mateos, Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, s. 284; çeviren: Hrant D. Andreasyan. Yapıtta burası Elvan Çelebi'deki gibi "Kala Cabar" olarak geçmektedir.
165 M. Salih Erpolat, XVI. Asırda Diyarbekir Beylerbeyliğindeki Yer İsimleri, s.145
166 Adnan Çevik, aynı tez, s.115

Elvan Çelebi'nin anlatımına göre, Baba Resul olayının nedenlerinden birisi, İshak'ın başına gelenler ve İshak'ın bu olaylar karşısında yanlış hareket etmesidir. Harman zamanı sultanın hakimi (görevlisi) İshak'a kötü davranır. İshak bu duruma karşı çıkar, ancak, cemaatıyla ortada kalır. Bir gece sultanın adamlarını öldürür ve Şam'ı terk eder, Rum'a çıkar. Rum'a çıkmasının nedeni şeyhinin orada olması ve "Dede Garkın ile Şeyh İlyas'ın himmetidir."[167] Bu anlatım, hem Baba İshak ile Dede Garkın ilgisini ortaya koymakta, hem de onun coğrafi kökeninin Şam (Kuzey Mezopotamya) olduğunu belirtmektedir.

Baba İshak'ın Kimliği Konusunda Düşülen Yanlışlar

Baba İshak'ın kimliği üzerine birçok tahmin yapılmaktadır. Bu tahminlerden en iddialısı, onun Rum kökenli iken din değiştirerek Müslüman olduğudur. Bu iddianın ilk savunucusu Hüseyin Hüsameddin'dir ki; öteki konularda verdiği bilgiler gibi bunu da ciddiye almamakta bir sakınca yoktur. Ne var ki, çağdaş araştırmacılardan bazılarının bu iddiayı ciddiye aldığı görülmektedir.

Hüseyin Hüsameddin'e göre Baba İshak'ın asıl adı İsaac olup Komnenos hanedanındandır. Amacı, Amasya çevresinde bir Rum devleti kurmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için sözde Müslüman olmuştur.[168] Baba İshak Kefersudi, aslen Rum olup Amasya'dan Urfa yöresine giderek kendisini Müslüman göstermiş, daha sonra Şiraz'a giderek Sivas kadısı Ebu Abdullah Muhammed et-Temimi'den Usul-ü Şia, Sihr, Hokkabazlık ve Felsefe öğrenmiştir. Daha sonra Hvand Alaeddin Muhammed bin Hasan Sani'den, Usul-ü Batıniye alıp Sümeysad yöresinde bulunan Kefersud nahiyesine yer-

---

167 b. 627
168 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.121

leşerek halka Usul-ü Şia ve Batıniye'yi telkin, sihr ve nir necat ile sahte kerametler göstererek bir grup cahili kendisine bağlamıştır.[169]

Aynı yazara göre, Baba İshak, Baba İlyas'ın harekatını perde arkasından yönetmekte, mühtedilerin şekil ve kıyafetine girip Müslümanların dinsel inançlarını bozarak Rumların hesabına hareket etmekte, Amasya'da bir Rum krallığı kurmaya çalışmaktadır. Baba İlyas'ı alet ederek Müslüman Türkler ile Hıristiyan Rumların ve Ermenilerin duygu ve inançlarını uzlaştırmaya çaba harcamaktadır.[170]

Onun deyimiyle Rum İsak, Saadeddin Köpek adlı birisini Konya sarayına casus olarak sokmayı başarmış, Harezmlilerle devletin arasını açmış, yirmi yıl çalıştıktan sonra olayı başlatmıştır. Baba İshak adı altında gizlenmiş olan İsak Kominnus, Trabzon kralı Yanni Kominnus ile gizlice anlaşmıştır. Kral, olayın başlamasını izleyerek Selçuklu topraklarını işgale hazırlanmıştır.

Kefersud'da ünlenen Rum İsak, Sivas kadısı olan üstadını görmek için Sivas'a geldiğinde kadının öldüğünü öğrenmiş, foyasının meydana çıkması üzerine Gedegre köyüne kaçarak gizlenmiştir.

Hüseyin Hüsameddin, bunlara ek olarak Baba İshak'ın peygamberlik ilan ettiğini de iddia etmektedir.[171]

Rus araştırmacı Gordlevski'ye göre ise Baba İshak'ın ailesi Irak'ın Süleymaniye yöresindendir ve Nesturi'dir. Aile daha sonra Samosat'a yerleşerek Müslüman olmuştur.[172]

Ahmet Yaşar Ocak, Baba İshak'ın mühtedi (dönme) bir ailenin çocuğu olduğunu "çok muhtemel" görmekte, onun

---

169 Ahmet Taşğın, aynı yazı
170 Ahmet Taşğın, aynı yazı
171 Ahmet Taşğın, aynı yazı
172 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.121

Baba İlyasla ilişkisini Şeyh Bedreddin ile Yahudilikten dönme Torlak Kemal arasındaki ilişkiye benzeterek örnekleme yapmaktadır. Ocak'ın kaynağı Hüseyin Hüsameddin'dir.[173] Şeyh Bedreddin ile Torlak Kemal ilişkisini Baba Resul olayında aramak yanlıştır. Şeyh Bedreddin, göçebe bir birimin babası değil, devletin kazaskeridir.[174]

Baba İshak'ı dönme olarak niteleyen bu yorumcular, Baba Resul olayının bir Türkmen hareketi olduğunu görmemekte ve bu Türkmen topluluğunun sosyal yapısını anlayamamaktadır. Her şeyden önce; göçebe olan bu toplulukların bünyesi, dışarıdan gelen ve samimi olmayan bir kişiyi, değil önder olarak, sıradan bir kişi, örneğin, bir çoban olarak bile benimsemeye elverişli değildir. Kaldı ki; olayı ortaya çıkaran Türkmen toplulukları içinde İshak adlı bir obanın varlığını da belirlediğimize göre, Baba İshak'ı bu Türkmen obasından olan bir baba saymamak için herhangi bir neden yoktur.

Baba İshak'ın kimliğiyle ilgili bir başka sorun, onun kimin halifesi olduğudur. Elvan Çelebi'nin verdiği bilgiye göre, Dede Garkın'ın Baba İlyas buyruğuna verdiği halifeler arasında Baba İshak'ın adı geçmiyor. Oysa; Baba Resul olayında Baba İshak'ın rolü, adı geçen bu halifelerden, hatta Baba İlyas'tan bile daha önemlidir.

Elvan Çelebi, Baba İshak'ın halifeliği konusunda şu bilgileri veriyor:

---

173 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.121-122. Ocak, kitabının ikinci baskısında, Hüseyin Hüsameddin'in görüşünün tartışılması gerektiği kanısına varmıştır. Ocak, birinci baskıda ciddiye almadığı bu görüşü, zamanla bir takım izlenimler edindiğini söyleyerek ciddiye almaktadır.

174 Şeyh Bedreddin olayı için bk. Çetin Yetkin, Türk Direniş ve Devrimleri, s.199-226

Hem bu İshak halife yollu-yıdı
Hulefa ortasında bellü-yidi[175]

Ceng ider ceng-i sultanı
Dir bana şayhumı virün kanı[176]

Er beni saldı bu yola kırkın
Himmet-i Şayh u Himmet-i Garkın[177]

Bu beyitlerden çıkan anlam, İshak'ın seçkin bir halife olduğu, Baba İlyas'a şeyhim dediği, ayrıca, Dede Garkın'ın ve Şeyh İlyas'ın himmetiyle bu görevi üstlendiğidir. Ne var ki, bu bilgileri veren Elvan Çelebi, Baba İshak'ın bu iki erenden ne zaman ve hangi ortamda görev aldığı hakkında herhangi bir bilgi sunmuyor.

Zaten Elvan Çelebi, olayın başlangıcını sunduğu bölüme kadar halifelerin hepsinden söz ettiği halde İshak'tan hiç söz etmiyor.[178] Baba İshak'ın olaydaki rolü, öteki halifelerin rolünden çok daha önemli olduğu halde, bizce Elvan Çelebi, "asıl fitne koparanın İshak olduğu" savına uygun düşmediği için Dede Garkın'ın görev verdiği halifeler arasına İshak'ı sokmamıştır.

Durum böyle olduğu halde; Elvan Çelebi'nin yapıtı kaynak gösterilerek Baba İlyas'ın, Baba İshak'ı Şam diyarında görevlendirdiği iddia edilmiştir ki; söz konusu kaynakta böyle bir bilgi yoktur. Bu bilgiyi içerdiği iddia edilen beyitler şöyledir:

---

175 b.549
176 b.584
177 b.627
178 İshak ilk kez 538. beyitte geçiyor: Yani bu tuşa tuş ol İshak / Geldi Hak hükmine iradata bak

Varsun ol yana Canig'e girsün
Ol mukaddamdır ol işi görün

Kancaru kim varur-ısa bellü
Anı idine her biri ulu

Kal'ayı şahrı vü ili vireler
Kamusı baş ayağına süreler[179]

Görüldüğü gibi bu beyitlerde Baba İlyas, Baba İshak'ın, Canig'e[180] gitmesini, eğer oraya giderse Caniglilerin kendisine mürit olacağını söylemektedir. Baba İlyas'ın bu tavsiyesinin nedeni, olay patlak verdiği için Baba İshak'ın Şam'da barınma olanağının kalmayışıdır. Kısacası, bu beyitte Şam diyarına gönderme ya da orada görevlendirme gibi bir bilgi yoktur.[181] Ayrıca, zaten Baba İshak bu tavsiyeyi yerine getirmemişitr.

Baba İshak'ın Ölümü

Baba İlyas bölümünde belirttiğimiz gibi İbn Bibi, Baba'nın Amasya'da asılarak öldürüldüğünü belirtmektedir. Yazarın öteki tümcelerde hep İshak adını kullandığı halde bu tümcede yalnızca Baba'yı kullanması dikkat çekicidir. Buradan hareketle, yapıtında Baba İlyas adlı bir kişiden söz etmeyen ve yalnızca Baba İshak'a yer veren yazarın, asılan Baba'dan kastının Baba İlyas olduğunu anlamak gerekir.

Abu'l Farac, Baba İshak'ın nerede ve nasıl öldüğüne iliş-

---

179 b. 565-567

180 Canik, Samsun ve çevresidir.

181 Ahmet Yaşar Ocak'a göre bu beyitler, Baba İlyas'ın, Baba İshak'ı, Şam'a halife olarak gönderdiğini ifade etmektedir. (Babailer İsyanı, s.123)

kin bir bilgi vermiyor. Elvan Çelebi'ye göre İshak, Malya savaşında kılıç ve oktan etkilenmemiş, yedi kez düşman saflarına dalmış, daha sonra belüsüz olmuş, yani ortadan kaybolmuştur.[182]

Özet

Baba İshak, "İshak obasının babası" anlamında bir sosyal addır. İshak obasının yurtları Mardin ve Urfa yörelerindedir. Oba, Dede Garkın ocağıyla çok yakından ilgilidir. Baba İshak'ın etkinliğinin başlangıcı ya Samsat'taki Kefertut ya da Mardin'deki Kefertut'tur. Hangi olasılık geçerli olursa olsun, Baba İshak'ın, Dede Garkın ve Baba İlyas gibi Mardin ve Urfa yöresinden olduğu kesindir. Çünkü; İshak topluluğunun yurtları ve Dede Garkın ocağına bağlı olması ile Elvan Çelebi'nin verdiği bilgiler, Baba İshak ile Dede Garkın arasında yakın bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

---

182 Yidi gez girür ü çıkar çeriden / Yed-i kudrat durur bu hükmi süren
Ok dokınmaz kılıç kesmaz anı / Oldı çün muhıbb-ı rahvanı
Vardı İshak kaldı miskinler / Yol içinde zaif u elginler
Eserin bulmadılar İshak'un / Bu inayat kamusı Hallak'un. (b. 620, 621, 629, 630)

Osman Obasından Bir Şeyh: Şeyh Osman

Elvan Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Şeyh Osman, Dede Garkın'ın Baba İlyas emrine verdiği dört halifeden biridir. Şeyh Osman, Amasya yöresine gelmemiş, Şam'dan gelirken yolda bir yerde kalarak göreve başlamıştır:

Kaldı bu hal geldiler bunlar
Üçi üç yirde kaldılar bunlar[183]

Şeyh Osman, "Osman obasından olan şeyh" anlamında bir addır. Osman obasına birçok kayıtta rastlayabiliyoruz. On altıncı yüzyıl kayıtlarına göre obanın yurtları şunlardır:

Maraş'ın güneyindeki Tekak yöresinde Osman obasının sekiz yerleşimi vardı.[184]

Osman obasının bir kolu, Bozok'un Çubuk nahiyesinde (Kayseri'nin Sarıoğlan yöresi) Şeyh İbrahim ocağının talibi olan Çanakçı obasıyla birlikteydi. Aynı nahiyede Baba Resul'ün obası olan Resul de barınıyordu.[185]

Bundan başka; Osman Dedelü adlı bir oba vardı ki; bu

---

183 b. 219. Beyitte, Hacı Mihman dışındaki üç halife kastedilmektedir. Hacı Mihman, Baba İlyasla Amasya yöresine gelmiştir ki; ilgili bölümde buna değinilecektir.

184 İbrahim Solak, XVI. Asırda Maraş Kazası, s.116

185 Yunus Koç, aynı yapıt, s.115. Çubuk nahiyesi, Kayseri'nin Sanoğlan ilçesi yöresini kapsıyordu.

oba, birkaç kola ayrılmıştı. Bunlardan Yeni-İl Türkmenleri arasında olanı, 1583 tarihinde Mancılık yöresindeki İnce Kuyu adlı yerde yurt tutmuştu. Oba, 1641-1642 tarihinde aynı yöredeki İt Kıran yurdunda yaylıyordu.[186] Mancılık yöresi Kangal'dadır ve öteden beri Alevi obaların yurt tuttuğu bir yerdir.[187]

Osman Dedelü'nün bir başka kolu, on altıncı yüzyılda Pazarcık nahiyesinin Dibek Öyük, Yaslıca Pazarcık, Kara İbrahim, Kara Soku, Eriklüce ve Kırkısa köylerindeydi. Tahririn Dibek Öyük köyü bölümünde Osman Dede soyundan olan yirmi beş kişi kayıtlıdır.[188] Dibek, Nusaybin yöresinde sıklıkla rastlanan bir yerleşim adıdır. Turaçlü nahiyesindeki Til Dibek, Dibek Tepe, Öksüzçalı nahiyesindeki Til Dibek ve Til Dibek-i Diğer, Toğancuk nahiyesindeki Til Dibek bu yerleşimlerdendir.[189]

Dibekhöyük günümüzde Pazarcık ilçesine bağlı Osmandede köyündedir. Osmandede ziyareti, köyün ortasındaki höyüktedir. Köy halkı Kılıçlı topluluğundandır ve Alevidir.[190] Ziyareti Gaziantep köylerinden birinin halkının öteden beri sahiplendiği söylenmektedir. Osman Dedelü adlı obanın yurtlarından konumuz açısından en dikkate değer olanı burasıdır. İlgili bölümde anlatıldığı gibi Hacı Bağadın

---

186 İlhan Şahin, Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri, s. 223

187 Mancılık yöresindeki Alevi obalar ve köyler için bakınız, Hamza Aksüt, Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı. 30

188 Refet Yınaç-Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri, s. 218-219, 227

189 M. Salih Erpolat, Diyarbekir Beylerbeyliğindeki Yer İsimleri, s.136, 169, 140, 171

190 Osmanlı devleti kayıtlarında Kılıçlı, biri Türkmen, biri Kürt olan iki topluluk olarak geçiyor. İlhan Şahin, Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri, s. 279; Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı İmparatorluğunda İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, s. 34, 37, 56

da Pazarcıkla ilgilidir. Ayrıca; Şeyh Osmanla ilgili bilgilerin bu yörede yer bulması, olayı anlatan kaynaklardaki bilgilerle uyumludur.

Öte yandan; on altıncı yüzyıl kayıtlarına göre Amasya'nın Geldiklan-ı Abad[191] nahiyesinde Şeyh Osman adlı bir zaviye yer almaktadır.[192]

Osman obasının hangi boyun üyesi olduğunu kesin olarak saptayabilmiş değiliz. Dede Garkın ocağına ait belgelerin birisinde ocağın müridi olan topluluklar sıralanırken Kızık Osmanlı adlı bir obaya rastlanmaktadır. Bu ifade, Osman obasının Kızık boyundan olduğu anlamına gelir.[193] Belgedeki topluluk adlarının on altıncı yüzyıl tahrir kayıtlarındaki adlarla uyum içinde olması, bu olasılığı güçlendirmektedir.

Elvan Çelebi, Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Paşa zamanında yaşayan bir Şeyh Osman'dan söz etmektedir. Bu kişinin dokuz oğlu olmuş, kız çocuğu olmamıştır. Bir kız çocuğu olmasını dilemiş, onuncu çocuğu kız olmuş ve bu kızı Muhlis Paşa'nın oğlu Aşık Paşa'ya vermiştir.[194]

Bu Şeyh Osman, Elvan Çelebi'nin anadan dedesidir, Aşık Paşa'nın da kayınbabasıdır. Elvan Çelebi'nin yapıtını yayınlayanların savunduğu gibi, Şeyh Osman, Aşık Paşa'nın ana tarafından dedesi değildir.[195]

---

191 Geldiklan-ı Abad nahiyesi, Amasya, Turhal, Mecitözü üçgenindedir.

192 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, s.105

193 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, Dede Kargın-Şiirler, s.138

194 Mertol Tulum, s.157-158. Ahmet Yaşar Ocak ve İsmail E. Erünsal, bu sekiz oğulu Muhlis Paşa'nın oğulları olarak anlamıştır ki; metne uygun değildir. Mertol Tulum bu konuyu ilgili bölümde açıkça ortaya koymuştur.

195 Mertol Tulum, s.159. Ocak ve Erünsal, Şeyh Osman'ı, Aşık Paşa'nın anne tarafından dedesi olarak ele almaktadır (Menakıbu'l Kudsiyye, s. LXII). Oysa, Elvan Çelebi'nin yazdığına göre Şeyh Osman, Aşık Paşa'nın kayınbabasıdır.

Elvan Çelebi'nin sözünü ettiği bu Şeyh Osman, Baba İlyas halifesi olan Şeyh Osman mıdır, yoksa burada Osman obasının başka bir şeyhinden mi söz edilmektedir, bunu bilmiyoruz. Baba İlyas'ın halifesi olan Şeyh Osman'ın 1280'lerde bile hayatta olması normal bir durum değildir. Bu Şeyh Osman, (olaya katılmaması düşünülemeyeceğine göre) olayda ölmüş olmalıdır. Eğer olaya katılıp da sağ kurtulmuş olsaydı, Elvan Çelebi bunu açıkça belirtirdi. Çünkü; Şeyh Osman, yukarıda belirttiğimiz gibi, Elvan Çelebi'nin (anadan) dedesidir.

Bazı araştırmacılar, Şeyh Osman'ın taşıdığı adın Osman bölümünün, Alevi ad vurma geleneğine aykırı olduğunu, bundan dolayı, Baba Resul olayının Alevilikle ilgisinin olmadığını savunmakta, hatta, bu durumu, on üçüncü yüzyılda Aleviliğin olmadığına bir kanıt olarak sunmaktadır ki; ilgili bölümde bu savın ne derece geçerli olduğuna açıklık getireceğiz.

Mihman Obasından Bir Hacı: Hacı Mihman

Hacı Mihman, Dede Garkın'ın, Baba İlyas emrine verdiği dört halifeden biridir. Hacı Mihman, "Mihman obasından olan hacı" anlamında bir addır. Dolaysıyla, Hacı Mihman'ın kimliğini aydınlatmak için Mihman obasının izini sürmek gerekiyor.

On altıncı yüzyıl kayıtlarına göre Mihman obasının yurdu, Malatya ovasının kuzeybatısıydı. Buradaki, Zaviye, Fecennik, Egin-i Atik, Sultan Hanı, Ilıcak, Öriçgi, Şeyhler, Egin-i Cedid köyleri bu topluluğa aitti.[196]

Zaviye, günümüzde Zeyve olarak anılan köy olup Dede Garkın'ın türbesinin bulunduğu yerdir. Tahrir kayıtlarında burada bir zaviyenin olduğunu ilgili bölümde belirtmiştik. Dede Garkın'ın halifelerinden Ali Seydi'nin zaviyesi de Zeyve'ye yakın bir yerde Yir-Ağaç (İriağaç) köyündeydi.

1641 ve 1664 tarihli belgelere göre, Mihman obasının bu köylerinden Egin ve Öriçgi'de, Dede Garkın ocağı üyeleri yaşıyordu.[197]

Sunduğumuz bu bilgiler, Mihman obasıyla Dede Garkınlıların iç içe olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Hacı Mihman'ın Dede Garkın halifesi olduğunu söyleyen Elvan Çelebi gerçeği söylemektedir.

---

196 Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, Malatya Tahrir Defteri, s.142-154. Günümüzde bu köylerin çoğunda Küme adlı bir topluluk barınmaktadır. Birkaç köy ise Alevidir.

197 Rahime Kışlal-Ali Yeşilyurt, aynı yapıt, s.140-142

Elvan Çelebi'nin verdiği bilgiye göre, öteki üç halife geliş yolu üzerinde yurt tutmuş, Hacı Mihman ise Baba İlyas ile birlikte hareket ederek onun yanında kalmıştır:

Kaldı bu hal geldiler bunlar
Üçi üç yirde kaldılar bunlar

Ulu hacı kim adı Mihman'dur
Şayh tapusında o gelür ü kalur[198]

Hacı Mihman halife-i zahıd
Barı u muttakı vu hem abıd

Hacı'ya hem ulu sala virdi
Hulafa ortasında ol vahid[199]

Elvan Çelebi'nin yazdıklarına dayanarak Hacı Mihman'ın Aşık Paşa halifesi olabileceği iddia edilmektedir ki; söz konusu yapıttan böyle bir bilgi elde edilemez.[200] Onun verdiği bilgiye göre Hacı Mihman, Aşık Paşa çağına erişmemiştir.[201]

Elvan Çelebi, Hacı Mihman'ın ölümüyle ilgili herhangi bir bilgi vermiyor. Doğal olarak, en güçlü olasılık, olayda ölmüş olmasıdır.

---

198 b.219, 220
199 b.1925, 1926, 1927
200 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.168
201 Mertol Tulum, aynı yapıt, s.172

Bağadın Obasından Bir Hacı: Hacı Bağadın

Dede Garkın'ın Baba İlyas emrine verdiği dört halifeden biridir. Bağadın Hacı, "Bağadın obasından olan hacı" anlamında bir addır.

Kaynaklarda belirleyebildiğimiz Bağadın adlı yer, Maraş'ın Pazarcık ilçesindedir. Daha doğrusu, Bağadın, Pazarcık'ın eski yeridir ve günümüzde Pazarcık kasabasının bir mahallesidir. Tahrir kayıtlarında Pazarcık nahiyesinde, biri Bağdin-i Sağir biri de Bağdin-i Kebir olmak üzere iki köy kayıtlıdır. Ayrıca, yine aynı nahiyede, Sayaca Bağdin adlı bir köy yer almaktadır. Sayaca Bağdin'in, Narlı yöresinde olduğu anlaşılmaktadır.[202] Burası, Osman Dede topluluğunun yurduna daha yakın olması nedeniyle dikkat çekicidir.

Öte yandan; günümüzde Yozgat'ta Bahadın adlı bir Alevi kasabası vardır. On altıncı yüzyıl kayıtlarına göre Bahaeddinlü adlı bir oba, Bozok'un (Yozgat'ın) Karadere nahiyesindeki Taşpınar köyündeydi.[203] Bahadın kasabası, büyük bir olasılıkla bu obanın kurduğu bir yerleşimdir. Bahaeddinlü obası, Dede Garkın'ın halifesi olan Şeyh İbrahim Hacı'nın obasıyla (İbrahim Hacı obasıyla) aynı grupta kaydedilmiştir.[204]

---

202 Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri, s.197, 228
203 Yunus Koç, aynı yapıt, s.118
204 Yunus Koç, aynı yapıt, s.123

Bunlardan başka; Amasya'nın Akdağ nahiyesindeki[205] bir köy Bağ-Diğin adını taşıyordu.[206] Bu adın Bağdin ile aynı olup olmadığı üzerine bir fikir yürütmek olanaksızdır. Çünkü; tahrir kayıtlarında Rum-Değin, Kara-Diğin gibi benzer yapılı yerleşim adları bulunmaktadır.[207]

Bağadın obasına ya da yerleşimine Diyarbakır, Mardin ve Urfa yörelerinde rastlamamış olmamız bir problemdir. Çünkü; Elvan Çelebi, Hacı Bağadın'ı, Dede Garkın'ın halifesi olarak sunduğuna göre Hacı Bağadın da Dede Garkın gibi Mardinli olmalıdır. Bu probleme getirilecek tek açıklama, Hacı Bağadın'ın ve üyesi olduğu obanın Pazarcık yöresine geldikten sonra bu adı almış olması, ya da obanın, ilk yurdunda iz bırakmamış olmasıdır.

Elvan Çelebi, Bağadın Hacı'yı yalnızca bir beyitte anmıştır. Onun neler yaptığı ve sonunun ne olduğu konusunda bir bilgi vermemiştir. Bu durumda, Bağadın Hacı'nın olayda ölmüş olduğunu düşünmek gerekir.

Sonuç olarak; Bağadın Hacı, Dede Garkın'ın halifesiyken Baba İlyas'ın buyruğuna verilmiş, Şam diyarından Maraş-Pazarcık'a gelip yerleşmiş ve olayda ölmüştür.

---

205 Akdağ, Amasya'nın kuzey kesimindeki Suluova çevresini kapsıyordu. 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530), ilgili harita

206 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, s.100

207 Bağdin ile Beğdili boyu arasında bir ilginin var olup olmadığını bilemiyoruz. Daha önce böyle bir ilginin varlığından söz ederek Hacı Bağdin'in Beğdili boyundan olduğunu öne sürmüştüm. Ancak; şimdiki bilgilerime göre bu ilgiden kuşkuluyum.

Ayna Dövle Obasından Bir Eren: Ayna Dovla

Dede Garkın'ın Baba İlyas emrine verdiği dört halifeden biridir. Elvan Çelebi'nin yapıtında Ayna Dovla, Tokatla anılmaktadır.

Halk-ı Tokat ser be-ser hazır
Cam' olup Şayh'a cümlesi nazır[208]

Ayna Dovla, Mardin'deki Dede Garkın köyünün komşusu olan Aynüddevle[209] köyündendir.[210] Burada kişi adı, herhangi bir unvan almaksızın köyün ya da köydeki obanın adıdır.[211] Menakıbu'l Kudsiyye'deki Farsça başlıkta "Ayna Dola Dede" kaydı vardır, ancak, bu kayıt Elvan Çelebi'ye ait değildir.[212] Buna karşın, adın unvan taşımaması bir sorun değildir. Bu tür adlar, Kitab-ı Diyarbekriyye'de de yer almaktadır. Örneğin, bu yapıtta Demürci obasının adı, doğrudan kişi adı olarak kullanılmıştır.[213]

---

208 b.1668

209 Nejat Göyünç, aynı yapıt, ilgili harita; M. Salih Erpolat, aynı tez, s.128

210 Aynca; on altıncı yüzyıl kayıtlarına göre Amasya'nın Simre-i Ladik nahiyesinde Devle adlı bir mezra vardı. Bu yerin konumuz olan erenle ilgisi hakkında şimdilik bir şey söyleme olanağı yoktur.

211 Tahrirde Aynüddevle olarak kaydedilen köyün adı, halk söyleyişinde Ayn-Dövle'dir.

212 Mertol Tulum, aynı yapıt, s.130

213 Kitab-ı Diyarbekriyye, s.162. Demircü obası, Şeyh İbrahim ocağının talibidir.

Elvan Çelebi'ye göre Ayna Dovla, "Şam tagından" gelmiştir:

Gelür-iken bu Şam tagından
Canavarlar solında sağından [214]

Elvan Çelebi, yapıtında Ayna Dovla'ya öteki üç halifeden çok daha fazla yer ayırmıştır. Ayna Dovla, olaydan sonra askerler tarafından yakalanarak Tokat kentine getirilmiştir. Onu sevenler, yolundan vazgeçtiğini söylemesi karşılığında öldürülmeyeceğini söylemişse de o, bu öneriyi şiddetle reddetmiştir:

Di ben andan degülem ol benden
Hemin oş budur senden istenen[215]

Ger dimesen dil-ile baş-ıla di
Lutf-ıla dimesen savaş-ıla di

Bakı biz baş u can ogul kız terk
Eyleyevüz senün yolunda gerek[216]

Bunun üzerine arkadaşlarıyla birlikte zindana atılmıştır:

Şayh u ashab ol gice anda
Zavk-ı ruhanı sürdi zındanda[217]

Ertesi gün asılacağı yere getirilen Ayna Dovla, meydan okuyucu bir tavırla alana girmiş ve öneriyi şiddetle reddetmiştir:

---

214 b.1644
215 b.1657
216 b.1659
217 b.1666

Eydür iy gafılan-ı bi-tedbir
Hak yolunda neye gerek teksir

Nice diyem degülem andan ben
Böyle diyüp ne olam andan ben

Hasanayn (İmam Hasan ve Hüseyin) ol güzidegan-ı dehr
Tas tas içtiler cafandan zehr[218]

Biz bu yola gönül-ile uyduk
Bu yolı baş u can-ıla aldık

Eytdiler kim rucu kıl Şayh'tan
Baş yigdür bu cümle varlıhtan

Bir nefes ben degülem andan di
Dil-ile di gerekse candan di

Alavuz biz seni siyasattan
Kurtılasun be küllî zahmattan[219]

Onun ölümüne Ermeniler ve Yahudiler dahil tüm Tokat halkı ağlamış ve yas tutmuştur. Elvan Çelebi'nin bu ifadeyle kastı, herkesin onu sevdiğini belirtmektir. Çünkü; Müslüman olmayan kaynakların olaya katılan Türkmenlere düşman olduğunu biliyoruz.[220]

---

218 b.1685

219 b.1721-1723

220 Olayların içinde olan Quentin'in yazdıkları bu konuda yeterince açıktır: "Peperroissole... birçok yerleri ve işgal ve tahrip etmeye başladı. Evleri ve kaleleri kuşattı. Bazı Ermenilerin kalelerini kuşattığında... Ermeniler, onların yağmaladığı, harap ettiği yerlerden kısa zamanda bir

Elvan Çelebi, Ayna Dovla'nın akıbetini, onun Baba İlyas ile yaşadığı bir olaya bağlıyor. "Şam tağından" gelirken, Baba İlyas'ın buyruğuyla geyikler Ayna Dovla'ya secde eder. Ayna Dovla, geyiklerin secde etmesini kendi kerameti sanır. Oysa; keramet, Baba İlyas'a aittir. Dolayısıyla; Ayna Dovla, kendini 'ulu' sanmasının (haddini bilmemesinin) bedelini ödemiştir.

Nagahan bir bölük geyik hurram
İrüşür Şayh'a yüz urur ol dem

Şayh işarat ider döner onlar
Ayna Dovla'ya baş urur bunlar[221]

Çün irer Ayna Dovla'ya baş uru
Hatırından geçer kim oldum ulu[222]

Elvan Çelebi, Ayna Dovla'nın idamını anlattığı bölümde konuya yine değinerek, onun kendisini ulu sanmasının başına bela getirdiğini vurguluyor:

Dede dört yüz halifadan dördin
Şayh'a ısmarlamış-ıdı der-din

---

savaşçı topluluğu oluşturdular. Amaçları Gazaria'yı (Kayseri'yi) kurtarmaktı. Ancak, Türkler (Baba Resul olayına katılanlar) tarafından dağıtıldılar. Kendi hemcinslerinin arasında yapılan tahribatı duyan üç yüz kadar Latin veya Frank, onların toplandığı yere gittiler ve Türklerin hepsini imha ettiler. İşte Latinlerin Paperroissole üzerine kazandığı zafer böyle oldu." Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 222-223

221 b. 215

222 b. 214-216

Gelür-iken bu Şam tagından
Caneverler solında sagından

Gelür-idi sücud kılur-ıdı
Şayh u ashab böyle görür-idi

Hazrat-ı Şayh işarat itmiş-idi
Ol geyikler sücüde yatmış-ıdı

Bu sücüd-i geyik işarat-ı Şıh
Yukaru geçmiş-idi bu tarıh

Sebeb ol secde-i geyik bu işe
Emr-i Hakk'a kim eyde kim bu nişe

Markad-ı nur u nurnak olsun
Lahıdı pak dakı pak olsun[223]

Sonuç olarak; Ayna Dovla, Mardinlidir. Dede Garkın'ın köyüne komşu olan bir köyde yurt tutmuşken Dede Garkın tarafından Rum'a gönderilmiş, irşat etkinliğinde bulunmuş ve Tokat'ta asılmıştır.

---

223 b.1643, 1644, 1645, 1647, 1648, 1733, 1734

Affan Obasından Bir Şeyh: Şeyh Affan

Elvan Çelebi'nin yazdığına göre Şeyh Affan, Muhlis Paşa'nın halifesidir:

Şeyh Affan halife-i Muhlis
Ber-güzide miyana-i hulafa[224]

Şeyh Affan, "Affan obasından olan şeyh" anlamında bir addır. Affan, Eymür boyunun obasıdır.[225] Dolayısıyla, Şeyh Affan da Baba İlyas gibi Eymür boyundandır.

Affan obasının yurdu, Mardin'in Turaçlü nahiyesindeki Affan adlı yerleşimdi.[226] Yukarıda belirttiğimiz gibi, İlyas obasının yurdu da bu nahiyedeydi.

Elvan Çelebi'nin yazdığına göre, Şeyh Affan, Moğol komutan Baycu'nun 1256-57 yılında Anadolu'yu işgali sırasında Erguma'ya kaçıp evine kapanmış, kırk dört yıl hiç dışarı çıkmadan yaşamıştır. Kırk beşinci yıl Ulu'nun (Baba İlyas'ın) işareti üzerine Aşık Paşa onu buradan alarak yanına (herhalde Kırşehir'e) götürmüştür.[227] Bu anlatım, tümüyle mitolojik olmakla birlikte, yine de Şeyh Affan'ın bir süre saklandığı

---

224 b.1904
225 Faruk Sümer, Oğuzlar, s.254; Cengiz Orhonlu, Aşiretlerin İskanı, s.66
226 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.135
227 b.1906-1921; Mertol Tulum, aynı yapıt, s.172

anlamına gelir. Anlatımdaki kırk dört yıl ve kırk beş yıl ögelerini salt anlamıyla algılamamak gerekir.

Elvan Çelebi, Şeyh Affan için yazdığı beyitlerde Ma'din ve Bulak adlı iki yerden söz etmektedir. Bu yerlerin neresi olduğu tartışma konusudur.

Baycu Rum'ı kıldı çün tahtan
Ma'dın'a vü Bulak'a irdi bela[228]

Çıktı kafirdan Argumaya kaçup
Şeyh Affan u cümlegi sulaha[229]

Beyitte adı geçen Arguma, Merzifon'un eski adıdır.[230] Bulak, Merzifon'un köylerinden biridir.[231] Ne var ki; Ma'dın ile kastedilen yeri bilemiyoruz. Burası da aynı yörede bir yerleşim olmalıdır.[232]

---

228 b.1906

229 b.1907

230 Irene Beldiceanu-Steinherr, aynı yazı

231 387 Numaralı Vilayet-i Muhasebe-i Karaman ve Rum Defteri, s.101

232 Daha önce Ma'dın adlı yerin Mardin, Bulak'ın ise Urfa'nın nahiyesi olan Bulak olduğunu savunmuştum. Bu yanlış, Elvan Çelebi'nin anlatımını tam olarak anlayamadığımdan kaynaklanmıştı.

Eber Obasından Bir Eren: Yusuf Eber

Elvan Çelebi'nin yazdığına göre, hükümet kuvvetleri, Baba İlyas'ın oğlu Umar Paşa'yı yakalayıp asmış, Umar Paşa on gün bu durumda kalmasına karşın ölmemiş, sonra Eber'ün Yusuf ile Resul-ü Dıraz ve adı verilmeyen sekiz kişi ile Hoca tarafından kurtarılmıştır. Hoca, Umar Paşa'ya at, kılıç ve kemer vermiş ve onu Abd-ı Mümin vilayetine göndermiştir.

Ahırü'l emr salb olmuş iken
Dün gün on gün bu halde kalmış iken

Eber'ün Yusuf u Rasul-i Dıraz
Hem sekiz gişi dakı ehli niyaz

On birincim gice Hoca'm irişür
Tanrı'dan rahmat-ı azim irişür

At virür ü kılıç virür ü kemer
İlm ü hilm ü haya vü feth ü zafar[233]

Geldi Yusuf Eber'de oturdı
Kırk yıl ol didügini sürdi[234]

---

233 b.687-691
234 b.702

Buradaki Eber, Yusuf'un obasıdır.[235] Eber, Avşar boyundandır ve ünlü bir Alevi obasıdır. Oba bu adı, Diyarbakır'daki Abar çayından almıştır. Bugün Anbar olarak anılan çayın eski adı Abar'dı.[236] Akkoyunlu tarihini anlatan yapıtta Abar köyü ve çayı yöresinden beş kez söz edilmektedir. Örneğin; Uzun Hasan Beğ, 1457 yılında Karakoyunlu Rüstem'i Abar çayı ve köyü yöresinde yenmiş, daha sonra Tell-i Hüseyin'de konaklamıştı.[237] Türkçe ağızda ünlülerin incelmesi gereği Abar, Eber'e dönüşmüştür. Nitekim, 1518 yılında gerçekleşen ilk Osmanlı tahririnde, Şarki Amid nahiyesindeki bu köy, Eberlü olarak kayıtlıdır.[238] Eberlü, 1564 yazımında Göllüce İdrislü adlı köyün mezrasıdır.[239]

Eberlü obasının bir bölümü Malatya'nın Arguvan ilçesinin Kuşu köyündedir. Kuşu köyü halkı Alevidir. On altıncı yüzyılda Kuşu köyünün yanında Ebercik ve Avşar adlı köyler vardı.[240] Bu üç köyün kenarındaki akarsu, Avşar çayı adını taşımaktadır. Ebercik ve Avşar köyleri halkı daha sonra Kuşu köyüne göçmüştür. Günümüzde Kuşu köyünde Avşar hem sülale adı hem de bu sülalenin soyadıdır. Ebercik ve Avşar'ın komşu köyler olması, Eberlü'nün, Avşar'ın bir obası olmasının göstergesidir.

Eberlü obasının önemli bir bölümü ise Azerbaycan'a göçerek Safevi devletinde etkin görevler üstlenmişti. Safevilerdeki Eberlü obası, Anadolu'da olduğu gibi Afşar boyuna

---

235 Mertol Tulum'a göre Eber, Yusuf'un doğduğu yerdir. (Mertol Tulum, aynı yapıt, s.142-143) Bu belirleme, yerindedir. Zaten oba, Eber çayından ad almıştır.

236 Kitab-ı Diyarbekriyye, s.159 dipnot

237 Kitab-ı Diyarbekriyye, s.159, 161, 165, 166, 170

238 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.103

239 Muzaffer Arıkan, Diyarbekir Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri, s.164-165

240 Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri, s.175; Göknur Göğebakan, XVI Yüzyılda Malatya Kazası, s. 404

bağlıydı. Eberlü obası, Şah Abbas (1587-1628) döneminden önce Kazvin yöresinde yaşıyordu. Şah Abbas bu obayı Abiverd'e yerleştirdi. Sultan Muhammed (1576-1587) zamanındaki büyük emirlerden Afşar Kulu Beğ, Şah Abbas'ın hükümdarlığının ilk yıllarındaki emirlerden Korucu Başı Kulu Beğ'in oğlu Yusuf Han ile Kirman valisi Veli Han ve oğlu Bektaş Han, Eberlü obasındandı.[241]

Tüm bu bilgilerden çıkan sonuç, Yusuf Eber'in Avşar boyunun Eber obasından olduğu ve obanın Diyarbakır kökenli olduğudur. Anadolu'da ve Azerbaycan'da varlığını sürdüren bu oba Alevidir.

Tahrir defterlerinde Samsun'un doğu bölümündeki Arım kazasında Ebercilü adlı bir yer kayıtlıdır.[242] Baba İlyas'ın Amasya'daki yurduna biraz uzak olmakla birlikte, bu yerleşim, konumuz olan obayla ilgili olabilir.

---

241 Faruk Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü, s.190

242 Mehmet Öz, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, s.200

BÖLÜM II

BABA RESUL OLAYININ GELİŞİMİ

Olayın Ayrıntıları

Önceki bölümlerde sunduğumuz bilgiler ışığında Baba Resul olayını ayrıntılı biçimde anlatabiliriz.

Olayı çıkaran Türkmenler ilkönce Mardin, Urfa ve Diyarbakır yörelerindeydi. Dede Garkın, bu yörede kaldı. Halifeleri, topluluklarıyla birlikte Anadolu içlerine yöneldi. Baba İlyas ve Hacı Mihman, Amasya'nın Çat yöresine yerleşti. Bağadın Hacı ve Şeyh Osman Pazarcık yöresinde, Ayna Dovla ise Tokat yöresinde kaldı.

Birkaç yıl hazırlık yapan Türkmenler, belirlenen günde,[243] 1240 yılının On Muharrem gününde, Cebbar kalesi[244] ya da Hısn-ı Mansur, Kahta ve Gerger yöresinde harekete geçtiler.

---

243 İbn Bibi, cilt: II, s. 50

244 Elvan Çelebi'nin bu konudaki beyiti şöyle:

Kal'a Cabbar'da eresiz ona siz
Yortun eğlenmenüz kayıkman tiz (b. 557)

Olayın önderlerinin yaşadığı coğrafyada bu adda üç tane kale vardı.

Olayı önlemek için Konya sultanlığının Malatya serleşkeri (subaşı) Alişir oğlu Muzafereddin 500 atlı toplayıp Suryani manastırından da 50 okçu seçerek Türkmenlerin üzerine yürüdü ve yenildi.[245] Muzaffereddin, Malatya'ya dönerek Kürtlerden ve Germiyan'dan[246] kalabalık bir asker topladı ve Türkmenlerin üzerine bir kez daha yürüdü. Ancak, yine yenildi.[247]

Bu başarılardan sonra Türkmenler, Elbistan'a yönelerek burada bir askeri birliği yendi.[248] Türkmenlerin bir öncü birliği Sivas yöresine yöneldi. Sivas halkı, iğdişbaşı[249] Hurremşah öncülüğünde toplanarak Türkmenlere karşı koyduysa da başarılı olamadı ve bu çarpışmada öldü. Sivas'tan bir hayli ganimet elde eden Türkmenler, Tokat ve Amasya'ya yöneldi.

Konya sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev, bu olayları duyunca Kubadabad[250] adasına kaçtı ve serleşkeri Hacı Armağanşah'ı olayları bastırmak için görevlendirdi. Amasya yöresine varan Armağanşah, Baba İlyas'ı zaviyesinden adamlarıyla birlikte çıkararak kalenin burcuna astı. Bu sırada Baba İshak'ın önderliğindeki Türkmenler, Amasya'ya ulaşarak Armağanşah'ın ordusunu yendi ve onu öldürdü.

Bunlardan birisi, Suriye topraklarında kalmış olan ünlü Caber kalesidir. İkincisi, Mardin'in güneybatısında Pir Caber adlı bir kale (M. Salih Erpolat, aynı tez, s.144); üçüncüsü, yeri tam olarak saptanamamakla Amid-Ergani yolu üzerinde olduğu sanılan Kalat'ul Cebabir'dir. (Adnan Çevik, aynı tez, s.115)

245 Abu'l Farac, cilt. II, s. 540

246 Germiyan'ın neresi olduğu tam olarak belli değildir. Burası, Malatya yakınlarında bir yer olmalıdır. Araştırmacılarda Germiyan beyliğini kuranların Malatya kökenli olduğu konusunda yaygın bir kanı vardır.

247 İbn Bibi, cilt: II, s. 51

248 Abu'l Farac, cilt: II, s. 540

249 İğdişbaşı, devşirme ya da bir çeşit kuvvetin komutanı anlamında olmalıdır. İbn Bibi, s. 51, dipnot

250 Kubadabad, Beyşehir gölündedir.

Bunun üzerine sultan, Erzurum'da seferde bulunan asıl orduyu Türkmenlerin üzerine göndermek için çağırdı. Ordu, altı günde Sivas'a geldi ve burada silahlandı, bir gün bir gecede Kayseri'ye vardı ve Türkmenler hakkında bilgi topladı. Bu sırada Türkmenler, Kırşehir'deki Malya ovasına gelmişti. Sultanın ordusu, Malya ovasına hareketlendi. Emir Necmeddin Behramşah Candar, Gürcü oğlu Zahireddin Şir ve Frankların önderi Fardahlayı[251] komutasındaki öncü birlikler Malya ovasına ulaştı.

Türkmenler ertesi gün savaş kararı almıştı. Öncü birlikler, arkadan gelen asıl orduyu beklerken Baba İshak kuvvetleri bir tepenin arkasından çıkarak öncü birliklere şiddetle saldırdı.[252] Konya sultanlığının Müslüman askerleri, ruhani kişiliğinden ötürü Baba İshak kuvvetlerine saldırmaktan çekindiler.[253] Bunun üzerine, Fardahlayı komutasındaki zırhlı Frank askerleri haç çıkararak Türkmenlere saldırdı. Türkmenlerin okla saldırısı bu zırhlı birliği etkilemedi. Kendine güveni sarsılan Türkmenler, denklerinin arkasına geçerek savunma yapmaya çalıştı.

Bu sırada, arkadan gelen askeri birlikler savaş alanına yetişti ve Türkmenleri çembere alarak kadın, çocuk ve yaşlılar dahil tümünü öldürdüler.[254] Baba İshak bu savaşta öldü.[255] İki buçuk ay süren olay sona ermiş oldu.

---

251 Fardahlayı, Şalva adlı birisinin oğlu olup ücretli Hıristiyan askerlerin komutanıydı. İbn Bibi'nin yapıtında Gürcü oğlu Zahir üd Devle olarak geçmektedir. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 416

252 İbn Bibi, cilt: II, s. 51-52

253 Abu'l Farac, cilt: II, s. 540

254 İbn Bibi, cilt: II, s. 51-52; Abu'l Farac, cilt: II, s. 541

255 b. 629-630

Elvan Çelebi'ye Göre Olayın Gelişimi

Elvan Çelebi'nin olayı anlatışı doğal olarak öteki kaynaklarla yer yer uyuşmamaktadır. Her şeyden önce onun yapıtı menkıbesel ögeler içermektedir. Buna bir de sosyal baskı nedeniyle önderlerin rolünü zaman zaman değiştirme gereği eklendiğinde, onun anlatımı nesnellikten ve tarihi gerçekten yer yer uzaklaşmaktadır. Elbette bu durum, onun yapıtını kaynak olarak kullanmamak gerektiği anlamına gelmediği gibi, onun yapıtı dikkate alınmadan Baba Resul olayı anlatılamaz ve açıklanamaz.

Elvan Çelebi'ye göre olaya katılan erenlerin ve toplulukların tümü Şam diyarında (Suriye'de) yaşamaktaydı. Dede Garkın, Baba İlyas'ı, Rum'u aydınlatmakla görevlendirerek halifelerinin bir kısmını da onun buyruğuna verdi. Bu halifeler ve toplulukları Şam'dan Rum'a yollandılar.

Hacı Bağadın, Şeyh Osman ve Ayna Dovla yolda bir yerlerde kaldı. (İlk iki erenin Pazarcık yöresinde kaldığını biliyoruz.) Hacı Mihman ve Baba İlyas, (Amasya yakınındaki) Çat yöresine yöresine gelerek İlyas köyünün olduğu yere bir zaviye kurdu.

Her eren kendi yöresinde irşat çalışmasına başladı. Baba İlyas, çok başarılı bir çalışmayla herkesi kendine mürid etti. Öyle ki; tüm padişahlar onun ününü duydu. Konya Sultanı Aladın (Aleaddin Keykubad), onu ziyarete geldi ve ona mürit olmak gerektiğine inandı.

Ne var ki; Baba İlyas'ın bu başarısını ve ününü istemeyenler de vardır. "Şeytanların yurdu" olan Çat yöresinin kadısı Kör, bunların başını çekmektedir.[256] Tam bu sırada, Gı-

---

256 Yeri gelmişken, Kör Kadı kişiliği üzerine bir görüş aktaralım. Dede Garkın ocağına bağlı olan Ali Seydi ocağının geleneksel anlatımında Körler adlı bir sülale yer almaktadır. Bu sülale, Malatya-Yazıhan-İriağaç köyündeki Ali Seydi zaviyesini ocak üyelerinin elinden almak için dev-

yas (Gıyaseddin Keyhüsrev), sultan Aladın'ı zehirleterek öldürür ve onun yerine sultan olur. Çat'taki bir devlet görevlisi olan Ruzbe, yeni sultan Gıyas'a armağan etmek için iyi bir at aramaktadır. Kör Kadı, Baba İlyas'ı zor durumda bırakmak için Ruzbe'ye "İlinde böyle bir at var, onu sultana iletirsen seni fazlasıyla memnun edecektir" diyerek Baba İlyas'ın Bozat'ını salık verir.[257] Ruzbe, atı satın almak için iki adamını gönderir. Atı vermek istemeyen Baba İlyas'ın dervişleri bu adamlardan birini öldürür. Bunun üzerine, Ruzbe, on adamıyla on bin akça göndererek atı satın almak ister. Bu adamlardan ikisini bu kez de Bozat öldürür.

Bunun üzerine Kör Kadı ve Ruzbe, iki yüz kişilik bir güçle Baba İlyas'ın zaviyesine gelir ve olay böylece başlar. Kör kadı, şeyhden (Baba İlyas'tan) keramet göstermesini ister. Zaviye bekçilerinden Oban, şeyhin izin vermesiyle keramet gösterisi için meydana çıkar. Kör Kadı meydana odun yığdırarak ateşe verir ve Oban'ın bu ateşe girmesini ister. Oban, "Muhammed'e salavat" diyerek ateşe girer ve ateşin içinde yürür. Durumu gören Kör Kadı, adamlarından Oban'ı asmalarını ister. Oban'ı asma denemesi üç kez başarısızlıkla sonuçlanır. Ancak; cellat, ipi özdeğe bırakınca Oban can verir.

Oban'ın öldürülmesi üzerine Kör Kadı'nın ve Ruzbe'nin adamlarıyla Baba İlyas'ın adamları arasında çarpışma çıkar. Bunu fırsat bilen Kör Kadı, planının ikinci aşamasını devreye sokarak sultan Gıyas'a bir dilekçe yazar ve Baba İlyas'ı ihbar eder. Rum'daki kadılara da imzalattığı dilekçeyle Baba İlyas'ın peygamberlik iddia ettiğini ve herkesin ona peygam-

---

let güçleriyle işbirliği yapmış ve mahkeme kararıyla zaviyenin vakfını ele geçirmiştir. Dolaysıyla, Elvan Çelebi'nin yapıtında yer alan Kör Kadı, gerçek bir kişilik olmayıp Dede Garkın grubunun anlatım geleneğinin bir ögesi olabilir.

257 Köre Kadı bulundı çün hazır / Didi ilünde var bir at ahır (b. 364)

ber dediğini haber verir. Kör Kadı, bununla da yetinmeyerek sultanın yanına gider ve Baba İlyas'ın sultan olmak istediğini söyler. Tacının ve tahtının tehlikede olduğunu sanan sultan Gıyas, Gürcü ve Kürtlerden oluşan dört bin kişilik bir gücü Baba İlyas'ın zaviyesine gönderir. Durumu haber alan Baba İlyas, yanındaki seksen kişiyle zaviyeden ayrılarak Haraşna kalesine sığınır.

Tam bu sırada, bir vergi görevlisiyle anlaşmazlığa düşen Şam diyarındaki İshak, bir gece, vergi görevlisini ve adamlarını öldürerek Rum'a, şeyhinin yanına yönelir.[258] İshak'ın amacı, Rum'u fethetmektir.[259] Ancak; bu bir fitnedir.[260]

Baba İlyas, manevi kişiliği sayesinde, İshak'ın durumunu önceden haber alır ve ona iki kişi göndererek yanına gelmemesini, doğruca Canik'e (Samsun yöresi) gitmesini ister. Caniklilerin ona yardım edeceğini bildirir. Adamlarından Cabbar kalesinde İshak'a ulaşmalarını ister.

Baba İlyas'ın iki adamı, kalabalık bir savaşçı kitlesi toplamış olan Baba İshak'ın yanına ulaşarak mesajı ona iletir. Ancak, İshak, bu iki adamı öldürür ve hareketten vaz geçmeyeceğini bildirir.

Baba İlyas, Haraşna kalesinde hükümet kuvvetlerince kuşatılır. Kalede kır gün mahsur kalır. Daha sonra Bozat kaleye gelir. Atına binen Baba İlyas, eşine (Hızır'a) kavuşur.

Bu sırada İshak, önüne gelenleri (hatta muhipleri bile) öldürerek Rum'a doğru yol alır ve Haraşna'ya ulaşır. Buradan zaviyenin bulunduğu yöreye geçer, çevredeki muhipleri toparlar ve Çat'a varır.

---

258 Bir gice pes basar bulanı kırar / Terk ider Şam'ı, Şeyh'e Rum'a kaçar (b. 548)

259 Çünki azm eyledi gelür Rum'a / Sevinür şad olur bu fethe deme (b. 550)

260 b. 533. Şam'da fitne kopardı ol İshak

İshak'ın kuvvetlerini gören Ruzbe ve Kör Kadı, sultana tekrar haber göndererek tehlikeyi haber verir. İshak'ın topluluğu, Ziyaret'e[261] varır ve burada bir çarpışma olur. İshak'ın askerleri Malıya'ya (Kırşehir'deki Malya ovası) ulaşır. Burada Gürcü, Kürt ve Hıristiyanlardan oluşan sultanın ordusuyla savaş başlar. İshak, yedi kez sultanın ordusuna dalıp çıkar, ona ok ve kılıç işlemez. Sonunda ortadan kaybolur ve hiçbir izi kalmaz. Onun topluluğundan yalnızca güçsüz olanlar kalır, ötekiler öldürülür.

Gıyas'ın askerleri, altı yüz kişiyi tutsak ederek Antalya'ya götürür. Beğlerden Celaleddin Karatayı, bunların denize atılmasını ister. Sultan bu isteği kabul eder ve tutsaklar denize atılır. Ancak, deniz bunları yutmaz, kimisi yatar, kimisi oturur. Sultan bu durumu görünce, bu Müslümanlara yazık ettiğini, Kör Kadı'nın kendisini kandırdığını anlar ve tutsakları evlerine gönderir.

Halifelerden Ayna Dovla, olaydan sonra yakalanıp Tokat'a getirilir. Yolundan hiçbir biçimde vaz geçmeyeceğini bildirince derisi yüzülerek öldürülür.

Baba İlyas'ın beşikteki çocuğu Muhlis, asıl adı Hoca olan Şerafeddin tarafından kurtarılarak büyütülür. Yedi yaşına geldiğinde Baba İlyas, Muhlis'i Mısır'a götürür. Mısır'da yedi yıl kalan Muhlis, yine Baba İlyas tarafından Rum'a getirilip

---

261 Elvan Çelebi'nin Ziyaret dediği yer, İlyas köyünün yakınında olmalıdır. O zamanda ilim sahibi, oruçla Allah'a yönelerek mertebe kazanmış bir sufi, hizmetindeki kırk sufi ile birlikte Rum'a gelmiş, kent kent köy köy dolaşarak her uluyu ziyaret etmiş, bu arada Baba İlyas'ın zaviyesinin yakınındaki Ziayret'e uğramıştı. Bunların konuştuğu dili anlamayan Ziyaretliler, "Sizin dilinizi bilse bilse Baba İlyas bilir" demiş, bunun üzerine sufi, Baba İlyas'ın yanına gelmişti. Dergahın kapısındaki köpeklerin sufiye saldırıp onun giysilerini yırtması üzerine Baba İlyas, " Bu sufi sünnetsiz bir gavurdur. Tann bunu köpeklere bildirdi" demiştir. (b. 274-297. Mertol Tulum, aynı yapıt, s. 36)

kılıç kuşatılır ve Abd-ı Mümin (Konya'nın güneyinde bir yer) vilayetine gönderilir. Muhlis on yedi kez hapse düşer çıkar, on yedi yer dolaşır. Sultan Gıyas ile atışır. Bu atışmadan altı gün sonra Gıyas ölür.

Bu arada Moğollar, Gıyas'ın devletine egemen olur. Böylece, Baba İlyas'ın bedduası yerine gelmiş olur.[262] Daha sonra Muhlis, Konya'yı alarak altı ay tahtta kalır. Babasının öcünü alır.

Muhlis Paşa, ölümünden önce oğlu Aşık Ali Paşa'nın Arapkir'den getirilerek Şeyh Osman'ın kızıyla evlendirilmesini vasiyet eder. Vasiyet yerine getirilir. Aşık Ali Paşa'nın bu evliliğinden menakıbnamenin yazarı Elvan Çelebi doğar.

262 Gele bir tayife bu mülki ala / Sana milkten vebal kala (b. 522)

Olaylara Katılanların Sayısı ve Etnik Kökeni

Olaya katılan kitlenin nüfusunu açıklığa kavuşturmak çok önemlidir. Çünkü; araştırmacıların birçoğu, bu kitlenin nüfusunun çok fazla olduğunu sanmaktadır. Bu sanı, kuşkusuz, olaya verilen önemle ilgilidir. Oysa; olaya verilen önemle kitlenin nüfusu paralellik arz etmemektedir. Olaya çağdaş kaynaklarda, 3 bin ila 6 bin kişiden söz edimektedir.

Abu'l Farac, bu kitleyi 6 bin kişiden oluşan bir küçük kuvvet olarak nitelemektedir.[263]

Quentin, devlet kuvvetlerinin tüm sayısını vermemekte, okçuların sayısını 12 bin, olaya katılan Türkmenlerin sayısını 3 bin olarak kaydetmektedir.[264]

Devletin sözcüsü İbn Bibi, Türkmenlerin sayısının 4 bin olduğunu kaydediyor.[265]

Bir Arap kaynağı olan Sibt ibnu'l Cevzi'ye göre iki taraftan 4 bin kişi ölmüştür.[266]

Zehebi'ye göre, Baba dahil Türkmenlerden 4 bin kişi öldürülmüştür.

Makrizi, iki taraftan 4 bin kişinin öldürüldüğünü belirtiyor.[267]

---

263 Abu'l Farac, cilt: II, s. 540
264 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 223
265 İbn Bibi, cilt: II, s. 52
266 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 226
267 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 226

Hüseyin Hüsameddin, olaya katılan kitlenin 30 bin, hatta 50 binden fazla olduğunu savunuyor.[268] Bu sayının hiçbir kaynakla uyumlu olmadığı, dolaysıyla çok abartmalı olduğu açıktır. Yazar, bu sayının en az üçte ikisinin "İslam mühtedileri kıyafetinde Hıristiyan Rumlardan" oluştuğunu tahmin ediyor.[269] Hüseyin Hüsameddin'in verdiği bu bilgi, günümüzde bazı araştırmacılar ve sanat erbabı tarafından çeşitli kaygılarla veri olarak sıkça kullanılmaktadır.[270]

Hüseyin Hüsameddin'i -haklı olarak- bir kenara bırakırsak, kaynakların verdiği en büyük sayı 6 bin'dir. Bu sayıya kadın, yaşlı erkek ve çocuklar da dahil olduğuna göre, olaya katılan Türkmen kitlesinin büyük bir sayıya sahip olmadığı açıktır.

Olaya katılan Türkmenlerin sosyal kökeni için şimdilik şunları söyleyebiliriz:

Eymür boyu: Bu boyun bir obası olan İlyas'ın -Baba İlyas'ın mensup olduğu oba olması dolaysıyla- olayda yer aldığı kesindir. Yalnız; İlyas obasının tümünün bu olayda yer almadığı görülmektedir. Çünkü; obanın ilk yurdu olan Kuzey Mezopotamya'da bu obanın varlığına on altıncı yüzyılda da rastlanmaktadır. Ayrıca; buradan Çukurova'ya yönelen Türkmenlerin içinde bu obanın bir kolunun bulunduğunu yine on altıncı yüzyıl kayıtlarından öğreniyoruz.[271] Kısacası,

---

268 Ahmet Taşğın, aynı yazı

269 Ahmet, Taşğın, aynı yazı

270 Çetin Yetkin, kaynak belirtmeden bu sayıyı 50.000 olarak sunmaktadır ki; dayanağı Hüseyin Hüsameddin olmalıdır. (Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, cilt. I, s. 145) Alevi araştırmacılardan Lütfi Kaleli de bu sayıyı 50.000 olarak düşünmekte, Baba İlyas'ın, bu Türkmen gücünü oluşturmada öncü rol oynadığını belirtmektedir. (Mevlana-Yunus ve Hacı Bektaş, s.101)

271 Ali Sinan Bilgili, Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri, s. 200, 242

olayda en etkin rollerden birini üstlenen bu obanın yalnızca bir bölümünün Amasya yöresine gittiğini söylemek gerekir.

Eymür boyunun başka bir obası olan Affan'ın -Şeyh Affan'ın mensubu olduğu oba olması dolayısıyla- da Amasya yöresinde olaya katıldığı anlaşılmaktadır. Bu obanın tümünün olayda yer aldığı söylenemez. Obanın varlığının sürdüğünü adı geçen yüzyıl kayıtlarından anlamaktayız.

Eymür boyunun Eymür adını taşıyan iki obası ile Eymürler ve Eymircik adlı obalarının da Amasya yöresinde yer aldığı görülmektedir ki; bunlar da olaya Amasya yöresinde katılmış olmalıdır.

Afşar: Bu boyla ilgili söyleyebileceğimiz tek şey, Yusuf Eber'in üyesi olduğu Eber obasının Afşar'a bağlı olmasıdır. İlgili bölümde de belirttiğimiz gibi bu oba, Diyarbakır'daki Abar çayı yöresinden ad almıştır ve Safevi kaynakları ile on altıncı yüzyıl tahrirlerinde Afşar'a bağlı görünmektedir.[272]

Garkın: Dede Garkın'ın üyesi olduğu boy olması nedeniyle bu boydan olan obaların da olayda yer almış olması gerekir. Nitekim; Amasya'nın Simre-i Ladik nahiyesinde Garkın boyunun izine rastlanmaktadır.[273] Burada bir noktayı unutmamak gerekiyor: Sultan Yusuf adıyla da anılan Dede Garkın, Eymür boyunun Yusuf obasından olabilir. Dolayısıy-

---

272 Ahmet Yaşar Ocak, "Karamanoğullarının Sivas tarflarında iken Babailer isyanına katıldıkları biliniyor" diyerek, bu konuda Cahen'i kaynak gösteriyor ki; gerek Cahen gerekse Ocak, Avşar boyunun obalarını bile incelemeden bu bilgiyi ortaya atmıştır. Dolayısıyla, her iki yazarın bu savı herhangi bir veriye ya da kaynağa dayanmamaktadır. Ocak, Nure Sufi'nin de olayda yer aldığını düşünüyor: "Nitekim, isyan sırasında Baba İlyas'ın yakınlarından Nure Sufi'nin önderliğinde Babailerin saflarında Selçuklulara karşı çarpışan Karamanoğullarının bu olaydan yaklaşık otuz küsur sene sonra Konya'yı zaptederek kendi adlarına bir beyliğin temelini attıklarını unutmamalıdır." (Babailer İsyanı, s.145) Ocak'ın bu tahmininin de tarihsel gerçekle uyumsuz olduğu kanısındayız.

273 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, s.103

la, bu durumda Garkın boyunun olayda hangi düzeyde ve ne oranda yer aldığı konusunda şimdilik kesin bir şey söylemek olanaksızdır.

Mihmanlu: Bu obanın hangi boydan olduğunu bilmiyoruz. Eğer bu ad Mihmadlu olsaydı Kızık boyundan olduğunu söyleyecektik. Dede Garkın ocağı üyelerinin bu obanın yurt tuttuğu köylerde barındığını biliyoruz.

Osman: Kayıtlarda Kızık boyunun obası olarak yer almaktadır.

İshak: Akkoyunlularda etkin rol alan önemli bir oba ya da oymaktır. İshak Danişmendlü obası, öteden beri Diyarbakır'daki Dede Garkın obasının yurdundadır. Buna göre, İshak topluluğunun Garkın boyuyla ilgisi şimdilik en güçlü olasılıktır. İshak, olayı Güneydoğu Anadolu'da başlatan ve en önemli rolü üstlenen bir topluluktur.

Tüm bunlardan çıkan sonuç; Eymür'ün, Amasya'daki olaylarda en etkin boy olduğunu göstermektedir. İkinci olarak; Güneydoğu Anadolu'da olayı başlatan Garkın boyu gelmektedir.[274]

Dikkat edilirse hep, Türkmen topluluklarından söz ediyoruz. Çünkü; bilim kamuoyundaki yaygın kanının tersine, olaya katılanların içinde Türkmen olmayan toplulukların da yer aldığına ilişkin bir veri yoktur. Bunun tersine tek iddia, Hüseyin Hüsameddin'in yazdıklarıdır ki; bunların dikkate alınacak bir yanı yoktur.

---

274 Araştırmacıların büyük bir bölümü, Çepni boyunun da olaya katıldığını düşünmektedir. Örneğin; Fuat Bozkurt, Faruk Sümer'i kaynak göstererek, yıllar önce Canik yöresine yerleştirilen Çepnilerin ilk sırada olaya katıldığını düşünmektedir. (Aleviliğin Toplumsal Boyutları, s. 29) Oysa, kaynaklarda ne Çepni boyu, ne de onun herhangi bir obası yer almaktadır. Alevilikle ilgili her konuda Çepni boyunun yer alması görüşü, araştırmacılarda sıkça görülen bir kanıdır. Bu kanının nedeni, Vilayetname'de Çepni boyunun adının geçmiş olmasından başka bir şey değildir.

Zaten Elvan Çelebi, Türkmenlerin karşısında olan ögeleri, Müslüman olmayanlar, Gürcü ve Kürt olarak nitelemektedir:

Bi-tafahhus buyurdılar leşker
Gürci vü Kürd cam'ı dört bin er[275]

Gürci vü Kürd leşker-i carrar
Ekserinun belinde var zunnar[276]

Birinci beyit, Amasya'da Baba İlyas'ı kuşatan ilk kuvvetlerle ilgilidir. Beyitte, Sultan'ın -yapılan şikayetin doğru olup olmadığını iyice araştırmadan- asker gönderdiğinden söz edilmektedir. İkinci beyit ise Malya savaşında Türkmenlere karşı savaşan devlet kuvvetleriyle ilgilidir. Zünnar, Müslüman olmayanların, özellikle papazların bağladığı kuşaktır.[277]

İbn Bibi, Malya'daki devlet kuvvetinin komutanları olarak Emir Necmeddin Behramşah Candar, Gürcü oğlu Zahireddin Şir, Frankların önderi Fardahla'yı kaydetmektedir[278] ki; Elvan Çelebi'nin verdiği bilgilerle tümüyle uyumludur.

Türkmen dışı ögelerin Türkmen yanında değil, devlet kuvvetleri safında yer aldığını belirten tek kaynak Elvan Çelebi değildir. Malatya'da yaşayan rahip Abu'l Farac'ın yapıtında bu konuda daha açık bilgiler vardır. Malatya serleşkeri Muzaffereddin Alişir, Kürtleri ve bir Suryani manastırındaki seçme okçuları yanına alarak Baba İshak'ın üzerine yürümüş ve yenilmiştir.[279]

Olay sırasında Anadolu'da olan Dominiken misyoneri

---

275 b. 475
276 b. 617
277 Mustafa Nihat Özon, Osmanlıca-Türkçe Sözlük
278 İbn Bibi, cilt: II, s. 52
279 Abu'l Farac, cilt: II, s. 540

Quentin[280] ise Türkmenlerin Ermeniler için önemli bir tehdit oluşturduğunu belirtmekte ve Türkmenlerin Ermenilere ait kentleri ele geçirmeye uğraştığını kaydetmektedir. Yazara göre, hemcinslerinin zor durumda olduğunu gören Latin ve Franklar, olayı çıkaran Türkmenleri bu nedenle yok etmiştir.[281]

Devletin sözcüsü İbn Bibi, Türk ve Kürt kabilelerinin Baba İshak'ın propagandasına inandığını belirterek olayı anlatmaya başlıyor. Bir sonraki paragrafta ise Baba İshak'ın müridlerinin, "işaret aldıkları Türk topluluklarına" koştuğunu ve bu toplulukların tuzağa düştüğünü söyleyerek Kürt ögesini kapsam dışı tutuyor. Yazar, daha sonraki bir paragrafta yine "emir ve işaret bekleyen Türk kabilelerinin obalarına ve hanlarına" olayın başlama gününün bildirildiğinden ve Türklerin harekete geçtiğinden söz ederek yalnızca Türk ögesine yer veriyor.[282]

Olaya birer tümceyle yer veren Ermeni kaynaklar, "Fitne kısa zamanda ortadan kaldırıldı" gibi ifadeler kullanarak İbn Bibi ve Quentin'le aynı görüşte olduklarını belli ediyorlar.[283]

Kısacası; Baba Resul olayının etnik ögesi tümüyle Türkmendir. Kürt, Ermeni, Rum gibi etnik ögeler Türkmenlerin karşısındadır.

---

280 Quentin, Dominiken grubundan bir misyonerdi. Görevi, Moğollarla ilişki kurup onlan Hristiyanlaştırmaktı. Anadolu'da birkaç yıl kalan Quentin'in yazdığı kitap günümüze ulaşmamıştır. On beşinci yüzyıl Fransız tarihçilerden Vincent de Beauvais, Quentin'in kitabının bazı bölümlerini kendi yapıtına aktarmıştır. (Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.5). Osman Turan, Quentin'in adı yerine Beauvais'in adını kullanmıştır. (Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 424)

281 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 222-223

282 İbn Bibi, c: II, s. 49-50

283 Irene Beldiceanu -Steinherr, aynı yazı.

Tarihsel gerçek böyle olduğu halde, çağdaş araştırmacılar ve sanat erbabı, olaya katılan kitlenin göçebeliğini ve bu göçebeliğin sosyal ortamını dikkate almadan, serüvencilerin ve yağmacıların da Türkmen kitlesine katıldığını düşünmektedir. Oysa, göçebe olan Türkmen kitlesinin bu tür kişileri bünyesine alıp benimsemesi olanaksızdır.[284]

---

284 Ahmet Yaşar Ocak, bu konuda şöyle diyor: "Hemen dünyanın her yerinde ve benzeri hadiselerde olduğu gibi, Babailer isyanına da, asıl kitlenin yanında, birtakım maceraperestlerin, fırsat düşkünlerinin ve yağmacıların katıldığını varsaymak kesinlikle gerçek dışı değildir." (Babailer İsyanı, s. 62)

Olay Sonrası

Baba Resul olayının merak edilen yanlarından biri de olaydan arta kalanların olup olmadığı, eğer olduysa bunların kimler olduğu ve neler yaptığıdır. Babailik terimini bir akım olarak kullanan araştırmacılar, olaydan birçok kişinin herhangi bir biçimde kurtulup Anadolu'nun birçok yerine, özellikle de batı kesimlerine dağılarak bu akımı yaydıklarının savunmaktadır.

Bu görüş sahipleri, yelpazeyi çok geniş tutmakta, Hacı Bektaş dahil birçok Alevi erenin de bu konumda olduğunu düşünmektedir. Şeyh Balı, Şeyh Ede Balı, Emircem Sultan, Şeyh Alay, Şeyh Eşref, Şeyh Alişir, Şeyh Affan, Seyfeddin Habib, Ebubekir, Işıklu, Sarı Saltuk, Barak Baba, Aybek Baba, Baba Merendi, Tapduk Baba, Şeyh Süleyman-ı Türkmani birinci kuşak Babaileri oluşturmaktadır. İkinci ve üçüncü kuşak Babailer ise Geyikli Baba, Abdal Musa, Kumral Abdal, Abdal Murad'dan oluşmaktadır.[285]

Acaba olaya çağdaş olan kaynaklarda bu konuda hangi bilgiler vardır? Günümüz araştırmacılarının iddiaları bu kaynaklara mı dayanmaktadır? Ya da kaynaklardaki bilgiler nasıl yorumlanmaktadır?

Devletin resmi tarihçisi İbn Bibi, Türkmenlerin tümünün öldürüldüğünü söyleyerek söze başlıyor, daha sonra, iki üç

285 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.168-213. Yazar, bu bölümde, adı geçen erenlerin birer monografisini sunmaktadır.

yaşındaki çocuklardan başka herkesin öldürüldüğünü söylüyor. Bir paragraf sonra da kadınların, çocukların ve malların -beşte bir hissesinin hazine için ayrılarak- askerler tarafından paylaşıldığını kaydediyor.

Abu'l Farac, Türkmenlerin tümünün öldürüldüğünü yazıyor.[286] Quentin de olayda Türklerin tümünün yok edildiğini belirtiyor.

Bu bilgilere karşın; Elvan Çelebi, olaydan altı yüz kişinin kurtulduğunu belirtiyor ve bunların başına gelenleri menkıbesel ögelerle anlatıyor. Buna göre, bu altı yüz kişi Antalya'ya götürülür ve denize atılır. Deniz bunları yutmaz.[287]

Durumu gören sultan, Kör Kadı'nın kendisini kandırdığını anlar ve bu altı yüz kişinin evlerine gönderilmesini emreder:

Bunlarun azugın kamu virünüz
Bunları evlerine irürünüz[288]

Salalu Altmış Problemi

Elvan Çelebi "salalu Ulu'dan kalan altmış" biçiminde bir ifade kullanarak başta Ayna Dövle olmak üzere birçok erenin başına gelenleri anlatmaya başlıyor:

---

286 İbn Bibi, cilt. II, s. 52; Abu'l Farac, cilt. II, s. 540

287 b. 631-642

Ol esirden Gıyas-ı leklek baz / Adına altı yüz düzerler saz
Antalıyya'ya iledürler / Vakı u gayr-ı vakı'ı dirler
Beg Celalü'ddin-i Kara Tayı / Hazır olur çü bunlan sayı
Eydür iy Şah dastur alsunlar / Bunlan hep denize salsunlar
Şah eydür ben eydeyim sen işit / Sen didün var bulan sen gark it
Geldi daşra Calal-ı din-i veli / Ol maşayıh yolında himmet eli
Eydür aldum sizi bu zalımdan / Sirri Bu-Cehl adı alımdan
Denize iltürem sizi sürerem / Hısmunuz hazır oldugın görerem
Altı yüz gişiyi sürer denize / İy acab gelmez ol deniz dize

288 b. 652

Hulafa her biri neler gördi
Bunlara hükm-i Hak neler sürdi

Salalu Ulu'dan kalan altmış
Rum içinde ki bu yola yitmiş

Bir nice şahr kim bu Rum'da dinür
Oldı bunlar kamusına meşhur[289]

Bu beyitlere göre, olaydan arta kalan altmış halife, Rum'daki birçok kente dağılarak ünlü olmuştur. Oysa; bu beyitlerin yazılı olduğu bölümde Dede Garkın'ın halifeleri olan Şeyh Osman, Hacı Mihman ve Ayna Dovla da yer almaktadır. Bu nedenle, "salalu uludan kalan altmış" ifadesinin içeriği tartışmalıdır.[290]

Elvan Çelebi, bir beyitinde "altmış salalularda" özveri eksikliği olduğunu belirterek Şeyh Osman'ı bu durumdan hariç tutmaktadır.[291] Oysa; aynı bölümde, derisini yüzdürerek ölme özverisi gösteren Ayna Dovla da yer almaktadır. Üstelik; bu bölümdeki halifelerin çoğu Baba İlyas'ın değil, Muhlis Paşa ve Aşık Ali Paşa'nın halifesidir.

Şimdi, metni temel alarak, bu bölümde yer alan öteki halifelerin durumuna bir bakalım:

Şeyh Fahrüddin ve Sarimüddin Sarıca, halife değil, dost ve yoldaştır. Aşık Ali Paşa'nın çevresindendirler.[292]

---

289 b. 1611, 1612, 1613

290 Bu konudaki tartışmalar için bk. Mertol Tulum, aynı yapıt, s. 170-174; İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Menakıbu'l Kudsiyye..., s. LXV-LXIX

291 Oş bu adab u oş bu erkanlar /Mal nedür ten nedür degir canlar .Var mezid olsun oş bu hal u reviş / Yoktur altmış salalularda bu iş b. 1127, 1128

292 Sohbatından ganimat olduk çok / Hem ganı gördük anı hem gey tok b. 1826

Şeyh Alay, Elvan Çelebi'nin de görüp tanıdığı bir Baba İlyas halifesidir. Ancak, Baba İlyas'ı görmeden onun müridi olmuştur. Moğollarla birliktedir.[293] Moğollar, Baba İlyas'ın ölümünden sonra, 1243 yılında Anadolu'ya geldiğine göre Baba İlyas halifesi olamaz. Elvan Çelebi'nin zamanında hayatta olmasını da eklersek onun Baba İlyas zamanında yaşamış olması düşünülemez.

Yar, Aşık Paşa zamanında yaşamıştır. Aşık Paşa'yı zaman zaman ziyaret eden bir erendir. Baba İlyas zamanında yaşamamış, Baba İlyas'ı görmeden ona mürid olmuştur.[294]

Alişir adlı iki eren, Aşık Paşa'nın halifesidir.[295]

Işıklu'nun konumu açık olarak belirtilmemişse de, Aşık Paşa halifesi olması güçlü bir olasılıktır. Yazar, onun zahmet içinde yaşadığını, kendi ateşi ile yandığını kaydediyor.[296]

Şeyh Balı'nın ne zaman yaşadığı belli değildir.[297]

Şeyh Affan, Muhlis Paşa'nın halifesidir.[298]

Hacı Mihman'ın Aşık Paşa çağına erişmediği kesindir. Yazar, onun sonu üzerine açık bir bilgi vermemiştir. Bu durum, onun olayda ölmüş olduğu anlamına gelir.[299]

Şeyh Eşref "salalu altmıştan"dır. Muhlis Paşa zamanında Konya'da yaşamış ve Aşık Paşa çağına erişmiştir.[300]

Bilindiği gibi, Elvan Çelebi, Şeyh Osman'ın Muhlis Paşa'dan sonra bile yaşadığını belirtmektedir. Bu Şeyh Osman acaba Baba İlyas'ın ilk halifesi olan kişi midir, yoksa, Osman

---

293 Mertol Tulum, s.170-171

294 Bu azizun makamına uğrar (b. 1867)

295 Mertol Tulum, aynı yapıt, s.171

296 Mertol Tulum, aynı yapıt, s.171

297 Mertol Tulum, s.172. Bu ereni anlatan bölümün başlangıç beyitinde bir dakı hem ifadesi yer alıyor. (b. 1983)

298 İlgili bölümde Şeyh Affan'ın konumundan söz edilmişti.

299 Mertol Tulum, s.171

300 Salalu belgülü halifa ıdı / Konya anun-ıla çü Kenan (b.1860)

topluluğunun bir başka şeyhi midir? İlgili bölümde belirttiğimiz gibi, Şeyh Osman 1270'lerde bile çocuğu olacak yaştadır. Oysa, Baba İlyas'ın çağdaşı olan Şeyh Osman'ın bu yıllarda bu kadar genç olmaması gerekir.

Elvan Çelebi'nin "salalu ulu" olarak nitelediği erenler hakkında verdiği bilgiler bundan ibarettir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; altmış sayısı, altı yüz, dört yüz, on yedi gibi, Elvan Çelebi'nin yuvarladığı sayılardan biridir. Olayın gidişatına bakılırsa, halifelerden herhangi birinin hayatta kalması oldukça zayıf bir olasılıktır. Bunun bir istisnası Ayna Dövle olarak düşünülse bile, olayın hemen sonrasında o da öldürülmüştür. Öyleyse; "salalu uludan kalan altmış" ifadesini, tarihsel bir gerçek olarak algılmamak gerekir.

Bilindiği gibi, her menakıbname yazarı, tüm erenleri menakıbname kahramanına bağlama çabası içindedir. Elvan Çelebi'nin de bu çaba içinde olması gayet doğaldır. Salalu ulu ögesine bu çerçeveden bakmak gerekir. Bu anlatım, Muhlis Paşa'nın Konya'yı alıp tahta geçmesi gibi menkıbeseldir. Örneğin; Yar ve Şeyh Eşref, Baba İlyas'ı görmeden ona halife olmuştur.301

Demek ki; Elvan Çelebi'nin "salalu altmış" ifadesi ileamacı, Baba İlyas'ın yolunun yarım kalmadığını, birçok erenin bu çalışmayı sürdürdüğünü belirterek onun yolunu yüceltmesidir.

Kısacası; Baba Resul olayından arta kalan herhangi bir halifenin olmaması en güçlü olasılıktır. Yalnızca, Şeyh Osman'ın olaydan sağ kurtulma olasılığı, -zayıf da olsa- düşünülebilir. Dolayısıyla, birçok halifenin olaydan kurtularak Anadolu'da Babailik akımını başlattığı biçimindeki iddiaların gerçeğe dayanmadığı açıktır.

---

301 Ayrıntılı bilgi için bk. Mertol Tulum, aynı yapıt, s.173

Kuzey Mezopotamya Bölgesi ve Türkmenler

Konuya okur düzeyinde ilgi duyanlar, Kuzey Mezopotamya yöresi ile Türkmenlerin bir ilgisinin olamayacağını düşünebilirler. Çünkü; günümüzde bu yörede Türkmen nüfus, yok denecek kadar azdır.

Oysa; Baba Resul olayının ortaya çıktığı on üçüncü yüzyılda Kuzey Mezopotamya yöresi Türkmenlerin önemli yurtlarından biriydi. Türkmenlerin bu yöreyle ilk tanışması 1042 yılındadır. Selçuklu hükümdarı Tuğrul'dan kaçan bir Oğuz grubu, başlarındaki Kızıl, Yağmur, Boğa, Göktaş, Anasıoğlu adlı beylerle Azerbaycan üzerinden bu yöreye geldi. Oğuzlar, buradaki kaleleri yağmaladıktan sonra Nusaybin ve Sincar üzerinden geçerek Musul'a egemen oldu. Bölgede on bir yıl kalarak birçok savaşı kazanan bu Oğuzlar, 1044 yılında yerel egemenlerin yönetimindeki Arap ve Kürtlerden oluşan güçlere yenildi ve Azerbaycan'a döndü.[302]

Türkmenler, on ikinci yüzyıl başından itibaren bu yöreye yerleşmeye başladı. Kısa sürede Türkmen nüfusu önemli bir orana ulaştı. Bu süreçte birçok Türkmen beyliği ve devleti ortaya çıktı. Hısn-ı Keyfa'da, (Hasankeyf) Sökmenoğulları (1100-1207); Mardin'de Artuklu devleti (1108-1409); Bitlis ve Erzen'de, Dimlaçoğulları Türkmenlerin kurduğu bu egemenliklerdendir.[303]

---

302 Adnan Çevik, XI-XIII Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Tarihi, s.173-175, 180
303 Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 83-271

Bölgede, merkezi otoritenin kontrolünde olmayan Türkmen grupları da vardı. Bunlar, göçebelik gereği yazın daha kuzeydeki yaylalara çıkıyor, kışın ise Mardin çevresindeki düzlüklere iniyordu. Kürtler ise daha çok dağlık alanlarda barınıyordu.[304]

1185 yılından başlayarak on yıl süreyle bu Türkmenler ile Kürtler arasında çarpışmalar ortaya çıktı. Nusaybin yöresindeki bir Türkmen boyu, gelin getirmek için başka bir Türkmen boyuna giderken düğün alayına katılmak isteyen Kürtlerin engeliyle karşılaştı. İki taraf arasındaki çarpışmalar Musul'a kadar yayıldı. Türkmenler, Habur yöresinde; Kürtler ise Tur Abdin (Mardin'in dağlık yöresi) yöresinde kümelendiler. Türkmenler, Kürtlere yataklık eden Ermenilere de saldırıyordu. Çarpışmalar, Türkmenlerin üstünlüğü ile sürerken yerel egemenler, tarafları bir araya getirerek güçlükle barıştırdılar.[305]

Kuzey Mezopotamya yöresindeki Türkmen nüfus sonraki yüzyıllarda azalmaya başladı. Bunların büyük bölümü Karakoyunlu ve Akkoyunlu hareketiyle Azerbaycan'a göçtü. Bu göçleri on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda Safevilere katılmak amacıyla oluşan büyük göçler izledi. Bunlara Hacı Bektaş zamanındaki Anadolu içlerine hareketi de eklersek yörenin ne kadar kalabalık bir Türkmen kitlesini barındırdığı kendiliğinden ortaya çıkar. Tüm bu göçlerden sonra bile bu yöre Halep Türkmenleri, Yeni-İl Türkmenleri ve Bozulus Türkmenlerinin kışlak yurduydu.

Özet olarak; Kuzey Mezopotamya bölgesi, olayın ortaya çıktığı yüzyılda kalabalık ve etkin bir Türkmen nüfusa sahipti. Dolayısıyla, olayı çıkaranların Türkmen olmasının garipsenecek bir yanı yoktur.

---

304 Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s.174
305 Osman Turan, aynı yapıt, s.174-175

BÖLÜM III

BABA RESUL OLAYININ DİNSEL NİTELİĞİ

Şimdiye kadar coğrafyası, önderleri ve sosyal düzlemi hakkında veriler sunduğumuz Baba Resul olayının dinsel niteliğini yorumlamaya geçebiliriz.

Bugüne kadar, olayın dinsel niteliği bu verilerden yoksun olarak yorumlanmıştır.

Bunun sonucunda, olayın dinsel niteliğinin, Budizm, Maniheizm, Brahmanizm, Şamanizm, Hıristiyanlık, Maniheizm, Tondrakilik, Pavlikienizm, Mazdekizm, Kalenderilik, Vefailik gibi, Çin'den Atlas okyanusuna dek uzanan coğrafyadaki tüm dinlerin ve inançların karışımından oluşan bir yapı olduğu savunulmuştur. Olayın coğrafyasını ve sosyal düzlemini bilmeden üretilen bu görüşler, doğal olarak, bir tahminden öteye geçememiştir. Aynı araştırmacılara göre, olayın önderi, peygamberliğini de ilan etmiştir ki; bu, çok ilginç bir durumdur.

Baba Resul'ün Peygamberliği İddiası

Baba Resul olayını konu alan araştırmaların büyük bir kısmında Baba Resul'ün peygamberlik iddia ettiği yer almaktadır. İddia sahipleri, bu tezlerini olaya çağdaş kaynaklara dayandırarak okura sunmaktadır.

Olaya çağdaş kaynaklarda gerçekten böyle bir anlatım var mıdır, yoksa araştırmacılar kaynakları yanlış mı okumaktadır, ya da okura yanlış aktarma mı söz konusudur? İlk önce, olaya çağdaş kaynakların anlatımlarına bir göz atalım.

Malatyalı Abu'l Farac, olayın önderinin peygamberlik iddiasında olduğunu belirtiyor:

"... Çünkü, ihtiyar ve zahid bir Türkmen Amasya'da şöhret kazandı. Bu adamın adı Papa idi. Kendisine 'resul' yani, gönderilen adam diyor ve hakikaten Allah'ın peygamberi olduğunu söyleyerek Muhammed'in yalancı olduğunu ve peygamber olmadığını iddia ediyordu. Birçok Türkmen ona inandı."[306]

Baba İshak'ı, Harici olarak niteleyen resmi tarihçi İbn Bibi, Türkmenlerin "Baba Resulullah" diye bağırdığını söylüyor:

"Onlar da... Baba Resulullah diye bağırarak ateşteki kelebekler, dalgalar üzerindeki ördekler gibi naralar atıp erkek kadın hep birlikte ellerinde kılıç ve mızraklarla ileri atıldılar."[307]

---

306 Ebu'l Farac, cilt. II, s. 539-540
307 İbn Bibi, cilt. II, s. 51

Simon de Saint-Quentin'e göre, ayaklanan Türkmen'e Paperroissole (Baba Resul) deniyordu:

"... Bir Türkmen, sultana karşı ayaklandı ve saldırısı yaklaşık iki buçuk ay sürdü. Ona Paperroissole diyorlardı. Hakimiyeti dört bölgede yürürlükteydi."[308]

Başka bir Ermeni kaynağın tümcesi şöyle: *"Baba Resul ortadan kalktı."* [309]

Mevlevi kaynağı Eflaki'nin verdiği bilgi şöyle:

"Baba Resul, Rum ülkesinde zuhur etmişti. Bir topluluk ona Baba Resulullah diyordu."[310]

Arap kaynağı Makrizi, peygamberlik iddiasına yer veriyor:

"Bu yılda Rum ülkesinde nübüvvet iddiasında bulunan bir adam ortaya çıktı. Türkmenlerden olan bu adama el-Baba deniyordu. Bunun birçok taraftarı oldu. O, bunları, 'La ilahe illallah el-Baba Resulullah' demeye teşvik ediyordu."[311]

1290 yılında sağ olduğu bilinen Step'anos adlı bir Ermeni piskoposa göre Müslümanlardan Bab Resul adlı bir otacı ortaya çıkmıştır:[312]

"Bir düzmece utacı Rum'da Muhammed'den zuhur etti. Kendisine Bab Resul denmekteydi. Fitne kısa zamanda ortadan kalktı."[313]

Burada yer alan "utacı" nitelemesi, daha çok Baba Resul'ün hastaları iyileştirmesi söylentisine dayanmaktadır.

Görüldüğü gibi bu kaynakların içinde yalnızca Ebu'l Farac ve Makrizi, peygamberlik iddiasına yer vermiştir. Ötekiler,

---

308 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 222

309 Irene Beldiceanu-Steinherr, aynı yazı

310 Ahmed Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri, cilt.I, s. 597

311 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 226

312 Otacı, ya da utacı, hastalıkları iyileştiren anlamındadır

313 Irene Beldiceanu -Steinherr, 1240 Babai Ayaklanması

yalnızca olayın önderinin adını kullanmıştır ki; bu ad Baba Resul'dür.

Durum böyle olduğu halde, çağdaş araştırmacılar, Baba Resul tamlamasının anlamını ve yapısını bilmediği için Baba Resul adını kullanan her kaynağın peygamberliği kastettiğini sanmaktadır. Yani, problem çağdaş araştırmacıların anlama güçlüğüdür.

Oysa; Baba Resul, bir tümce değil, sosyal bir addır ve "Resul topluluğunun babası" anlamındadır. Buradaki "baba" unvandır, Resul ise topluluğun adıdır. Eğer Resul, peygamber olarak ele alınırsa "Baba Peygamber" gibi iki unvandan (yani, iki sıfattan) oluşan bir ad ortaya çıkmaktadır ki; dil kuralları ve mantığı bunu kesinlikle kabul etmez. Çünkü, hem baba hem de peygamber unvandır. Baba Resul tamlamasını peygamberlikle açıklamak, baba sözcüğünü özel ad (kişi adı) olarak ele almakla mümkündür ki, böyle bir durumun olmadığını tartışmaya gerek bile yoktur. Konuyu dil ve anlam yönünden irdelemeye devam edeceğiz. Bundan önce Resul obasının varlığını, sosyal ve coğrafi ortamını ele alalım.

Olayın önderlerinin yaşadığı coğrafyada Resul adı içeren yer, Türkmenlerin en ünlü kışlağı olan Res'ulayn'dır. On ikinci yüzyıl kaynaklarında göçebelerin yurdu olarak anlatılan Resu'layn, on altıncı yüzyılda bile kalabalık bir Türkmen grubunun kışlağıydı.[314] Ayrıca; yukarıda belirttiğimiz gibi Res'ulayn'a yakın Türaçlü nahiyesinde İlyas obasının yurdu

---

314 Tufan Gündüz, aynı yapıt, s.155-161. Resu'layn, on ikinci yüzyılda da önemli bir kışlaktı. 1184 yılında Nusaybin-Dımışk yolundan geçen Endülüslü Arap gezgin İbni Cübeyr, Resu'layn'ın kaynak suları ve akarsularının bolluğundan söz ederek göçebelerin yurdu olduğunu belirtiyor. Ancak, gezgin, bu göçebeler hakkında etnik bir niteleme kullanmıyor. İbni Cübeyr, Endülüs'ten Kutsal Topraklara, s.178-179

olan Tur İlyas vardı.[315] Dolaysıyla, obanın ad kökeni üzerine ilk akla gelen, Resul topluluğunun Res'ulayn'dan ad almış olmasıdır.

Asıl dikkat çekici nokta; Resul topluluğunun Dede Garkın grubundaki obalarla birlikte hareket etmesidir. Bu duruma birçok örnek verebiliriz. Resul obası, on altıncı yüzyılda, Bozok'un Çubuk nahiyesinde (Kayseri-Sarıoğlan yöresi) Garkın obasıyla birlikteydi.[316] Bu nahiyede, Dede Garkın grubundan olan Şeyh İbrahim ocağının iki zaviyesi vardı. Zaviyelerden biri, şimdiki Karaözü kasabasında, Sivas-Kayseri ve Maraş- Bozok yollarının kavşağında, Kızılırmak üzerindeki köprünün yanındaydı. 1511 yılında Osmanlı devletinde ayaklanma çıkaran Şah Kulu, Osmanlı askeriyle son çarpışmayı zaviyenin bulunduğu ovada yapmıştı.[317] Yine, ilk Celali sayılan Şah Veli'nin askerleri ile Osmanlı askerleri 1519 yılında bu zaviyenin yanında savaşmıştı.[318] Dulkadır devleti birçok yerleşimin gelirini bu zaviyeye bağlamıştı. Şeyh İbrahim ocağının talibi olan Çanakçı obası da bu yörede yurt tutmuştu.[319]

Dede Garkın ocağına bağlı olan Şeyh İbrahim ocağının Çubuk'taki öteki zaviyesi, Kesikviran köyündeydi. Bu zaviye de Dulkadır döneminde gelire sahipti.[320]

Resul obasının bir başka yurdu, Maraş yöresindeki Ceyhan-Aksu kavşağında yer alan Yenice Kala nahiyesindeydi ve Dede Garkınlıların Ozanlu obasıyla birlikteydi.[321] Aynı

---

315 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.135

316 Yunus Koç, aynı yapıt, s.115

317 Faruk Sümer, Safevi Devletinin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü, s. 33

318 Faruk Sümer, aynı yapıt, s. 73. Ahmet Özerdem, Karaözü, s. 34

319 Yunus Koç, aynı yapıt, s.120

320 Refet Yinanç, Dulkadır Beyliği, s.135; Yunus Koç, aynı yapıt, s.119

321 Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri, s.3 01-302. Resul

nahiyede Hacı Bektaş'ın üyesi olduğu Bektaş obasının da bir kolu vardı.[322] Ozanlu obasının kışlağı, Bismil yöresindeki Kışlak-ı Ozanlar idi.[323]

Resul obasının -öteki Türkmen obaları gibi- bir de Hacılı kolu vardı.[324] Resul Hacılu, Elbistan kazasının Orta Niyabet nahiyesinin Başı Kaba köyünde Yortan obasıyla[325] birlikte yaylıyordu. Resul Hacılu'nun öteki obaları ise aynı nahiyenin Sevin-i Sagir ve Çanakçi[326] köylerinde yurt tutmuştu.[327] Bunlara ek olarak; Kars-ı Meraş livasında Resullü ve Resulfakihli adlı obalar vardı.[328]

---

obasının bu nahiyedeki yurtları, Meydan, İlkadin ve On Ordu adlarını taşıyordu. Ozanlu obasının yurdu Süsük köyüydü. Ozanlu'nun bir kolu, günümüzde Çorum'un Seyfe köyündedir ve Dede Garkınlıdır. Ozanlı obasının Yeni-İl'deki kolu, Şeyh İbrahim Hacı ocağının yurtlarından olan Yellice köyünde yaylıyordu. Bu obanın kethüdaları, Şah Kulu Dede, Pir Sultan gibi ünlü Alevi adlar taşıyordu. (İlhan Şahin, aynı tez, s. 223-224)

322 İbrahim Solak, XVI. Asırda Maraş Kazası, s.113

323 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.76

324 Sultan Hacılı, İlyas Hacılı, Hüseyin Hacılı'yı bu duruma örnek verebiliriz.

325 Yortan obası, Kangal'ın Yortan köyüne ad vermiştir. Yortan köyü halkı Alevidir.

326 Çanakçı, Şeyh İbrahim ocağına bağlı obalardandır. Obanın ilk yurdu, Nusaybin ve Bismil yöreleridir. Konunun ayrıntısı için bakınız, Hamza Aksüt, Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obalar; aynı yazar, Anadolu Aleviliğinin Oluşum Yerlerinden Biri Olarak Diyarbakır. Şarki Amid'deki Çanakçı köyü, on altıncı yüzyılda 95 neferanlıdır ve ünlü Alevi obalardan Kabaklı ile birlikte kaydedilmiştir. Köy halkının bu yüzyıldaki ad vurma geleneği, Alevi ad vurma geleneğinde yer almayan Bekir gibi ögeler içermektedir. (Muzaffer Arıkan-..., Diyarbekir Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri, s.183) Bu, köye ad veren obanın artık burada yaşamadığı, başka bir grubun burayı yurt tutmuş olduğu anlamına gelir.

327 Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri, s. 634, 637

328 Cengiz Türkay, Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatler, s. 634. Bu liva, Maraş'ın batısını ve Kadirli yöresini kapsıyordu.

Resul obasıyla birlikte hareket eden Yortan ve Çanakçı obaları, Dede Garkın ocağına bağlı olan Şeyh İbrahim ocağının talibidir, yani, bu obalar Dede Garkın grubundandır. Çanakçı obası Nusaybin kökenli, Yortan obası Diyarbakır kökenlidir.[329] Bu durum, Resul obasıyla Dede Garkın topluluklarının yakınlığının başka bir belirtisidir.

Kısacası; Resul adlı bir göçebe birim vardır ve bu birim, Baba Resul olayına katılan Türkmenlerle, yani, Dede Garkın grubuyla birliktedir. Türkmenlerin Baba Resul dediği kişi bu obanın babasıdır.

Baba Resul tamlaması, İbn Bibi'nin yapıtında da geçmektedir. Ancak; olayın anlatıldığı bölümde değil, başka bir bölümde yer almaktadır. Araştırmacıların şimdiye dek farkına varmadığı bu bölümde "Babagan-ı Resul" ibaresi yer almaktadır. Konu, Anadolu Selçuklu askerinin 1235 yılında Harran'ı kuşatmasıdır:

"Sultanın askerlerinin peş peşe saldırıları, mancınıkların taş darbeleri ve ok yağmurları Harran kalesi sakinlerinin yüreğini hoplatıp günlerini kararttı. Fakat onlar, nimetin hakkını gözetmek, emaneti koruma görevini yerine getirmek için iki ay sabredip kuşatmaya direndiler. Canlarına tak etmesine rağmen sabır kasesinin acılarını içmeye devam ettiler. O sırada şehirde bulunan Gürcü ve Frenk askerleri, Resul'ün Babalıları (Babagan-ı Resul) ve Tarsus'tan gelen imdat kuvvetleri hayatları boyunca çarşaflarının içinde yabancı gözüne görünmemiş kadınlara saldırıp mescidlere medreselere ve kutsal yerlere saygısızlık edince, karışıklık çıkarıp kendilerini

---

329 Çanakçı obası, Nusaybin yöresinde üç yerleşim kurmuştu. M. Salih Erpolat, aynı tez, s.136, 170. Yortan obası ise Yeni-İl Türkmenlerinden olup Diyarbakır kökenliydi. İlhan Şahin, Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri, s. 285, Muzaffer Arıkan-..., Diyarbekir Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri, s. 305

içkiye verince bu ateşin söndürülmesi ve bu çirkin hareketlerin durdurulması için feryat figana başladılar. Sözüne ve ifade yeteneğine güvendikleri itibarlı birkaç kişiyi Melikü'l Ümera Kemaleddin Kamyar'a gönderdiler."[330]

Demek ki; 1235 yılında Harran'da, Resul'ün Babalıları adlı bir grup vardı. *"Resul'ün Babalıları"* ifadesinin peygamberlikle ilgili olmadığı açıktır. Çünkü; tamlamanın Resul bölümü peygamber olarak algılandığında "peygamberin babalıları" gibi anlamsız bir söz dizimi ortaya çıkmaktadır.

Olayı uzun bir metinle aktaran İbn Bibi'nin anlatımında Baba İshak'ın peygamberlik iddiası değil, gösteriş yapması (keramet göstermesi) yer almaktadır. Ona göre Baba İshak'ın iddiaları, Konya sultanının yaşayış tarzının bozukluğu, şaraba düşkünlüğü, Allah'ın yolundan sapması, Dört Halife'nin izinden ayrılmasıdır.[331] Bu iddiaların peygamberlik ilan etmeyle uzaktan yakından bir ilgisi olmadığı gibi, tam tersine, Müslümanlığın Sünni mezhebinin ölçütleriyle ilgisi vardır. Bir peygamberlik iddiası olsaydı, İbn Bibi bunu oportünistçe kullanır, beş sayfalık anlatımında, en azından bir tümceyle de olsa bu iddiaya yer verirdi. Ne var ki; bu durumda da kendi ifadeleriyle çelişirdi.

Durum böyleyken, bazı araştırmacılar İbn Bibi'nin metnine dikkatli bakmamış olacak ki; metinde, olayı çıkaranların Baba İlyas'ın peygamberliğine inanmayanları öldürdüğü gibi bir ifadenin yer aldığını sanmaktadır.[332] İbn Bibi'de böyle bir ifade yok.

Kaynaklardan en iddialısı olan Malatyalı Ebu'l Farac, olayın Amasya'daki önderinin adını Papa sanmıştır. (Bu adamın adı Papa idi.) Oysa; bu önderin adındaki Baba, unvandır.

---

330 İbn Bibi, cilt. I, s. 444

331 İbn Bibi, cilt. II, s. 49-50

332 Örnek olarak bk. Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.127

Ebu'l Farac ise Baba sözcüğünü unvan değil, kişi adı olarak algılamıştır ve bu algılamayı metninde açıkça belirtmiştir.[333] Bu durumda 'Musa Peygamber' gibi bir tamlama ortaya çıkmaktadır ki, dil kurallarına uygundur. Abu'l Farac'ın bu yanlış algısı, Türkmen'e ve onun diline yabancı ve uzak olmasındandır. Papa'nın "Muhammed yalancı peygamberdir, asıl gönderilen adam benim" demesi, bu yanlış algıdan hareketle elde edilmiş bir uydurmadır.

Arap kaynağı Makrizi'ye göre Türkmenlerden olan ve 'el-Baba' denen bir adam Rum ülkesinde peygamberlik (nübüvvet) iddia etmiştir. El-Baba, yandaşlarını "La ilahe illallah, el-Baba Resulullah" demeye yöneltmektedir. Görüldüğü gibi, Makrizi de olayın önderinin unvanını kişi adı sanmaktadır ki; bunun böyle olmadığını biliyoruz. Makrizi, Türkmen'e yabancı olması nedeniyle, Baba'yı kişi adı olarak algılamak zorundaydı. Aksi takdirde; Baba Resul tamlamasına bir anlam veremezdi.

Baba Resul adını anlama güçlüğü çeken bazı Arap kaynakları, "Baba Resulullah" yerine, "La ilahe illallah, ve'l-Baba Veliyullah"[334] sloganını yeğlemiştir. Bir başka Arap kaynağı ise "el-Baba et-Türkmani" nitelemesini kullanmıştır.[335]

Çağdaş araştırmacıların bazıları Baba Resul tamlamasının tuzağına düşmemiştir. Örneğin; Selçuklu tarihi uzmanı Osman Turan, *"Bazı kaynaklar... Türkmen şeyhlerine verilen 'baba' sıfatını isim sanmışlardır"* diyerek çok yerinde bir sap-

---

333 Abu'l Farac, Arapça yazdığı Muhtasar'da, Türkmenlerin yenildiği son savaşta Baba ve İshak adlı iki şeyhin tutsak edilip boyunlarının vurulduğunu yazmaktadır. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.426

334 Allah birdir ve Baba, Allah'ın velisidir (dostudur).

335 Veliyullah nitelemesini kullananlar, Sibt ibnu'l-Cevzi (ölümü 1256) ve Zehebi'dir. Türkmani nitelemesini kullanan Yusuf b. Tağribirdi'dir (ölümü 1469). (Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.225-226)

tamada bulunmuştur.[336] Turan'ın saptaması, Ebu'l Farac ve Makrizi'nin düştüğü yanılgıyı tanımlamakta, bu kaynakların olaya katılan kitlenin diline yabancılığını ortaya koymaktadır.

Bu konuda en sağduyulu tahmini Abdülbaki Gölpınarlı yapmıştır: *"Baba Resul'ün peygamberlik iddiası da sanıyoruz ki adından meydana gelen bir isnat, bir iftiradır."*[337]

Günümüz araştırmacılarından Ahmet Yaşar Ocak, olayın önderinin peygamberlik iddia ettiğinden emindir. Ocak:

"Baba İlyas'ın kendisi, hakkında böyle bir kelimeyi belki bizzat kullanmamış olabilir. Ancak isyan için Anadolu'nun kaynamakta olduğu bir dönemde ona bağlananların kendisine Baba Resul veya Baba Resulullah demeğe devam etmeleri, değişik kesimlerden tarihçilerin beyanıyla yeterince sabittir" dedikten sonra, peygamberlik iddiasına katılmayan çağdaş araştırmacıları eleştiriyor: *"Bu beyanlarda bulunan birbirinden farklı nitelikteki bu tarihçilerin, nasıl olup da Baba İlyas'a ve Türkmenlere düşmanlık motifi üzerine birleşebileceklerini (üstelik hangi ikna edici sebeplerle?), hatta daha ileri giderek onlara iftira etmek için yine hangi motiflerle ağız birliği edebileceklerini, bu görüşü ileri sürenlerin daha ciddi gerçeklerle ispat etmeleri gerekiyor. Bizce bu tür görüşleri ileri süren ve hiçbiri profesyonel tarihçilik formasyonundan gelmeyen bu araştırıcıların, dönemin Anadolu'sunun sosyo-ekonomik, kültürel ve dini yapısını, özellikle Türkmenlerin yaşantılarını ve bunlar arasındaki senkretik inanç sistemlerini ve tasavvuf cereyanlarını, profesyonel ta-*

---

336 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.425. Ne var ki; yazdığı metin içinde peygamberlik iddiasını gerçekçi bulmayan yazarın, konu için kullandığı başlık, "Baba İshak'ın Peygamberlik İddiası ve Türkmen İstilası"dır. (s.420)

337 Çetin Yetkin, Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, s.144

rih anlayışı ve tarihi kaynak kritiği esprisi içerisinde, sosyal tarih perspektifi ile bir kez daha gözden geçirmeleri gerekir."[338]

Görüldüğü gibi Ocak, olayın önderine Baba Resul denmesini peygamberlik ilanı olarak anlamaktadır. Bu yanılgısının nedeni, Baba Resul tamlamasının yapısını görememesidir.

Kaynakların ağız birliği etmesine gelince: Böyle bir ağız birliği yok. Yalnızca Abu'l Farac ve Makrizi peygamberlik iddiasına yer vermiştir. İbn Bibi ve Eflaki, "Baba Resulallah" ibaresini kullanmıştır. Bu iki kaynak (Türkmen diline yabancı olmaları nedeniyle) Baba Resul'e bir anlam verememiş ve onu Baba Resulallah'a çevirmek zorunda kalmıştır.

Ocak, *"Bu kadar kaynak Türkmenlere iftira mı etmektedir"* diye soruyor. Ortada herhangi bir iftira yoktur. Kaynaklar, gayet doğal olarak, olayın önderinin adının Baba Resul olduğunu söylemektedir. Tamlamanın yapısını anlayamayan iki kaynak, (tıpkı Ocak gibi) yorum yaparak resul sözcüğünü (sonuna Allah sözcüğünü ekleyerek) peygamber anlamında algılamak zorunda kalmıştır, o kadar. Bu iki kaynağın birisi Suryani, birisi de Arap'tır.

Ocak'ın mantığıyla düşünürsek, Vilayetnamede Hacı Bektaş'ın halifesi olarak kaydedilen bir başka Baba Resul'ün peygamberlik iddia ettiğini ya da ilgili topluluğun onu peygamber olarak gördüğünü söylemek gerekir.[339] Oysa; yapıta göre, bu eren Hacı Bektaş'ın halifesidir ve kimse onu peygamber olarak görmemektedir.[340]

---

338 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.109

339 Vilayetname, s. 88

340 Ahmet Yaşar Ocak, Hacı Bektaş geleneğinin, Baba Resul-Hacı Bektaş ilişkisini zamanla -Hacı Bektaş lehine- tersine çevirdiğini düşünmektedir ki; bu görüşe katılmak olanaksızdır. Vilayetnamedeki Baba Resul, Resul topluluğunun başka bir babasıdır.

Ocak, Müslümanlığın Sünni mezhebinin oluşturduğu terminolojiyi kullanarak "nübüvvetin bir iddia gerektirdiği, yani peygamber olanın bunu ilan etmesi icap ettiği" gibi bir bakış açısıyla konuyu ele almaktadır.[341] Yani; olayın önderi, peygamberliğini ilan etmezse, Türkmenler onun nebi olduğuna inanmayacaktır ve bu nedenle nübüvvetin gereği yapılmıştır. Bu yaklaşım da doğal olarak Sünnilik dışı topluluklara ve Türkmene yabancıdır, bu nedenle, doğru sonuca ulaşmak için yararlanılamaz.[342] Türkmenler, nübüvvetin ilanla olduğunu ne bilirler, ne de kabul ederler. Olsa olsa bunu, Sünni ulema bilir ve kabul eder. Sünni ulemanın Türk ya da Türkmen olmadığı herkesçe bilinmektedir.[343] Türkmen'in 'uleması', dede, baba, hacı vb. unvanlı dervişlerdir.

Peygamberlik iddiasını basit mantık kurallarıyla da irdeleyebiliriz. Günümüzde bile, halk dilinde resul sözcüğü - peygamber anlamında- kullanılmıyor. O dönem göz önüne alındığında Türkmenlerin bu sözcüğü kullanma olasılığı hemen hemen hiç yoktur. Herkesin bildiği gibi, Türk halkı, yaygın olarak peygamber sözcüğünü kullanmaktadır.

---

341 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.108

342 Hemen belirtelim ki, yapıtında bir tek Türkmen boyu ya da obasıyla ilgili bilgi sunmayan Ocak'ın, başkalarına Türkmenlerin yaşantısını inceleme tavsiyesinin bir değeri yoktur. Türkmen boy ya da obaları söz konusu olduğunda Ocak, okuru, Faruk Sümer'e havale etmekte ve Sümer'in yapıtının bu konuda yeterince bilgi içerdiğini ayrıca belirtmektedir. (Türkmenlerin tarihi denince akla kuşkusuz, Sümer gelir. Ne var ki; bu büyük bilim adamının sunduğu bilgiler, Baba Resul olayına katılan Türkmenler konusunda yetersizdir.) Bu nasıl bir tarih formasyonudur ki, bir olay incelenirken o topluluğun birimlerini ve dilini dikkate almadan o olay ve topluluk üzerine bilgi üretmeye izin vermektedir? Türkmenin dilinin, "boyca" ya da "obaca" olduğunu şimdiye dek defalarca vurguladık. Tarih formasyonu herhalde bu dili kullanmayı gerektirir.

343 Ulemanın etnik ve mezhepsel kökeni üzerine ayrıntılı bilgi için bk. Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler

Baba Resul'ün peygamberlik davası güttüğünü savunan çağdaş araştırmacılara şunu sormak gerekiyor: Diyelim ki; bu kişi peygamberlik davası gütmüş, peygamberliğine inanan kalabalık bir kitle elde edip büyük bir olay çıkarmıştır. Öyleyse, olaydan arta kaldığı ve Baba Resul'ün davasını güttüğü iddia edilen birçok eren, yani Babailer (Baba Resul'ün halifesi olan Hacı Bektaş, Ede Balı vb -ki bizce bu erenlerin Baba Resul ile halifelik ilişkisi ve Babailer diye bir akım yoktur-) peygamberlerinden vaz mı geçmiştir ki; onların yaşamını anlatan yapıtlarda ve sözlü gelenekte bu konu hiç yer almamaktadır?

Bir başka soru: Dede Garkın, Baba İlyas'a görev verdiğine göre bu görev, peygamberlik olmaktadır. Bu durumda, Dede Garkın'ın konumu ne olmaktadır? Bir kişiyi peygamber olarak görevlendiren kişiye ne denir? Öyleyse, "baş peygamberlik" gibi bir terim mi üretmek gerekir? Bu sorulara yanıt verme olanağı var mıdır? Konuya Baba Resul açısından bakılacak olursa; peygamberlik görevi almış halifelik ne demektir?

Türkmenler Kime Baba Resul Diyordu

Peki, Baba Resul kimdir? Baba İlyas mı, Baba İshak mı, Dede Garkın mı, yoksa başka birisi mi?

Olaya çağdaş kaynaklar esas alındığında, kimin Baba Resul olduğunu, başka bir deyişle, Türkmenlerin kime Baba Resul dediğini anlamak güçtür. Çünkü; kaynaklar, olay önderinin yalnızca sosyal adını duymuştur. Quentin, Eflaki ve Ermeni kaynaklar, Baba Resul adını kişisel ad sanmış ve metinlerinde böyle kullanmıştır. Abu'l Farac ve Arap kaynakları ise Baba Resul'ün adını Baba sanmıştır ki; bu da yanlıştır.

İbn Bibi'ye göre, Baba'nın Amasya'da asılmasından sonra Türkmenler, Baba Resulullah diye bağırarak savaşa de-

vam etmiştir. İbn Bibi'nin metninde olay önderi olarak yalnızca Baba İshak yer aldığı halde, Amasya'da asılan olay önderinin adını Baba olarak kaydettiği görülmektedir.[344] Dolayısıyla, İbn Bibi de Baba sözcüğünü kişi adı olarak kullanmak zorunda kalmıştır, bu nedenle konumuza bir katkısı yoktur.[345]

Kaynakların yarattığı bu güçlüğe karşın, kimin Baba Resul olduğunu anlamaya yardım edecek bilgiler de vardır. Baba'nın yurdu, Abu'l Farac'a göre Amasya; İbn Bibi'ye göre Kefersud ve Amasya'dır. Öteki kaynaklar ise ayrıntıyı içeren bir yer adı vermeyip geniş bir bölgeyi içeren Rum adını kullanmıştır.

Yine de, şimdilik en güçlü olasılık, Baba Resul'ün Amasya'da yurt tutan kişi olduğudur. Amasya'da yurt tutan kişi ise Baba İlyas'tır. Bu durumda Baba Resul, Baba İlyas olmaktadır. İşte asıl problem burada ortaya çıkmaktadır. Hem İlyas hem de Resul topluluk adı olduğuna göre bir kişi bu iki topluluğun üyesi olabilir mi? Bu soruya Türkmenlerin sosyal yapılanması düzleminde yanıt bulunabilir. Buna göre, Resul bir oymak adı, İlyas da bu oymağın içindeki obalardan biri olmalıdır. Dolayısıyla, Amasya'daki olay önderi, obasından dolayı Baba İlyas, oymağından dolayı Baba Resul olarak anılmaktadır. Doğal olarak hemen belirtelim ki; bu varsayım, Baba İlyas'a, Baba Resul denmesi olasılığına dayanmaktadır.

---

344 İbn Bibi'nin anlatımı şöyle: Armağanşah, Amasya'ya varınca hemen Baba'yı, yanındaki adamlarıyla birlikte zaviyeden çıkarıp kalenin burcuna astı.(İbn Bibi, cilt. II, s. 51)

345 Baba unvanının en üst basamaktaki dervişler için kullanıldığı iddia edilerek Baba Resul'ün Baba İlyas olması gerektiği savunulmuştur. (Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 90-91) Oysa; aşağıda görüleceği gibi baba, dede, şeyh, hacı, şah gibi ünvanlan bu yönden bir sıralamaya sokmak olanaksızdır.

Bu varsayımla Türkmenlerin Baba İshak'a ya da Dede Garkın'a Baba Resul demesi olasılığını ortadan kaldırmış değiliz. Hatta, bu üç kişi dışında birisi de Baba Resul olabilir ki; İbn Bibi'nin Harran'da gösterdiği Babagan-ı Resul topluluğu bu olasılığa bir dayanak olarak ele alınabilir.

Baba Resul'ün Baba İshak olduğunu düşünen araştırmacılar da vardır. Fuad Köprülü, Osman Turan gibi araştırmacıları buna örnek olarak verebiliriz.[346] Bu iki araştırmacının kullandığı kaynak, İbn Bibi'dir ve bu kaynakta yalnızca Baba İshak'tan söz edilmektedir. Köprülü ve Turan'ın belirlemelerini bu çerçevede anlamak gerekir.

Problemin çözümüne katkıda bulunacak kaynaklardan biri Elvan Çelebi'dir. Ne var ki; ailesini sosyal baskılara karşı savunmak zorunda olduğundan Elvan Çelebi'den bu konuda doğruları söylemesini bekleyemeyiz. Nitekim; Elvan Çelebi'nin, Baba Resul tamlamasını hiç kullanmaması, peygamberliği çağrıştıracağı korkusundan olsa gerektir. Bu duruma karşın, yine de, onun anlatımından, peygamberlik iddiası ile suçlanan kişinin Baba İlyas olduğunu öğreniyoruz.

Elvan Çelebi'nin anlattığına göre Rum'da görevli Kör Kadı, bir dilekçe yazarak Rum'daki tüm kadılara onaylatmış ve Sultan'a, Baba İlyas'ın peygamberlik iddia ettiğini haber vermiştir:

Yazdı bir mahzar-ı azim dürüst
Ne ki bu Rum'da kadı vardı çüst

Kamusının nişanını urdı
Kör'i gör kim nice nişan virdi

---

346 Fuad Köprülü, Anadolu'da İslamiyet, s. 94; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 424

Kim gelüptür bu sureta bir er
Halayık dir ana peygamber

Salavat adına virür anbuh
Adamı vü peri çü deşt ü çü kuh[347]

Dilekçenin konusu şöyle: Bütün yaratıkların peygamber dediği bir adam gelmiş olup adına salavat verdirmektedir. Adamları ve perileri, deşt ve kuh gibidir (kalabalıktır).

Sultan dilekçeyi aldığında beylerini çağırmış, "Düşmanım belirdi. Onu kırmak üzere hemen harekete geçin. Tahtıma tacıma göz dikmiş, kendini de Allah resulü bilmiş. Muhammed, benden sonra nebi yoktur, ancak veli çoktur, demedi mi... O, niçin kendisine 'Ben resulüm' dedirtmektedir" diye hareket emri vermiştir.[348]

Yukarıda Türkmeni tanımayan kaynakların Baba Resul tamlamasını anlayamadığını belirtmiştik. Öyleyse, Baba İlyas'ı yakından tanıyan Kör Kadı'nın bu tamlamayı anlayamadığı söylenebilir mi? Anlamaması gayet doğal karşılanabilir. Ancak, coğrafi olarak Baba İlyas'ın yakınında olmasından ötürü anlamış olması da gayet doğaldır. Eğer anlamışsa,

---

347 b. 459-462 Not: "Halayık dir ana peygamber" dizesi, çok yanıltıcı bir yapıya sahiptir. Arapça yazımda, sözcükler arasında boşluk bırakma kuralı olmadığından bu dize şöyle de okunabilir: "Halayıkdır ana peygamber." Yine, Arapça yazımda dir ve dır'ın yazılışı aynıdır. Çünkü, yazımda ı ya da i ünlüleri kullanılmaz, okur bunu kendiliğinden seslendirmek zorundadır. Dize, "halayıkdır ana peygamber" biçiminde okunduğunda, peygamberin Baba İlyas'a hizmetkâr olduğu anlamı elde edilir ki, bu çok farklı bir anlamdır. Ocak, beyiti dilekçenin bir parçası olarak değil de Elvan Çelebi'nin iddiası olarak almıştır. Ben de Ocak'ı kaynak alarak tuzağa düşmüş ve farklı bir yorumda bulunmuştum. Oysa, bu ifade, dilekçenin bir bölümüdür ve Mertol Tulum'un okuyuşu dilekçenin genel anlamına uygundur.

348 b. 489, 491-492. Mertol Tulum, s.137-138

Kör Kadı neden böyle bir iddiada bulunmuştur? Bu sorunun yanıtı açıktır: Kör Kadı, Baba İlyas'ı suçlamak için peygamberlik iftirasını ortaya atmıştır. Yani; Kör Kadı, Baba Resul tamlamasını Türkmene yabancı olan ögelere propaganda aracı olarak kullanmıştır.

Elvan Çelebi, dilekçedeki iddiaları iyice araştırıp soruşturmadığı için sultanı suçlamaktadır ki; bu suçlama, (Elvan Çelebi'ye göre) belki de, sultanın Baba Resul tamlamasını anlamamasıyla ilgilidir:

Bi-tafahhus buyurdılar leşker[349]

Sen bu işi bir anlasan yiğ idi
Cam kılsan kocayı vü yigidi

Bir ü biş on u yüz gişi sorsan
Bizlerin halı nicedür görsen[350]

Beyitlerde Elvan Çelebi'nin sultana söylediği sözlerin anlamı şöyle: Herkesi toplayıp sorup soruştursan, hem bu durumu, hem de bizim durumumuzu anlasan iyi olurdu.

Sonuç

Baba Resul olayında peygamberlik iddiası yoktur. Bu iddia, yalnızca Türkmenleri tanımayanlar için bir anlam ifade edebilir. Baba Resul, "Resul obasının babası" anlamında bir sosyal addır. Resul obası, Dede Garkın grubunda yer alan dede ocaklarının talip topluluklarıyla birlikte hareket eden bir topluluktur.

---

349 b. 475. Tefahhus, iyice araştırmak demektir. Bi-tefahhus, olumsuzudur.

350 b. 512-513

Günümüz araştırmacılarının bir kısmı, Türkmenlerin din adamlarının ad yapısını (Baba Resul tamlamasının yapısını) kavrayamadığı için Türkmene yabancı kaynakların düştüğü anlama yanlışına düşmekte, hatta o kaynaklardaki bilgiyi yanlış algılamaktadır. Bunun sonucu olarak, Baba Resul'ün peygamberlik iddia ettiğine inanmaktadırlar ki; bu kanı, tarihsel gerçeklere aykırıdır.

Baba Resul Olayında Vefailik Tartışması

Araştırmacıların önemli bir bölümü, Baba Resul olayının önderlerini Vefai dervişi olarak sunmaktadır. Buna göre, Ebu'l Vefa adlı birisi Vefailik adlı bir tarikat kurmuştur. Baba Resul olayının önderleri -zaman olarak olanaksız olmakla birliktebu Ebu'l Vefa'nın halifesidir.

Ebu'l Vefa ile Baba İlyas arasındaki halifelik ilişkisini ilk savunan Fuad Köprülü'dür. Yazarın bu iddiası, Terceme-i Şakayık, Aşıkpaşazade gibi Osmanlı kaynaklarına dayanmaktadır. Köprülü bu iki kaynaktaki bilgilerden bir birleşim oluşturarak Geyikli Baba'nın Hoylu olup Baba İlyas müridlerinden ve Seyyid Ebü'l Vefa-yi Bağdadi tarikinden (yolundan) olduğunu belirtmektedir.[351]

Şakayık'ta, Azerbaycan'ın Hoy kasabasından olduğu belirtilen bu erenin adı, Seyyid Ebü'l Vefa-yi Bağdadi biçiminde geçmektedir. Bir talip Şeyh'e tarikat silsilesini sormuş, Şeyh ise "Şeyh Ebu'l Vafa-i Bağdadi'nin tarikatından, Baba İlyas adlı erenin ehibbasındanız (dostlarındanız)" yanıtını vermiştir.[352]

Oysa; Hilmi Ziya Ülken'e göre aynı yapıtta bu kişinin adı Şeyh Ebu'l Vefa Harezmi'dir. Orhan Bey zamanında yaşadığı söylenen Geyikli Baba'ya tarikatı sorulduğunda, *"Ben Ba-*

---

351 Fuad Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 208

352 Mecdi Mehmed Efendi, Geyikli Baba, Latin harflerine çeviren: Ahmet Taşğın, Yol dergisi, sayı:11, s.110-112

ba İlyas müritlerinden ve Şeyh Ebu'l Vefa Harezmi'nin tarikat-ı mesudiyesine müntesibim" dermiş.[353]

Kaynaklardan Aşıkpaşazade ise Bağdadi nitelemesini kullanmaz ve Baba İlyas'ın Seyyid Ebü'l Vefa tarikinden (yolundan) olduğunu belirtir.[354]

Ebu'l Vefa-yi Bağdadi nitelemesinin Mevlevi bir kaynakta da geçtiği anlaşılmaktadır. Buna göre; Mevlana'nın halifesi ve müsahibi Çelebi Hüsameddin, Şeyh Ebu'l Vefai Bağdadi'nin soyundandır.[355] Köprülü, özel kitaplığındaki bir Menakıb-ı Tacü'l Arifin nüshasındaki Seyyid Ebü'l Vefa-yi Kürdi nitelemesini de naklederek, Harezmi, Bağdadi, Kürdi adıyla anılanları aynı kişi olarak ele almaktadır.[356] Toparlayacak olursak; kaynaklarda adı geçen Ebu'l Vefa'lar, Bağdatlı, Harezmli, Kürt vb. olarak nitelenmektedir. Dolayısıyla bu konuda bir kargaşa vardır ve bu kargaşa görmezlikten gelinemez.[357]

Hangi Ebu'l Vefa'dan söz edildiği bir yana, her şeyden önce belirtelim ki; Vefailik diye bir tarikatın varlığı tartışma konusudur. Vefailiğin, Ahmed er-Rifai (ölümü 1182) tarafından kurulan Rifaiyye tarikatından ayrı bir nitelik taşımadığı

---

353 Hilmi Ziya Ülken, Barak Baba ve Geyikli Baba, Latin harflerine çeviren: Ahmet Taşğın, Yol dergisi, sayı: 8, s. 52

354 Aşıkpaşazade Tarihi, s. 11

355 Fuad Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 226. Köprülü'nün alıntı yaptığı kaynak, Sipehsalar'dır.

356 Köprülü, şöyle yazıyor: Tacü'l Arifin lakabıyla tanınan Seyyid Ebü'l Vefa-yi Kürdi çok büyük mutasavvıftır... Hüsameddin Çelebi'nin bu şeyhin neslinden olduğunu, bize bu hususta en inanılır kaynak olan Sipehsalar bildiriyor. (İlk Mutasavvıflar, s. 226)

357 Ahmet Yaşar Ocak, kaynakların on dördüncü yüzyılda yaşamış olan ve Harezmi olarak nitelenen Ebu'l Vefa ile Bağdadi olan Ebu'l Vefa'yı birbirine karıştırdığını iddia etmiş, ancak bu karıştırmanın nedenini açıklama gereği duymamıştır. (Babailer İsyanı, s.75) Aynca belirtelim ki; Hulvani olarak nitelenen Ebu'l Vefa da vardır.

ve Rifailiğin oluşmasıyla bu tarikatın içinde eridiği öne sürülmektedir.[358] Durum böyle olmakla birlikte biz, Vefailik terimini yalnızca Ebu'l Vefa'ya inanmış olanlar olarak alıyoruz.

Baba İlyas ile Ebu'l Vefa ilgisini savunan bir başka araştırmacı Abdülbaki Gölpınarlı'dır. Gölpınarlı, Baba İlyas'ın bir Ebu'l Vefa halifesi olduğunu belirterek Ebu'l Vefa'nın ölümü ile Baba İlyas'ın ölümü arasındaki yüz kırk yıllık zaman dilimini, aradaki halifelerin ünlü olmamasıyla açıklamaya çalışmıştır.[359]

Fuad Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı tarafından, adını andığımız kaynaklara dayanarak üretilen bu sav, son yıllarda bir hayli gelişti ve bu alanda kalem oynatan araştırmacıların hemen hemen tümü tarafından benimsenen bir kanıya dönüştü. Hele hele, Elvan Çelebi'nin yapıtını yorumlayan araştırmacıların Vefailik konusunda bu yapıtı da kaynak olarak sunmasıyla yeni bir durum ortaya çıktı.

Şaşırtıcı olan şey; araştırmacıların verdiği bilginin tersine, Elvan Çelebi'nin yapıtında Ebu'l Vefa'yla ya da Vefailikle ilgili tek bir sözcüğün olmamasıdır. Daha açıkçası; okura bu konuda yanlış bilgi verilmektedir.

Elvan Çelebi'nin yapıtındaki duruma geçmeden önce bu yapıtı yayınlayan araştırmacıların Baba Resul olayı ile Vefailik arasında kurduğu ilgiyi içeren bazı görüşlerini sunalım:

"... Kanaatimizce, Babai isyanının asıl yönetici kadrosunun, Baba İlyas'ın kendisi ve halifesi Baba İshak başta olmak üzere, Vefaiyye tarikatı mensuplarından müteşekkil olduğunu söylemek gerekiyor."[360]

---

358 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s: 75; asıl kaynak, Esat Coşan, Makalat, s:xxxii dipnot

359 Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, s. 48; Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.101 dipnot

360 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 74-75

Bu görüşün sahibi, yapıtının başka bir yerinde yalnızca Baba İlyas'ın değil, Dede Garkın'ın ve olayın yönetici kadrosunun da Vefai olduğunu savunmaktadır:

"Kanaatimizce böylece, Baba İlyas'la aynı sülaleye mensup bu iki şeyh torununun, Elvan Çelebi ile Aşıkpaşazade'nin verdikleri -ve bizce aile mensupları oldukları için doğruluğundan şüphe edilmemesi gereken- bilgileri birleştirdiğimizde, hem Dede Garkın'ın hem de halifesi Baba İlyas (Baba Resul)'ın Vefaiyye tarikatı mensubu olduklarını söylememiz gerekir."[361]

"Ne yazık ki Baba İlyas çevresinin dışında XIII. yüzyılda bu tarikatın diğer temsilcilerini tanıma imkanına sahip değiliz. XV. yüzyıla kadar bile varlığını sürdürmüş olduğu anlaşılan Vefaiyye tarikatının, bu yüzyılda Bektaşiliğin teşekkülüyle onun içinde eridiğine şüphe yoktur."[362]

Aynı araştırmacılar, Baba Resul olayını içeren yüzyılda Anadolu'da Vefailiğin izine rastlayamamıştır:

"... Ancak, XIII. yüzyıl kaynaklarına bakıldığında, o devirde Anadolu'da bu isimde bir tarikatın mevcudiyetini vurgulayan hiçbir kayda rastlanmaz."[363]

Araştırmacıların bu son yargısı Elvan Çelebi'nin yapıtı için de geçerlidir. Yani, bu yapıtta da Eb'ül Vefa'dan ve Vefailikten söz edilmez.

Ahmet Yaşar Ocak, Elvan Çelebi'nin yapıtında bu konuda manidar ifadelerin bulunduğunu düşünmektedir.

Baba İlyas'ın Halis adlı bir oğlu olduğunu savunarak ve yapıtın başlıklarının birinde bu kişi için *"Ebu'l Vefa Halis Paşa"* ibaresinin yer almasına dayanarak Vefailikle bağlantı kurmaktadır:

---

361 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 101
362 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 76
363 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 75

"Bu sonuncusunun (Halis Paşa'nın) menakıbnamede ismi hiç geçmemekle beraber Baba İlyas'ın mensup bulunduğu Vefaiye tarikatının kurucusu Tacü'l Arifin Seyyid Ebu'l Vefa Bağdadi ile aynı unvana sahip olması manidardır."[364]

Hemen belirtelim; Elvan Çelebi'nin yazdıklarında, Baba İlyas'ın Halis adlı bir oğlundan söz edilmemektedir. Elvan Çelebi, Baba İlyas'ın dört oğlu olduğunu kesin biçimde belirtmiştir.

Koptı dört ehl-i izzet ü devlet
Bitti dört asl-ı hikmet vü kudrat[365]

Bunlar, Umar, Yahya, Mahmud ve Muhlis'tir.[366] Baba İlyas'ın Halis adında beşinci bir oğlu olamaz. Ocak'ın sözünü ettiği Farsça başlık Elvan Çelebi'ye ait değildir. Metne Farsça başlıkları sonradan ekleyen kişi, metni anlamadan, uzun bir bölüm olan Muhlis Paşa için yazılmış olan giriş bölümünü[367] ayrı bir bölüm sanarak başlık atmış ve büyük bir yanlışa düşmüştür. Çünkü; bu giriş bölümünde Muhlis Paşa'dan başka bir kişiden ve herhangi bir olaydan söz edilmemektedir. Giriş bölümünün son beyiti şöyledir:

İmdi gör Muhlıs'un halı dakı nicedür
Bu cavahır içinde ol nicedür[368]

Elvan Çelebi'nin yazdığı beyitlerdeki "halis" sözcüğü özel ad değildir. Söz konusu beyitler şunlardır:

---

364 İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Menakıbu'l Kudsiyye ..., s. LIII
365 b. 306
366 b .307-309
367 Giriş bölümü b. 741-750 arasıdır.
368 b. 750

Ahlasu'l- hulk hem biri halıs
Eşrefü'l halk hem biri Muhlıs

Bir dakı nur-ı din çıragı vafa
Şam-ı ıhlas u ıhtısas u safa[369]

Halıs u has u pak-din oldı
Mürşid ü rehber-i yakin oldı[370]

Bu beyitlerdeki "halis" sözcüğü "karışık olmayan, katıksız" anlamındadır. Zaten, yapıt tarandığında halis ve muhlis sözcüklerinin sürekli birlikte kullanıldığı görülmektedir:

Şia şia güruh güruh gelür
Halısan muhlısan mürid olur

Halısan muhlısan safa Muhlıs
Halıs u muhlıs İbn-i Şayh İlyas[371]

Kısacası; Elvan Çelebi'nin yapıtında Halis adlı bir oğul ve bu oğulun Ebu'l Vefa olarak nitelenmesi yer almamaktadır.

Ocak'ın yalnızca Farsça başlıktan hareket etmeyip Elvan Çelebi'ye ait beyitlerden de Baba İlyas'ın Halis adlı bir oğlu olduğunu savunduğu anlaşılmaktadır:

"Elvan Çelebi, aynı şekilde öteki amcalarının akıbetlerine dair açık seçik ifadeler kullanmaz. Ancak, Yahya ve Halis Paşa'dan bahseden kısımlarda, bunların büyük mürşidler olup pek çok kimseye yol gösterdiklerini nakleden mısralara ba-

---

369 b. 309, 741
370 b. 309, 744
371 b.145, 1018, 1147, 1146. Son beyit Aşık Paşa bölümünde kullanılmıştır.

kılırsa Yahya ve Halis Paşa'nın da katliamdan kurtulup hayatlarını, takipten uzak bir köşede devam ettirdikleri tahmin olunabilir."[372]

Açıkladığımız gibi, Elvan Çelebi, hiçbir beyitte Halis adlı birinden söz etmediği için onun Halis'i büyük mürşit olarak nitelemesi iddiası da tümüyle dayanaksızdır.[373] Üstelik; Yahya Paşa bölümünde de mürşitlikten söz edilmiyor. Yapıtta, Halis Paşa'dan söz eden bir bölüm de yoktur. İddia sahiplerinin Halis Paşa bölümü sandığı Muhlis Paşa bölümünün girişinde bu ifade vardır ki; mürşit olarak nitelenen Muhlis Paşa'dır.[374]

Görüldüğü gibi, Elvan Çelebi'de Vefailik ve Ebu'l Vefa ile ilgili herhangi bir ibare yoktur. Biz yine de tüm bunları yok sayarak, Baba İlyas'ın beşinci bir oğlu olduğunu ve bu kişi-

---

372 İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Menakıbu'l Kudsiyye, s. LIII-LIV

373 Elvan Çelebi'nin yapıtını düzenleyip yayınlayan Mertol Tulum bu mürşitlik konusunda şunları söylüyor: "Daha önce açıklandığı üzere, Baba İlyas'ın Halis adında bir çocuğu doğmamış ve olmamıştır; dolayısıyla Menakıbu'l Kudsiyye'de Halis Paşa'dan bahseden bir kısım bulunmadığı gibi, mevhum şahsın akıbeti ve mürşitliği üzerine söylenenler de, metin yorumunu ilimle yapmak yerine ona vehim ve hayal katmaktan başka bir şey değildir."

"Bunların pek çok kimseye yol gösterdikleri nakleden mısralara bakılması" meselesine gelince; biz baktık, hem de iyice baktık, ama -kendi adımıza ne yazık ki- Yahya Paşa'nın büyük mürşitliğini belirten tek bir beyit bile bulamadık. Sayın yorumcuların sözünü ettikleri mısralar, eğer "Mürşid ü rehber-i yakın oldı" ve "Her kim ana irişti şad oldı-Dini vü dünyası ziyad oldı" ise, bunlar Yahya Paşa ile ilgili bulunmayıp -hayal görülerek var edilmiş Halis Paşa hakkında söylenmiş olduğundan- böyle bir değerlendirme için kullanılan ikinci bir yanlış olmuştur ve şüphesiz, anlama hususundaki derin zaafın eseridir." (s.143)

374 Bu beyit şöyledir: Halis ü has u pak-din oldı / Mürşid ü rehberi yakın oldı. (b. 744) Ocak; Halis Paşa'nın metinde hiç geçmediğini söylüyor, hem de Halis Paşa'dan bahseden kısımlardan söz ediyor. Aslında bu bir çelişki değil, Ocak'ın Farsça başlığı temel almasının bir sonucudur.

nin Halis adını taşıdığını, 'vefa' sözcüğüyle anıldığını varsaysak bile buradan Vefailiğe ulaşmanın ne derece bilimsel olduğunu düşünmek gerekir.[375]

Sonuç olarak; Elvan Çelebi kaynak gösterilerek Baba Resul olayının önderlerinin Vefai olduğunu savunmak, hatta *"bu tarikatın on üçüncü ve on dördüncü yüzyıl Anadolusu'nda -dönem kaynaklarında adı geçmemekle birlikte - yaygın olması gerektiğini düşünmek"*[376] bu denli dayanaksızdır. Hele hele Elvan Çelebi'yi bu işe karıştırmak son derece yanlıştır.[377] Baba İlyas'ın Vefai olduğu iddiası, Elvan Çelebi'yi kaynak olarak kullanamaz. O, yapıtının hiçbir yerinde ne Ebu'l Vefa'dan ne de Vefailik'ten söz etmiştir. İddia edildiği gibi, bu konuda en küçük bir imada bile bulunmamıştır.[378]

---

375 Bu iddia, şu fıkrayı akla getiriyor: Çok yakın iki arkadaş yolda giderken biri ötekine "Hava lodos" diyor. Öteki, "Bana ördek dedin" diyerek arkadaşını mahkemeye veriyor. Hakim sorduğunda ise, "Hava lodos olunca yağmur yağar, yağmur yağınca göl oluşur, gölde de ördek yüzer. Dolayısıyla bu adam bana ördek dedi" diyor.

376 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.75

377 Ocak ve Erünsal, Elvan Çelebi'yi ve onun Mecitözü'deki tekkesini Vefailiğin merkezi olarak sunmaktadır ki, (Menakıbu'l Kudsiyye s. XXVII) bu görüşün dayandığı herhangi bir kaynak yoktur. Ne Elvan Çelebi'nin yapıtında Vefailik yer almaktadır, ne de herhangi bir kaynak, Elvan Çelebi'yi ve tekkesini Vefai olarak nitelemektedir.

378 Elvan Çelebi'nin yapıtını düzenleyerek yayınlayan Mertol Tulum bu konuda şöyle diyor: "Baba İlyas' ın beşinci bir oğlunun doğması, ayrıca -doğmuş olsa bile- Ebu'l-Vefa diye bir unvana sahip bulunması Elvan Çelebi'nin bizzat verdiği bilgilere göre söz konusu olmadığı için, 'bu sonuncusu' denerek kastedilen mevhum Halis Paşa'nın Seyyid Ebu'l Vefa-Bağdadi ile aynı unvana sahip oluşunu manidar bulmak, böylece doğurgan bir -affola, iki- muhayyilenin eserinden hareketle bunu Babailerin Vefaiyye tarikatı ile ilgili bulunduklarına bir ipucu saymak gerçekten çok manidar bir yorum olmuştur." s.141

Bir başka kaynak olarak sunulan Aşık Paşazade'nin[379] bu konuda neler söylediğine gelince:

"Ben ki fakir derviş Ahmed Aşıki'yim. Babam Şeyh Yahya, onun babası Şeyh Selman, onun babası Aşık Paşa, onun babası Muhlis Paşa, onun babası da zamanın kutbu Baba İlyas'tır ki Seyyid Ebülvefa'nın halifesidir."[380]

Aşıkpaşazade bununla yetinmeyerek Geyikli Baba'yı ve Koçum Seydi'yi, Baba İlyas müridi ve Seyyid Ebülvefa yolundan sayıyor.[381]

Oysa; aynı aileden Elvan Çelebi, -yukarıda belirttiğimiz gibi- kitabında ne Ebülvefa adlı birisinden ne de Ebülvefa tarikatından söz ediyor. O, Baba İlyas'ın Dede Garkın müridi olduğunu söylüyor. Aşıkpaşazade ise Dede Garkın'dan hiç söz etmiyor.

Öncelikle; Baba İlyas'ın Ebu'l Vefa halifesi olması, kronolojik olarak olanaksızdır. Baba İlyas'ın öldürülmesi 1240 yılındadır. Şeyhin bu yılda kırk ya da elli yaşlarında olduğunu varsayarsak doğum tarihi 1200'lerdir. Dolaysıyla, 1107'de

---

379 Baba İlyas soyundan olan Aşıkpaşazade 1392-1393 yılında Amasya'nın Ulvan Çelebi köyünde doğdu. Osmanlı devletinin tarihini anlatan ve "Tevarih-i Al-i Osman" olarak ad verilen bir kitap yazdı. Kitabının ilk bölümünde kendisini şöyle tanıtmaktadır: "Ben ki fakir Ahmed Aşıki'yim. Babam Şeyh Yahya, onun babası Şeyh Selman, onun babası Aşık Paşa, onun babası Muhlis Paşa, onun babası da zamanın kutbu Baba İlyas'tır..." (Nihal Atsız, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s.11)

Aşıkpaşazade, Tokat'ta hapisteyken serbest bırakılan Mihaloğlu Mehmed Beğ tarafından Ulvan Çelebi tekkesinden alınarak Bursa'ya götürüldü. İstanbul'un alınışından sonra İstanbul'a yerleşti. 1436-37 yılında hacca gitti. Mısır'da Bekriyye tarikatından Seyyid Ebülvefa'nın halifesi oldu. 1469-70 yılında kızı Rabia Hatun'u, müritlerinden Seyyid Velayetle evlendirdi. Sözü edilen kitabı 83 yaşındayken yazdı. (Nihal Atsız, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s. 3-7)

380 Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s.11

381 Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s. 50, 193

ölen Ebu'l Vefa ile Baba İlyas'ın doğum tarihi arasında yüz yıllık, yani, üç kuşaklık bir zaman farkı vardır. Bu yönüyle; Aşıkpaşazade'nin verdiği bilgi kesinlikle yanlıştır.

Baba İlyas'ın yaşadığı on üçüncü yüzyılda ve daha sonraki yüzyıllarda Anadolu'da Vefailik tarikatına ait herhangi bir ize rastlanmıyor.

Örneğin; Eflaki'nin yapıtında bütün tarikatlar yer aldığı halde Vefailik'ten hiç söz edilmiyor. Öyleyse, Aşıkpaşazade neden Ebülvefa'dan söz ediyor ve Baba İlyas'ı, onun müridi olarak sunuyor? Bizce, o bunu, Baba İlyas'ı ve kendisini Hacı Bektaş ve Alevilik çevresinden ayrı tutmak için harcadığı bir çabanın gereği olarak yapıyor. Elvan Çelebi'nin onca sözünü ettiği Dede Garkın'ı gizlemesi, ondaki bu kaygının açık belirtisidir. Atası olan Baba İlyas menakıbnamesinin yazarının türbesinde büyüyen Aşıkpaşazade, acaba bu menakıbnameden haberdar değil midir?.. Menakıbnameye rastlamadığı varsayılsa bile, ailenin Dede Garkın'dan söz etmemesi ve onun bu konudan haberdar olmaması düşünülebilir mi? Zaten, Aşıkpaşazade, dedesinin ve tüm soyunun içinde bulunduğu Baba Resul olayından zerrece söz etmemekle ne tür bir çaba içinde olduğunu açıkça ele vermektedir. Yani o, Baba Resul olayını tümüyle gizleme çabasındadır.

Aşıkpaşazade'nin, Hacı Bektaş'a ve Abdal Musa'ya takındığı tavır, bu gizlemenin gereği olarak dikkat çekici biçimde olumsuz ve yönelticidir. Ona göre Hacı Bektaş pek bir şeye kadir olmayan, tarikat kurmamış, önemsiz bir kişidir. Yeniçerilerin Hacı Bektaşla ilgisi ise bir yanlış anlamanın ürünüdür![382] Yani, Aşıkpaşazade'ye inanmak gerekirse, Yeniçeriler, dualarında yanlışlıkla Hacı Bektaş'ı anmakta, Yeniçeri Ocağı da yanlışlıkla Taife-i Bektaşiyan olarak anılmaktadır.

Aşıkpaşazade'nin, Mısır'da müridi olduğu Bekriyye tari-

---

382 Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s.196

katının şeyhi Seyyid Ebülvefa'yı konuya karıştırıp karıştırmadığı da belli değildir.

Kısacası, Aşıkpaşazade'nin, Baba İlyas'ı, Seyyid Ebülvefa'nın halifesi olarak nitelemesinin kabul edilecek bir yanı yoktur.

Özet olarak Baba Resul olayının önderleri ile Vefailik arasında bir ilgi kurmak ve bu konuda kaynak aramak tarihsel gerçeğe ters düşmek demektir.

Ebu'l Vefa'nın Kimliği

Ebu'l Vefa'nın kimliği ve görüşleri hakkında bugüne dek fazla bir bilgi elde edilememiştir. Onun yaşamını anlatan tek kaynak olan menakıbnamesi bile yeterince incelenmemiştir. Menakıbnamenin farklı nüshaları vardır. Araştırmacılar şimdiye dek farklı nüshalardaki bölümlerden bazılarını okura yansıtmıştır. Ne var ki; bu yansıtmada objektif davranılmamış, her araştırmacı, iddiasına destek olabilecek bölümleri okura sunmuştur.

Ebu'l Vefa, 1107 yılında ölmüştür. Menakıbnamesi ise 1371 yılında Ahmet el-Vasıti (Vasıtlı Ahmet) tarafından kaleme alınmıştır. Aşıkpaşazade'nin damadı Seyyid Vilayet bu yapıtı Türkçe'ye çevirmiştir.[383]

Yapıta göre Ebu'l Vefa'nın asıl adı Muhammed, künyesi Ebu'l Vefa, lakabı Tacü'l Arifin'dir. Kürtler onu Kakis olarak anıyordu. Kakis, "erenler atası" demekti. H.417 yılının Recep ayının on ikisinde Irak'ın Kusan yöresinde doğdu.

Ebu'l Vefa 10 yaşına geldiğinde Kalmina yerleşiminin yakınındaki meşelik bir yerde ibadetle vakit geçirmeye başladı. Onun ününü duyan Şeyh Şembeki, tanışmak amacıyla Kalmina'ya geldi. Ebu'l Vefa'yı meşelikten alıp Kalmina'ya getirdi ve ona bir ziyafet düzenledi. Daha sonra annesinden izin alarak onu yanına aldı. Bu iki kişi, bir Aşure gecesinde

---

383 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.102; Nejat Birdoğan, Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi, s.114

konuşurken "Sana mübarek olsun ya Tacu'l Arifin" diye bir ses geldi ve böylece Tacu'l Arifin adını aldı.

Ebu'l Vefa'nın babasına Arızi deniyordu. Bu adın kaynağı, Arızi Ekber denen bir şeyhe bağlı olmasıydı. Arızi Ekber, Seyyid Zeyd'in oğludur. O da Seyyid Ali oğludur. Seyyid Ali, Zeynel Abidin demekle ünlüdür. Hazreti İmam Zeynel Abidin, Hz. İmam Hüseyin'in oğludur.

Menakıbında Ebu'l Vefa'nın kişiliğiyle ilgili bilgiler bundan ibarettir. Onun etnik kökeni ve mezhebi tartışma konusudur.

Ebu'l Vefa'nın Irak'taki türbesi, on üçüncü yüzyılda çok ünlüydü. Gazan Han (ö.1304) 1303 yılında Kerbela'yı ziyaret ettiğinde iki su kanalı yaptırmıştı. Su kanalının birisi, Seyyid Ebü'l Vefa'nın türbesinin yakınındaydı.[384]

Ebu'l Vefa üzerine yazı yazanlar, onunla ilgili olarak yalnızca Sünniliğe aykırı ögeleri ön plana çıkarmak için çaba harcamıştır. Oysa; menakıbında onun Rafızileri ve Haricileri Sünnileştirmek için bir misyoner gibi çalıştığını anlatan bölümler vardır. Bu bölümlerden bazıları şöyledir:

"Kusan vilayetinde bir Rafızi zuhur olup bazı avamdan nice kimesneler ona tabi oldu. Ehl-i Kusan gelip şeyhe şikayet ettiler. Şeyh:

-Allah'tan bulur inşallah, dedi.

Aradan bir süre geçti. Rafızi yola gelmedi. İkinci şikayet oldu, şeyh aynı cevabı verdi. Bunun üzerine seyyid o Rafızi'nin köyüne gitti. Atından indi, eyitti:

-Ibrık ile su getir, benim ardımca gel.

Rafızi, deneni yaptı. Çöle gittiler. Rafızi abdest aldı. Abdestten fariğ oldu. Bir arslan geldi. Rafızi, arslanı gördü. Arslan, Hz. Seyyidin ayağına yüz sürdü. Rafızi, bu durumu görüp hayran kaldı:

---

384 Nihat Çetinkaya, Kızılbaş Türkler, s. 302-303

-Sahabenin en üstünleri kimlerdir, diye sordu.

-Seyyid:

Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali dedi.

Rafizi:

-Hz. Peygamberin emmisinin oğlunun ve karındaşının üzerine onları koyuyorsun, dedi.

Seyyid:

-Allah öyle buyurdu, peygamber de böyle sundu, dedi.

Rafizi:

-Razı olur musun ki, ceddinin üzerine birkaç ecnebi (yabancı) koyalar.

Seyyid:

-Allah'ın emriyse olur, yanıtını verdi. Bunun üzerine Rafizi tövbe ve istiğfar etti. Kavminin içine geldi, onlar da Seyyid'e tabi oldular."

Bir başka anlatım şöyledir:

"Hz. Tacü'l Arifin çeşitli yerlere giderdi. Bir seferinde Haricilerin köyüne uğradı. Onlara nasihat etti. Onların kalbini bir parça yumuşattı. Onların ulusu -İbn Kabile (Kabile oğlu) derlerdi- vardı. Seyyidin huzuruna gelip

-Babam kırk yıldır bir hastalıktan muzdarip. Sizden diler ki icazet veresiz. Ümittir ki; sizin mübarek elinizde ona şifa hasıl ola. Eğer bu olursa bu topluluk sana mürid ola.

Hz. Seyyid, hastaya nazar edip eyitti:

-İndi gerektir ki; sen bu habis mezhepten rücu edip (vazgeçip) tövbe kılasın.

-Hak Teala bana şifa verirse bu diyarın kavmini tövbe kıldırırım.

Seyyid iki rekat namaz kıldı. Hariciyi iyileştirdi. Kavim bu durumu görüp Hz. Seyyid'in ayağına düşerek tövbe ettiler.

-Batıl mezhepten kurtulduk, dediler.

Etraftaki Havaric işitip Kabile'ye kast ettiler. Eğer dönmezsen seni öldürürüz, dediler..."

Menakıbname'ye göre Ebu'l Vefa'nın müridlerinden bazıları şunlardı: Vasıtlı Ebu'l Fazl, Vasıtlı Şeyh Recep bin İmran, Kürt Şeyh Macit, Şeyh Sadrüddin. Şeyhin "makbul hizmetkarlarından" birinin adı Kanber'di. Kanber, Alevi ad vurma geleneğinin önemli adlarındandır.

Menakıbnamesinde onun Sünniliğe aykırı yönlerine de rastlanmaktadır. Örneğin; Abbasi halifesinin de dinleyiciler arasında bulunduğu bir vaazında Ebu'l Vefa, Ehl-i Beyt'in kutsallığını dile getirmiş, onlara yapılan kıyımı eleştirmiş, ayrıca, İmamların İslama yaptığı hizmetleri anlatmıştır.[385]

Menakıbnamesine göre Ebu'l Vefa, Ramazan orucu ve zekat gibi ögeleri Sünnilikten farklı yorumlamaktadır:

"Sizin orucunuz Ramazan ayında yemekten, içmekten ve cinsel yaklaşımdan imsak vaktine dek uzak kalmaktır. Ama bizim orucumuz dünyadaki tüm nesnelerden vazgeçmektir... Sizin zekatınız, altından şu kadar, hayvandan bu kadar diye açıklanır. Bizim zekatımız ise vücuttan geçip var olanla yetinmektir."[386]

Bundan başka; şeyhin katıldığı törenlerde kadınlar da yer almış olsa gerek ki, Abbasi halifesinin ona bu konuda suçlama yönelttiğini anlatan bölümler vardır. Buna göre, Abbasi halifesi, Ebu'l Vefa'ya yedi tulum şarap göndermiş ve şöyle demiştir:

"Kadın erkek bir araya geldiklerinde bu şaraptan içsinler. Çünkü öyle bir meclise böylesi gerekir."

Şeyh (Ebu'l Vefa), tulumun içindekileri yağ ve bala çevirerek dervişlere dağıtmış, bir tasın içine pamuk ve kar, ortasına da ateş koyarak Abbasi halifesine göndermiştir. Şeyh, bu sembollerle şunu söylemek istemiştir:

"Erenlerin şöhreti ateş gibidir. Ateşle pamuk bir arada

---

385 Cemşid Bender, Kürt Uygarlığında Alevilik, s. 84
386 Nejat Birdoğan, Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi, s.117

durmaz. Ama, şeyhin gücü olunca ateş pamuğu yakamaz. Nitekim ateşle pamuğun arasındaki kar, ateşin pamuğu yakmasına engel olur." [387]

Sonuç olarak; menkıbesine dayanarak onun Sünnilik dışı bir eren olduğunu savunmak güç olduğu gibi bunun tersini savunmak da şimdilik kolay değildir. Elbette; bu çözümsüzlükte söz konusu yapıtın tüm nüshalarının gözden geçirilmemesinin payı vardır. Ancak, kesin olan bir şey var ki; bazı bölümlerini sunduğumuz bu yapıtın yazarı, kendisini Ebu'l Vefa yolundan sayan bir Sünnidir.

Ebu'l Vefa'nın etnik kökeninin de tartışma konusu olduğunu belirtmiştik. Menakıbındaki bilgiye göre o, *"Acem (yabancı) olarak yattım, Arap olarak sabahladım. Arap dilini bilmezdim. Zira Kürtler içinde büyümüştüm"* demektedir. Oysa, onun bazı halifelerinin Türk kökenli olduğu anlaşılmaktadır: Şeyh Muhammed Türkmani, Şeyh Boğa bin Batu, Şeyh Turhan, Şeyh Tekin, Şeyh Muhammed bin Belikısa.[388] Dolaysıyla, onun çevresindekilerin etnik kökeninin tümüyle Kürt olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu konuda da araştırmaya gerek vardır.

---

387 Nejat Birdoğan, aynı yapıt, s.116

388 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.103. Ocak, çağın Arap yazarlarının tüm göçebeleri Ekrad (Kürt) olarak nitelediğini, bu nedenle, Türkmenlerin de Kürt olarak nitelenmiş olabileceğini düşünmektedir. Osmanlı dönemi için de benzer iddialar ortaya atılmıştır ki, bu tür yanlış nitelemelere binde bir rastlanmaktadır. Ebu'l Vefa'nın halifelerinden birinin Türkmen olarak nitelenmesi, çağın Arap yazarlarının Türkmen nitelemesini de kullandığının bir kanıtıdır.

Şamanizm

Araştırmacıların birçoğu, olayın önderinin şaman ya da yarı şaman olduğu kanısındadır. Bu kanıyı ilk anda olağan karşılamak gerekir. Çünkü, onların görüşüne göre, söz konusu önderlere bağlı olan kitlenin ataları bir zamanlar Şamanist'ti.

Ne var ki, Türklerin dinsel tarihini ve Aleviliği konu edinen hemen hemen her araştırmada kullanılan Şamanizm kavramının içi henüz doldurulmuş değildir. Üstelik; konumuz açısından yanıtlanması gereken bir soru vardır: Yalnızca Baba Resul olayına katılan Türkmenlerin ya da Alevilerin mi eski dini Şamanizmdi? Öteki Türkmenlerin ya da Türklerin (örneğin, Sünni Türklerin) eski dini Şamanizm değil miydi?[389]

Eğer bu olaya katılanlar, kırsal kesimde yaşadığı ya da göçebe olduğu için kitabi Müslümanlıktan haberdar değil idiyse ve bu nedenle yarı şaman sayılıyorsa, Anadolu Türklerinin büyük bir bölümü yakın zamana kadar aynı durumda olmalıdır. Öyleyse, onlar niye "yarı şaman" sayılmıyor? Baba Resul olayı zamanında çok kalabalık olması gereken yarı

---

389 Şamanizm ile Aleviliğin ilgisi konusuna eleştirel bir bakış için bk., Ünsal Öztürk, Alevilerin Büyük Sırrı, s. 24-28, 49-77, 159-163. Öztürk şöyle diyor: "Alevilerin mitolojik ve kozmolojik anlayışı ile şamanların mitolojik ve kozmolojik anlayışı çok farklıdır." (s.129) "Genel olarak, anlatılan şaman ayinleri ile Alevilerin Cem ayinleri arasında hiçbir benzerlik yoktur." (s.123)

şamanlar ve bunların kitleleri, yani kırsaldaki Türklerin hepsi neden olaya katılmıyor?

Başka bir durum; "şaman" ile "halife" arasında bir benzerlik kurmanın olanaksızlığıdır. Şamanizmde örgütsel bir yapıdan söz edilemez. Oysa; Baba Resul olayının halifeleri, göçebe birimlerin yapısı gereği, sosyal bir örgütün elemanlarıdır. Şaman, sihir, büyü gibi işlerle uğraşan, halkın huzurunda transa gelen kişidir. Şaman, dinsel tören yöneten bir kişi değil, gösteri yapan bir kişidir. Şamanı izleyen topluluk, etkin değil, edilgindir.[390] Baba Resul olayının önderleri ile şamanların bu hareketlerinin herhangi bir ilgisinden söz edilemez. Örneğin; olayın önderi olan Dede Garkın, bir dede ocağı kurucusu, yani, bir Alevi dedesidir. Alevi dedesiyle şamanı bağdaştırmak çok güçtür. Dede, dinsel tören yürüttüğü gibi, asıl olarak, sorgu yoluyla dinsel ve hukuksal bir görev yapmakla yükümlüdür. Üstelik; bu görevleri yerine getirirken bir hiyerarşi ile kontrol edilmektedir.

Tüm bunlara karşın, araştırmacılar, olayın önderlerini şaman ya da yarı şaman olarak niteleyebilmektedir. Örneğin; Osman Turan'a göre Baba İshak, "İslam muhitinde aşırı gitmiş bir Türk şamandır":

"Kaynakların bu türlü rivayetleri ile Baba Resul'ün eski Türk şamanlarına benzediğine ve onların Tanrı ile münasebette bulunduğuna, Allah'ın cihan hakimiyetini Hakanlara verdiğini müjdelediğine dair eski kayıtlara uygun bulunduğu gözüküyor. Nitekim, şaman Gökçe de göğe çıkar ve Tanrının dünya hakimiyetini Çingiz Hana verdiğini müjdelediğine dair kayıd ve inançlar ile Baba Resul'ün akideleri ve telkinatı birbirini andırmaktadır. Bu hüviyeti ile Baba Resul, Selçuklu Türkiye'sinde eski Türk dini akidelerini ve aşırı Şii tesirlerini ve eski yerli inançları mezcetmekle beraber yine

---

390 Ünsal Öztürk, Alevilerin Büyük Sırrı, s. 57-58, 60-61

de bir uydurma peygamber (mütenebbi)den ziyade yeni şartlara göre ortaya çıkmış ve İslam muhitinde aşırı gitmiş eski bir Türk şamanıdır. Bu sebeple İslam kaynakları ve hususiyle İbn Bibi onu bir kafir olarak vasıflandırmıştır."[391]

Osman Turanla aynı görüşü paylaşan Ahmet Yaşar Ocak, Dominiken misyoneri Quentin'in anlattığı bir uydurmaya dayanarak Baba İlyas'ın tipik bir şaman gibi hareket etmiş olabileceğini düşünüyor.

Quentin'e göre, Baba Resul savaşta yenildiği ve yaralandığı zaman taraftarlarının bazıları kendisinden hesap sormuş, bunun üzerine o, "Yarın hepinizin huzurunda Tanrı ile konuşacağım ve neden bu talihsizliğin başımıza geldiğini soracağım" demiştir. Ocak, bu anlatımı, Cengiz Han'ın şamanı olan ve dağlarda yaz kış yarı çıplak dolaşan Teb Tengri'nin Gök Tanrı ile konuşmasına benzetmektedir.[392] Ne var ki; Tanrı ile konuşmak yalnızca şamanlarda görülen bir durum değil, hemen hemen her inançtaki din adamlarında görülen bir durumdur.[393] Ocak, Baba İlyas'a her çeşit dinsel nitelemeye bir de şamanlığı kattığının farkında olsa gerek ki; onun senkretist bir Türkmen şeyhi olarak nitelemekle işin içinden ancak çıkabilmektedir.[394]

---

391 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 425

392 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.111

393 Şamanizm, tam olarak tanımlanamadığı için Dünya'nın çok farklı coğrafyalarındaki dinsel ritüelleri ve folklorik ögeleri, "tanımlanan Şamanizm" kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bu konuda bk., Ünsal Öztürk, Alevilerin Büyük Sırrı, s.117-120

394 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.112. Ocak, "... Baba İlyas'ın, büyük bir ihtimalle, İsmaili Şiiliğinin etkilerini de taşıyan, henüz kökleşmemiş İslami bir cila altında, asıl eski Türk inançları ve bilhassa Şamanizmle karışık fikirler telkin eden senkretist bir Türkmen şeyhi olduğu sonucuna vanlabilir" derken, bu senkretizme, kendi belirlemeleri olan Haydarilik, Vefailik, peygamberlik gibi öğeleri eklemeyi unutmaktadır.

Tam bir fikir sahibi olmak için, Ocak'ın dayanağı olan Quentin'in anlatımının tümüne bakmak gerekir. Quentin'in anlattığına göre, Baba Resul kırda gezerken, kurdun kaçırdığı oğlunu arayan bir köylüye rastlar. Köylü, *"Beni dinle ey adam! Bedbaht çocuğuma yardım et! Eğer yardım edersen seni zengin ederim, ya da sultan; hangisini tercih edersin?"* diye sorar. Köylüyü dinleyip vaadini tutacağına dair yemin aldıktan sonra Paperroissole, kurdu izler, çocuğu kurtarır ve getirerek babasına teslim eder. Anlatım şöyle sürüyor:

"Oğlunu sevinçle alan köylü, Paperroissole'e 'İki vaadimden birini seç!' dedi. Paperroissole, 'Sen kimsin ki, bana böyle vaadlerde bulunuyorsun?' diye sorunca, *'Ben geceleri Nymphes denen perilerle gezen kişiyim ve Tanrının habercisiyim. Ne dediysem hepsine sahip olacaksın'* cevabını verdi. Bunun üzerine Paperroissole, *'Zaten ben yeterince zenginim, beni sultan yap'* dedi. Bunu duyan köylü, *'O zaman adamlarının yanına git ve onlara Tanrının habercisinin sana göründüğünü, Tanrının seni sultan yapmak istediğini bildirdiğini söyle'* dedi. Paperroissole, onun dediğini yaptıktan sonra birçok yerleri işgal ve tahrip etmeye başladı."

Quentin'in anlattığına göre, Baba Resul, tanrının habercisinin verdiği bu güvenceye dayanarak, adamlarına düşman silahlarının etkili olmayacağını söylerse de bunun tersi olur. Bu terslik üzerine, adamları, *"Seni aldatan şeytandır"* deyince, *"Yarın sizin huzurunuzda tanrı ile konuşacağım; size ve bana bu talihsizliğin neden eriştiğini soracağım"* der.[395]

Quentin'in bu anlatımından şamanlık çıkarmak olanaksızdır. Bir kere; tanrı ile asıl konuşan köylüdür. Baba Resul, adamlarının sıkıştırmasıyla güç durumda kaldığında tanrı ile konuşacağını söylemiştir. Şaman ile tanrı arasında böyle bir aracı olması, şamanın zenginliği ve sultan olmak istemesi

---

395 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 222

gibi ögeleri Şamanizmle bağdaştırmak güçtür. Quentin'in anlattıkları tamamen mitolojiktir. Ne var ki; bu mitoloji, olayı çıkaranların değil, Dominiken misyoneri Quentin'in sosyal ve coğrafi çevresinindir. O, kendi mitolojisini Baba Resul'e uyarlamıştır.

Eğer bunlar değil de, Baba İshak'ın hastaları tedavi etmesi gibi ögeler, olaydaki Şamanist belirtiler olarak alınıyorsa, bu da yanlıştır.[396]

Baba Resul olayının Şamanizmle ilgili olup olmadığı konusunda asıl dikkate alınması gereken kaynak Elvan Çelebi'dir. Elvan Çelebi'nin yapıtındaki mitolojik ögeler şaman mitolojisiyle pek ilgili görünmemektedir. Onun anlatımında ne şamanın vazgeçilmez çalgısı olan davul, ne de transa geçmiş olan din adamı yer almaktadır. Onun anlattığı önderler, postlu ve sancaklı olup zaviye denen kurumlarda yaşamakta ve ayin yönetmekte, dinsel propaganda yapmaktadır. Bu önderlerin mitolojisi Hızır İlyas gibi, Mezopotamya'ya ait ögelerle doludur ki; olayın coğrafyasıyla ilgili yukarıdan beri sunduğumuz bilgilerle gayet uyumludur.[397]

---

396 Bu konuda Yaşar Nuri Öztürk şöyle diyor: "Baba İlyas'ın şamanlığına delil olarak değerlendirilen şeyler, herhangi bir sufi için her zaman geçerli olacak bir tavra işaret eder. Aynı şeyler, mesela hicri ikinci yüzyıldaki bir Arap sufinin hayatında da görülebilir. Bu yaklaşım tarzı, tasavvufi kişiliğin zorunlu sonucudur. Bunu bir şaman sihirbazlığına gösterge olarak kabul etmenin geçerli bir yanı olacağına inanamıyoruz. Ocak'ın sihirle tedavi diye adlandırdığı şey, nefes ve el paslarıyla tedavidir ki buna bizzat Hz. Peygamber'in hayatında rastlıyoruz. Bunun adı, bütün hadis kitaplarında yer almış bulunan Rukye'dir. Bunu şaman merasimleriyle irtibatlandırmak, tamamen esassız, zorlama bir tespittir. Şamanizm eseri gibi gösterilen birçok husus sahabilerin hayatında aynen vardır. Bunu Goldziher gibi bir müsteşrik görebilmiştir de Ocak-Erünsal görememiştir." (Tarihi Boyunca Bektaşilik, s.70)

397 Olayın önderlerinin kerametlerindeki bazı öğeler şunlardır: Ata biner gibi duvara binip yürütmek, yılanı kamçı gibi kullanmak, ateşte yanma-

Sonuç olarak; Baba Resul olayının önderlerinde ve dinsel yönünde Şamanizm aramak bir zorlamadır ve tarihsel gerçekle uyuşmamaktadır. Araştırmacıların Baba Resul'ü şaman ya da yarı şaman olarak nitelemesi, Türklerin bir zamanlar Şamanist olduğu görüşünden başka bir dayanağa sahip değildir.

mak, gaibden haber almak, balığın kutsallığı. Bu öğelerin Mezopotamya bölgesi mitolojisiyle ilgisi açıktır.

Babailik

Babailik, Osmanlı müelliflerinin ürettiği ve çağdaş araştırmacıların kullandığı bir kavramdır. Sözcük, Türkçe'ye Babacılık olarak çevirilebilir. Buna göre, bu -sözde- akımın izleyicilerine de Babacı demek gerekir. Sözde akım diyoruz, çünkü; böyle bir akım yoktur. Baba bir unvandır.[398]

Babailik terimini icat edenler, bunun içini doldurma gereği bile duymadan terimi rahatlıkla kullanmaktadır. Babailiğin kuralları, inanç yapılanması nedir, ne değildir, bu konuda tek bir bilgi öne sürmeyen bu kişilerin büyük çoğunluğu, olayın önderinin peygamberlik iddia ettiği görüşünü de benimsemektedir ki; bu bir çelişkidir. Babacılık ve paygamberciliik nasıl yan yana gelmiştir? Bu, yanıtı olmayan bir sorudur. Vefailik iddiasını da eklersek, soruyu yanıtlamak olanaksızlaşır.

Hüseyin Hüsameddin'e göre Babailik Sünni bir tarikattır ve *"Ehl-i Sünnet şeyhlerden Cüneyd Bağdadi Hazretlerine*

---

398 Baba unvanının sıradan dervişler ve şeyhler için kullanılan bir terim olmayıp en üst basamaktaki derviş ve şeyhlerin unvanı olduğu iddia ediliyorsa da (Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 90-91) bu iddia gerçeğe uygun değilidir. Örneğin; Elvan Çelebi'de, Dede Garkın, baba olarak nitelenmeyip dede ve şeyh olarak nitelendiği halde Baba İlyas'ın piridir. Baba Kaygusuz, Abdal Musa'nın mürididir.

mensup ve Ehl-i Sünnet mezhebine uygun olarak yayılmış ve toplumun kabulüne mazhar olmuştur."[399]

Yazarın bu iddiasının kabul edilecek bir yanı yoktur.

Fuad Köprülü, Babailiğin bir tarikat değil, mezhep olduğu görüşündedir. Ona göre bu mezhep, eski Türk inançları, Şiilik gibi ögelerin tasavvuf anlayışı ile yorumunu içermektedir. Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre Babailik, Vefailiğin bir kolu olup Baba İlyas tarafından kurulmuştur.

Bu görüşlerin herhangi bir temele dayanmadığı açıktır. Babailik terimi, olaya katılan kitlenin kullandığı bir terim değildir. Örneğin; Elvan Çelebi bu terimi hiç kullanmadığı gibi, baba yerine genellikle şeyh terimini kullanmıştır.[400] Kısacası; baba, yalnızca bir unvandır. Babailik adında bir tarikat, akım ya da benzeri herhangi bir şeyden söz edilemez.[401]

---

399 Ahmet Taşğın, aynı yazı

400 Elvan Çelebi, şeyh unvanını birçok beyitte, baba unvanını ise yalnızca iki beyitte kullanmıştır:

Ol Hızır yoldaşı Baba İlyas / Anun evsafına ne hadd ü kıyas (b. 285)

Yani kim mesluh eyieriüz sini biz / Eyt degilüz biz ol Baba'dan tiz (b.1727)

401 Ahmet Yaşar Ocak da Babailik adlı bir tarikat olamayacağı görüşündedir. (Babailer İsyanı, s.148)

BÖLÜM IV

OLAYIN ALEVİLİKLE İLGİSİ

Hemen hemen tüm araştırmacılar, Baba Resul olayıyla Alevilik arasında şöyle ya da böyle, bir ilgi kurmaktadır. Son yıllarda Alevilik araştırmalarının hız kazanmasıyla konuya yeni boyutlar eklenmiştir.

Bu yeni boyuta göre, olayın ortaya çıktığı on üçüncü yüzyılda, hatta on altıncı yüzyıla dek Alevilik diye bir yapılanma olmadığı için, şimdiye dek Aleviliğin kurucularından sayılan Hacı Bektaş ve öteki erenler, Alevi olarak nitelenemez, bunlar heteredoks dervişlerdir. Bektaşilik de on altıncı yüzyılda fiilen oluşmuştur ve bu oluşum sırasındaki Şii etkilere bakılarak Hacı Bektaş'ın, On İki İmam'a dayalı bir din anlayışının olduğu sanılmıştır. Oysa, o, "tıpkı şeyhi Baba İlyas gibi İslam öncesi Türk inançlarıyla yorumlanmış bir islam anlayışını müridlerine aşılamıştır."[402]

---

402 A. Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s.180-181. Ocak'a göre, Hacı Bektaş, Yesevi geleneğinden bir Haydari dervişi olarak Anadolu'ya gelen, burada Baba İlyas'a bağlanarak Vefai olan ve onun halifeliğine yükselen, şeyhinin önderliğindeki olaya katılmayan bir Babai şeyhidir. s.178-179

Bu yeni yaklaşımın Alevilerin kökeni hakkındaki görüşleri de çok ilginçtir. Buna göre, günümüzde Alevi olarak nitelenen topluluklar, Baba Resul olayından önce heteredoks İslam anlayışından olan birbiriyle bağlantısı bulunmayan zümreler iken, Baba Resul olayı bunları bir araya getirmiş, olaydan üç yüzyıl sonra İran propagandasının etkisiyle bu topluluklar Alevi olmuştur.[403] Üstelik; Alevilik adı, Anadolu'ya on dokuzuncu yüzyılda Suriye'den gelmiştir.[404]

Oysa; Fuad Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı gibi araştırmacılar, Hacı Bektaş'ın, On İki İmam Şiiliğine dayalı bir tasavvuf anlayışından olduğunu belirtmektedir.[405]

İşte tüm bu görüşlerin tarihsel gerçekle ne denli uyumlu olduğunu yeniden irdelemek gerekiyor. Çünkü; bu görüşler, yukarıdan beri sunduğumuz verilerden yoksun olarak, yani, olayın sosyal ve coğrafi ortamından habersiz olarak üretilmiştir. Önceki bölümlerde, olayın önderlerinin Vefai, Şamanist vb. olamayacağını ayrıntılarla sunmuştuk. Öyleyse, Baba Resul olayını çıkaranları hangi din ve mezhep içinde görmek gerekir?

Araştırmacıların şimdiye kadar öne sürdüğü gibi, olayı yaratan kitle Alevi inançları ve kültleri ile hiç tanışmamış mıdır? Olayın önderleri heteredoks Türkmen babaları mıdır? Yoksa, Alevilikle yakından ilgili, hatta, Alevi bir toplulukla mı karşı karşıyayız?

Konuya, Hacı Bektaş'ın konumuyla başlamak gerekiyor. Baba Resul olayında Hacı Bektaş'ın konumu nedir? Hacı Bektaş, bu araştırmacıların sunduğu gibi Baba İlyas'ın halifesi, ya da halifelerinden biri midir?

---

403 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 213. Ocak, İran ile bir Türkmen devleti olan Safevileri kastediyor.

404 Irene Melikoff, Uyur İdik Uyardılar, s. 53

405 Fuad Köprülü, Anadolu'da İslamiyet, s. 65; Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlana Celaleddin, s. 238-239

Hacı Bektaş ve Baba Resul Olayı

Baba Resul olayının en çok tartışılması gereken yanı, Hacı Bektaş'ın bu olayla ilgisinin olup olmadığıdır. Çünkü; araştırmacıların büyük bir çoğunluğuna göre Hacı Bektaş, Baba İlyas'ın halifesidir. Araştırmacılar, bu konuda o kadar emindir ki; onlara göre, araştırılması gereken konu, Hacı Bektaş'ın Baba İlyas halifesi olup olmadığı değil, Baba İlyas halifeleri içindeki konumudur. Hacı Bektaş, Baba İlyas'ın baş halifelerinden midir, yoksa sıradan bir halifesi midir, ya da sayısız Anadolu babalarından biri midir, sorusunun yanıtını bulmak gerekir.[406]

Bu iddiaları ciddi biçimde irdelemek son derece önemlidir. Konunun önemi, Alevi sözlü ve yazılı geleneğinin bu araştırmacılarca saf dışı edilmesinden ve yeni bir Hacı Bektaş yaratılmasından kaynaklanmaktadır. Yeni bir Hacı Bektaş yaratmak, Aleviliğin tüm erenlerini de yeniden yaratmayı gerektirmektedir ki, bu durumda, Alevilik tarihinin ana çizgileri değişmektedir. Böylece Alevilik, tarihsel köklerinden koparılıp tanınmaz hale gelmekte, kurum ve kuralları açıklanamaz duruma düşmektedir.

---

406 Irene Melikoff, Hacı Bektaş'ın, yaşadığı zamanda ünlü olmadığını sayısız dervişlerden ya da Baba İlyas'ın altmış halifesinden biri olduğunu iddia ediyor: "Bununla birlikte Hacı Bektaş'ın başlangıçta, sayısız Anadolu babalarından biri olduğunu belirtmek gerekir. Her şeyden önce ayrıcalıklı bir yeri yoktu..." (Uyur İdik Uyardılar, s. 202). Ahmet Yaşar

Hacı Bektaş'ı, Baba İlyas halifesi olarak ele alan araştırmacıların temel aldığı kaynaklar, Eflaki ve Aşıkpaşazade'dir. Son yıllarda bu kaynaklara Elvan Çelebi de eklenmiştir. Gerçekten bu kaynaklarda böyle bir bilgi var mıdır?

Konuya geçmeden önce Hacı Bektaş'ın kimliği üzerine bilgi vermek gerekiyor. Çünkü; şimdiye dek Hacı Bektaş'ın kimliğiyle ilgili bilgiler, ona ve topluluğuna yabancı olan kroniklerden ve yarı mitolojik yapıtlardan elde edilmeye çalışıldığı için onun sosyal ve coğrafi kökeni aydınlanamamıştır.

Oysa; konu, Türkmen dili ve toplulukları düzleminde ele alındığında Hacı Bektaş'ın kökenini aydınlatacak bir hayli bilgi vardır. Ne var ki; araştırmacılar şimdiye dek bu düzlemi kullanma olanağı yaratamamıştır.

Her şeyden önce; Hacı Bektaş, "Bekdeş obasının hacısı" ya da "Bekdeş obasından olan hacı" anlamında bir addır.

Bekdeş obasının ilk yurdu, Mardin'dir. Oba, bu yörede birçok yerleşime ad vermişti. Bunlardan en önemlisi, Mardin'in Kızıltepe yöresindeki Bektaş-ı Büzürk köyüydü.[407] Köyün günümüzdeki adı Bektaş'tır. Bekdeş topluluğunun bir başka yurdu, Sahra-i Mardin nahiyesindeki Bektaş-ı Küçük'tü.[408] Adı günümüze ulaşmayan bu yerleşim de Mardin'in Kızıltepe yöresindeydi.

Bekdeş obasının Kuzey Mezopotamya yöresindeki öteki yurtları, Garbi Amid ve Şarki Amid nahiyelerinde kayıtlı olan Bektaş Viranı ve Bekteş Viranı yerleşimleriydi. On altıncı

Ocak, "Hacı Bektaş, Baba İlyas'ın halifelerinden biri olarak onun fikirlerinin yayıcısı olmuştur" diyor. (Babailer İsyanı, s.177) Buna göre, Hacı Bektaş, Ocak'ın Baba İlyas'a yüklediği peygamberlik, Vefailik, Şamanlık gibi fikirlerinin hangisinin yayıcısıdır acaba? Yoksa, bunların tümünün mü yayıcısıdır?

407 M. Salih Erpolat, XVI. Yüzyılda Diyarbekir Beylerbeyliğindeki Yer İsimleri, s.132

408 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.157

yüzyılda bu iki yerleşim, mezra idi, yani, bu iki yerleşim nüfussuz duruma düşmüştü.[409] Şarki Amid nahiyesi, Diyarbakır'ın Bismil ilçesi yöresini kapsıyordu.[410]

Bekdeş obası, Mardin'den, Malatya-Sivas arasındaki Yeni-İl yaylasına[411] ve Elbistan'a hareketlenmiştir.[412] Vilayetname'de Hacı Bektaş'ın Kürdistan ve Elbistan çizgisiyle Sulucakarahöyük'e geldiği anlatılmaktadır ki; Bekdeş obası hakkında sunduğumuz bilgilerle tümüyle uyumludur.[413] Bekdeş obasının yolculuğu aynı zamanda Hacı Bektaş'ın yolculuğudur. Yani; Hacı Bektaş, Mardin, Yeni-İl, Elbistan çizgisiyle Sulucakarahöyük'e gelmiştir.

Bu veriler, Hacı Bektaş'ın, Baba Resul olayının önderleriyle aynı sosyal ve coğrafi ortamdan olduğu anlamına gelir. Baba Resul olayıyla çağdaş olması da dikkate alınacak olursa, onun bu olayla ve erenlerle ilgisi, çok ilginç bir konudur.

Hacı Bektaş'ı Baba Resul halifesi olarak kabul eden ilk araştırmacı Fuat Köprülü'dür. Köprülü, *"Hacı Bektaş'ın tarihen Baba İshak halifesi olarak tanınması icabettiği katiyetle iddia olunabilir"* diyerek bu konuda kesin bir görüş belirti-

---

409 M. Salih Erpolat, aynı tez, s. 68, 103

410 Bismil yöresinde günümüzde Seyithasan, Türkmenhacı, Şükürlü, Kadıköy, Danlı adlı Alevi-Türkmen köyleri vardır. Bu konuda bk., Ahmet Taşğın, Diyarbakır Türkmen Alevileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, Ankara, 2003

411 Yeni-İl, Divriği'nin batı bölümü, Kangal, Gürün'ün kuzey bölümü, Altınyayla, Ulaş, Şarkışla yörelerinde yaylayan topluluğun adıdır. Yeni-İl, bir süre sonra bu coğrafyanın adı olarak da kullanılmaya başlamıştır. Bektaş obası, burada kendi adını vererek Bektaş köyünü kurmuştur. Köy, tahrir kayıtlarında Bektaş ve Bektaş Viranı olarak geçmektedir. (Göknur Göğebakan, XVI. Yüzyılda Malatya Kazası, s. 278)

412 Bekdeş obasının Elbistan'daki yeri, Şıvgın ve Yolağzı idi. (Refet Yinanç-..., Maraş Tahrir Defteri, s. 534; İbrahim Solak, XVI. Yüzyılda Maraş Kazası, s.114)

413 Vilayetname, s.17-22

yor.[414] Günümüz araştırmacılarının çoğu Köprülü'nün görüşünü tümüyle desteklemekte, hatta destekleyici bilgiler elde etmek için çaba harcamaktadır. Bu görüş, Alevi kökenli araştırmacılarca da geniş kabul görmektedir ki, asıl dikkat çekici olan budur.[415]

Köprülü'nün dayandığı kaynak, Mevlevi olan Eflaki'dir. Bu kaynakta şöyle deniyor:

"Faziletle süslenip bezenmiş doğru raviler rivayet ettiler ki: Hacı Bektaş-ı Veli, Baba Resul'un has halifelerinden idi. Baba Resul, Rum ülkesinde zuhur etmişti. Bir topluluk ona Baba Resulu'llah diyordu...."[416]

Araştırmacılar, yazının devamını dikkate almadığı için Eflaki'nin ne demek istediğini anlayamıyor, dolayısıyla kaynak irdelemesi yapamıyor. Oysa; yazının devamında çok önemli iddialar yer alıyor. Hacı Bektaş, Şeyh İshak adlı nakibini Mevlana'ya göndermiş, *"Ne iştesin, ne istiyorsun, dünyada kopardığın kıyamet nedir?"* diye sormuştur. O sırada semada olan Mevlana, bir gazelle Hacı Bektaş'ın sorusuna yanıt vermiştir. Şeyh İshak, bu gazeli duyunca kendinden geçmiş, daha sonra Hacı Bektaş'ın yanına dönmüş, görüp işittiğini olduğu gibi anlatmıştır. Bunun üzerine Hacı Bektaş, aynı günde Mevlana Hazretlerinin içeri girip gırtlağını sıktığını, kendisinin istiğfar ettiğini, aciz kaldığını anlattıktan sonra, *"Şimdi ey dervişlerim! Mevlana'nın saltanat ve ululuğu bi-*

---

414 Fuad Köprülü, Anadolu'da İslamiyet, s. 95

415 Alevi araştırmacılardan bir örnek verecek olursak; Nejat Birdoğan, Aşıkpaşazade'yi kaynak göstererek şöyle diyor: "Hacı Bektaş neresinden bakılırsa bakılsın Baba İshak olayına katılmıştır." Yazar, Hacı Bektaş'ın olaydan sonra kaçıp gizlendiği, bu fırsatı kullanarak Hacca gitmiş olabileceği gibi tahminler yapıyor ki; bunlan tarihsel gerçekle ve göçebe bir birimin üyesi olan Hacı Bektaşla bağdaştırmak olanaksızdır. (Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi, s.7 3)

416 Ahmed Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri, s. 597

zim tasavvurumuza ve teşbihlerimize sığmaz. O mana timsalinin fermanına itaatten başka bizim için yapılacak şey yoktur" diyerek dervişleriyle birlikte Mevlana'ya mürid ve halis muhip olmuştur.[417]

Görüldüğü gibi, Eflaki'nin anlatımına göre, Hacı Bektaş, Baba Resul'ün önde gelen halifesi iken (araştırmacılara göre peygamberine! olan inancını da yitirerek) Mevlana'nın müridi ve halis muhibbi olmuştur. Bu haliyle Eflaki'nin samimiyetinden söz edilemez. Hacı Bektaş'ın Mevlevileşmediği bilindiğine göre, Eflaki'nin bir başka iddiası olan, Hacı Bektaş'ın Baba Resul halifesi olduğu ifadesi gerçek dışıdır. Dolayısıyla, Eflaki'nin savının tutarsızlığı açıktır.[418]

Durum böyleyken; Fuad Köprülü'nün Eflaki'yi ciddiye alarak bu konuda kaynak olarak kullanması son derece şaşırtıcıdır. Aynı yaklaşımla, Köprülü'nün, aynı kaynağı kullanarak *"Hacı Bektaş'ın, Mevlana müridi olduğu kesinlikle iddia edilebilir"* demesi gerekirdi ki; neden böyle demediği anlaşılır gibi değildir.

Araştırmacıların Hacı Bektaş'ı Baba İlyas halifesi olarak sunarken kullandığı bir başka kaynak Aşıkpaşazade'dir. Aşıkpaşazade;

"Ey derviş! Bu Rum diyarının ulemasını ve dervişlerini zikrettin. Ya Hacı Bektaş Sultan'ı niçin anmadın?" sorusunu kaydettikten sonra, Hacı Bektaş'ın Horasan'dan Menteş adlı kardeşiyle Rum'a geldiğini belirtiyor ve şöyle devam ediyor:

---

417 Ahmet Eflaki, aynı yapıt, s. 598-600

418 Yaşar Nuri Öztürk, Eflaki hakkında şöyle diyor: "Mevlevilik uğruna bazı şeyleri değiştirmekten, hatta zaman zaman yalana başvurmaktan hiç çekinmeyen Eflaki, eserinde, Mevlana'dan aşağıda göstermek gayretinde olduğu Hacı Bektaş'ı çamurlamak için Babai göstermiş olabilir. Kısacası öyle sanıyoruz ki; Aşıkpaşazade, Hacı Bektaş'a dedesiyle beraber olmadığı için; Eflaki ise piri Mevlana'ya rakip olduğu için iyi gözle bakmıyorlar." (Lütfi Kaleli, Mevlana-Yunus ve Hacı Bektaş s. 99)

"O zamanda Baba İlyas gelmiş, Rum'da oturur olmuştu. Meğer onu görmek isteğiyle gelmişler. Onun dahi hikayesi yoktur (çoktur?). Bu Hacı Bektaş, kardeşiyle Sivas'a, Sivas'tan Baba İlyas'a geldi. Oradan Kırşehir'e, Kırşehir'den Kayseri'ye geldiler. Menteş yine memleketine yöneldi. Hacı Bektaş, kardeşini Kayseri'den gönderdi. Vardı, Sivas'a çıktı. Oraya varınca eceli yetişti. Onu şehit ettiler. Bunların hikayesi yoktur (çoktur?). Hepsini doğru haberlerle bilmişimdir. Hacı Bektaş, Kayseri'den Kara Öyüğ'e geldi. Şimdi mezarı oradadır."[419]

Bu anlatıma göre, Hacı Bektaş ve kardeşi Menteş, Baba İlyas'ın halifesi değil, onu görmek isteyen iki kişi konumundadır.[420] Metin açıkça bunu ifade ettiği halde araştırmacıların bu metinden halifelik ilişkisini nasıl elde ettiği merak konusudur. Eğer, bir halifelik söz konusu olsaydı, Aşıkpaşazade bunu zaten açıkça anlatırdı. Geyikli Baba'yı ve Koçum Seydi'yi Baba İlyas halifesi olarak nasıl sunmuşsa Hacı Bektaş'ı da öyle sunardı.[421]

---

419 Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s.195

420 Yaşar Nuri Öztürk bu konuda şöyle diyor: "Halihazır bilgilerimizin ışığında, Hacı Bektaş'ın, Babai isyanının önderi Baba İlyas'a mensup olmadığını söylemenin, gerçeğe hiç de ters düşmeyeceği anlaşılıyor. Aşıkpaşazade gibi, Bektaşilere ve Hacı Bektaş'a iyi gözle bakmayan bir zat, onun Horasan erlerinden olduğunu, Anadolu'ya oradan geldiğini, sadece kardeşi Menteşle birlikte Baba İlyas'ı ziyaret ettiğini söylemektedir. Hacı Bektaş ve kardeşinin Baba İlyas'ı ziyaret etmeleri, bir mensubiyetin değil, bir hemşehrilik ve fikirdaşlığın belirtisi olabilir. Baba İlyas'a bir mensubiyet söz konusu olsaydı, Aşıkpaşazade bunu herkesten önce ilan ederdi." (Tarihi Boyunca Bektaşilik, s. 54-55)

421 Aşıkpaşazade'nin tümcesi şöyle: Koçum Seydi vardı, Baba İlyas'ın halifesiydi. (Aşıkpaşaoğlu Tarihi, s.193) Aşıkpaşazade'nin bu ifadesine karşın, Elvan Çelebi, ne Geyikli Baba'dan ne de Koçum Seydi'den söz etmektedir.

Gelelim Elvan Çelebi'nin bu konuda neler söylediğine: Günümüz araştırmacılarına göre, Elvan Çelebi, Hacı Bektaş'ı, Baba İlyas'ın halifelerinden birisi olarak sunmaktadır. Gerçekte durum böyle midir, bakalım:

Lutf-ı Yezdan'ı fazl-ı Subhan'ı
Sen işit bir bu hükm-ü farmanı
Birine lu'b nice vakı'dur
Şol ki Kendek'te ceng-i sultanı
Hacı Bektaş şol sebepten hiç
Göze almadı tac-ı sultanı
Edebalı vü bundağı huddam
Gördiler Hacı'dan bu sayranı
Ulu işiğine gelür ü gider
Can-ıla seyr ider bu cananı
Böyle anladı bildi buldı bular
Bu nihadı bu yolu bu erkanı[422]

Bu beyitlerden anlaşılan şudur: Hacı Bektaş, sultanlık tacını göze almamıştır. Çünkü; Hacı Bektaş ile çevresindeki Ede Balı gibi erenler, nihad (huy, tabiat), yol ve erkan (adetler, kurallar) konusunda Baba Resul olayının önderlerinden farklı bir tutum içindedir. Ede Balı ve öteki erenler, Hacı Bektaş'ın seyranına uymuştur. Beyitteki seyran, 'uzaktan bakıp karışmama' anlamında kullanılmıştır.[423] Yani, Hacı Bektaş ve onun çevresi olayın dışındadır.[424]

---

422 b. 1992-1997

423 M. Nihat Özon, Osmanlıca-Türkçe Sözlük

424 Yaşar Nuri Öztürk, bu konuda şöyle diyor: "Kısacası, Elvan Çelebi'ye dayanarak, Hacı Bektaş'ın Baba İlyas halifesi olduğunu söylemek de öyle kolay olmuyor. Anlaşılan odur ki mevcut belgelerin sunduğu bilgiler ışığında Hacı Bektaş'ın Baba İlyas halifesi olmadığını söylemek zorundayız. " (Tarihi Boyunca Bektaşilik, s.54)

Yolu, erkanı, kuralları mürşidinden farklı anlayan ve mürşidi gibi davranmayan halifelik nasıl bir halifeliktir?.. Böyle bir halifelikten söz etmek, halife kavramını bilmemek demektir. Elvan Çelebi'nin halifelik kavramından bu denli habersiz olduğunu kimse iddia edemez herhalde.

Sultanlık tacını göze almayan bir kişi, eğer isterse sultan olma konumundadır. Demek ki, Hacı Bektaş'ın konumu sultan olmaya uygundur. Üstelik, onun Ede Balı gibi birçok 'hizmet eden'i (bundağı huddam) vardır.[425]

Elvan Çelebi'ye göre, Hacı Bektaş ve müritleri, olayın dışında olmakla birlikte Baba İlyasla aynı yoldandır:

El-garaz bundağı bu fasl u hitab
Ol ulu hem bu kapu darbanı[426]

Beyitteki darban, Farsça'da "kapı bekçisi" anlamındadır. Kapunun anlamı (darban ile birlikte kullanıldığına göre) yoldur. Dolayısıyla, Elvan Çelebi, Hacı Bektaş ile Baba İlyas'ın yolunun aynı olduğunu bildirmektedir.

---

425 Ahmet Yaşar Ocak, Hacı Bektaş'ı, Baba İlyas halifesi olarak ele aldıktan sonra, onun önde gelen halifelerden birisi olmadığı kanısına varıyor. Ocak'a göre, eğer Hacı Bektaş, -Eflaki'nin yazdığı gibi- önde gelen halifelerden biri olsaydı, ayaklanmada görev alması, öldürülmesi, en azından hapse atılması gerekirdi. (Babailer İsyanı, s.173) Bu durumda - Ocak'ın iddiasına göre- Hacı Bektaş ve onun Ede Baii gibi müridleri, mürşidlerinin başına gelenlere kayıtsız kalmış birer halife olmaktadır! Böyle bir örnek, tarihte görülmüş müdür, bilinmez.

426 b. 2007. Mertol Tulum'un yorumuna göre bu beyit, Hacı Bektaş'ın "Baba İlyas kapısına bağlanmış mürit" olduğunu ifade etmektedir. Tulum, Hacı Bektaş'ı Baba İlyas halifesi olarak sunan yaygın söylemden etkilenerek yanlış bir yorumda bulunmuştur. Çünkü; müridin mürşidini dinlememesi, onun yolunu, erkanını, nihadını farklı algılaması düşünülemez herhalde. Beyitteki kapu, yol anlamındadır ve Baba İlyas bu yolun tümünü temsil etmemektedir. Yani, Baba İlyas da Hacı Bektaş gibi, bu kapının bir mensubudur.

Elvan Çelebi'nin Hacı Bektaş hakkındaki nitelemeleri bunlardan ibaret değildir. Ona göre Hacı Bektaş, orduların komutanıdır:

"Server-i leşkeran ol şahbaz
Hacı Bektaş diyü gelür avaz"[427]

Orduların komutanı olarak nitelenen Hacı Bektaş'ın önemsiz bir halife olması nasıl açıklanabilir? Ya da bir başka araştırmacının savunduğu gibi "sayısız Anadolu Babalarından -Baba İlyas dervişlerinden- birisi olması"[428] hangi mantıkla açıklanabilir?

Kısacası; Elvan Çelebi'nin anlattıklarıyla, Hacı Bektaş'ın Baba Resul önderleriyle aynı ortamdan olduğu hakkındaki belirlememiz tümüyle uyum halindedir. Hacı Bektaş'ın olayda yer almaması gayet doğaldır. Çünkü; olaya, aynı sosyal ve coğrafi ortamı paylaşan toplulukların tümü değil, yalnızca çok az bir bölümü katılmıştır. Ana kitle, henüz Anadolu içlerine hareketlenmemiştir ki; bu kitlenin bir bölümü, 1243 yılında Konya sultanlığının otoritesinin kırılmasıyla Orta Anadolu'ya gelmiştir. Hacı Bektaş da bunların içindedir. Eğer olay sırasında Hacı Bektaş, Orta Anadolu'da olsaydı, ister istemez kendisini olayların içinde bulacaktı.

---

427 b. 2011

428 Hacı Bektaş'ın, sayısız Anadolu "baba"larından -elbette Baba İlyas dervişlerinden biri olduğu iddiası- Irene Melikoff'a aittir. Melikoff'a göre Hacı Bektaş gerçekte önemli bir derviş değildi. Onu ünlü eden kişi Sultan Orhan'dır. Orhan ve ilk Osmanlılar, önemsiz bir derviş olan Hacı Bektaş'ı, Yeniçerilerin koruyucusu yapmıştır. (Uyur İdik Uyardılar, s. 202) Eğer bu iddiaya inanırsak, Sultan Orhan'ın, o kadar ünlü derviş varken hangi akla hizmet ederek Hacı Bektaş'ı yeğlediğini ve ona bu ünü nasıl sağladığını açıklamak gerekir ki, biz açıklayamıyoruz.

Değinmemiz gereken bir başka konu; Hacı Bektaş'ı Baba İlyas halifesi olarak sunan araştırmacıların yarattığı kafa karışıklığıdır. Bu araştırmacılara göre Baba İlyas, hem Anadolu'daki Vefailiğin önderi, hem peygamberlik iddia eden birisi, hem de Dede Garkın'ın halifesidir. Buna göre Hacı Bektaş'ın konumu ne olmaktadır? Peygamberin halifesi mi, Vefai önderinin halifesi mi, Dede Garkın'ın halifesinin halifesi mi?

Özet olarak; Hacı Bektaş'ı Baba İlyas halifesi olarak ele alanlar, kaynakları anlamada ve sorgulamada yetersiz kalarak yanılgıya düşmüştür. Bazı araştırmacılar ise, tezlerini savunmak için kaynaklarda olmayan şeyleri varmış gibi sunmuştur. Elvan Çelebi'nin yapıtını yorumlayanların yaklaşımı bu duruma bir örnektir.

Kısacası; Hacı Bektaş'ı, Baba İlyas'ın halifesi olarak sunan tez, gerçeği yansıtmamaktadır. Bu teze dayanak olarak gösterilen kaynaklardan böyle bir sonuç elde edilemez.

Baba Resul Olayının Alevilikle İlgisinin Dayanakları

Baba Resul Olayına Katılan Türkmenler, O Dönemde Alevilerin Yaşadığı Kuzey Mezopotamya'da Yurt Tutmuş Topluluklardır.

Bilindiği gibi, gerek bilim kamuoyunda gerekse halk arasında, Alevilerin Horasan kökenli olduğuna ilişkin geleneksel ve yaygın bir kanı vardır. Bu kanının gerçekle ilgisi ne düzeyde olursa olsun, Alevi toplulukların Anadolu içlerinden önceki yurdu Kuzey Mezopotamya bölgesidir. Bu belirleme hem Alevi erenler düzeyinde hem de Alevi topluluklar düzeyindedir.

Konuya Alevi erenler düzeyinden örnekleyecek olursak:

Hacı Bektaş, Mardin-Kızıltepe yakınlarındaki Bektaş-ı Büzürk ve Bektaş-ı Küçük köyleri,[429]

Dede Garkın, Mardin-Urfa sınırındaki Circip çayı yöresi,

Ede Balı, Kızıltepe yöresi,[430]

Baba Haki, Bismil,[431]

Hacı Kureyş, Siirt'in Kureyşan kalesi ve çayı yöresi,[432]

---

429 M. Salih Erpolat, XVI. Asırda Diyarbekir Beylerbeyliğindeki Yer İsimleri, s.132, 157

430 Balı topluluğunun yaylası Yeni-İl, kışlası Berriye (Kızıltepe yöresi) idi. İlhan Şahin, Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri, s.168

431 Nejat Göyünç, aynı yapıt, s.40, 122

432 Adnan Çevik, aynı tez, s.139

Baba Arslanoğlu, Diyarbakır-Bismil yakınındaki Yukarı Arslanoğlu ve Aşağı Arslanoğlu köyleri,[433]

Hacı Doğrul, Irak,[434]

Derviş Cemal, Musul çevresindeki Cemal yöresi,[435]

Doğan Baba, Mardin'in güneyindeki Doğan yöresi,[436] kökenlidir.

Bu erenlerin her biri dede ocağı kurucusu olduğu için bu ocakların da coğrafi kökeni aynı yerlerdir. Bunlara ek olarak:

Ağuçan ocağı, Urfa-Mardin sınırından doğan ve Habur ırmağının kolu olan Aviç çayı yöresi,[437]

Şazeli ocağı, Mardin-Diyarbakır yolundaki Şeyhzoli köyü ve zaviyesi,[438]

Abdalların dede ocağı olan Kara Yağmurlu, Bismil[439] ve Musul yöreleri,[440]

Zeynel Abidin ocağı, Nusaybin yöresi[441] kökenlidir.

Konuyu Alevi topluluklar yönünden örnekleyecek olursak:

Dede Garkın ve Şeyh İbrahim ocağına bağlı topluluklar Nusaybin, Kızıltepe, Viranşehir ve Bismil yöreleri,[442]

---

433 Muzaffer Arıkan-..., Diyarbekir Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri, s.166, 182; Mehdi İlhan, aynı makale

434 Vilayetname, s.19. "Hacı Doğrul adında birisi vardı, Irak'dan Rum ülkesine gelmişti."

435 Nilüfer Bayatlı, XVI. Yüzyılda Musul Sancağı, s. 65, 93, 94

436 M. Salih Erpolat, aynı tez, s.127, 128, 132, 143

437 Suavi Aydın-... Mardin Aşiret Devlet, s. 8

438 Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, s. 36, 72, 122, 146

439 Muzaffer Arıkan-..., Diyarbekir Vilayeti Mufassal Defteri, s.98

440 Nilüfer Bayatlı, aynı yapıt, s.156

441 Nejat Göyünç, aynı yapıt, s. 58, 122

442 Salmanlı, Çukurlu, Çanakçı, Şekerhacılı, Sülüklü vb. topluluklar bu yöre kökenlidir. Bunlardan Salmanlı; Malatya, Sivas, Çorum, İçel, Menemen yörelerine dağılmış olan kalabalık bir oymaktır. Salmanlı, bazı kayıtlarda Avşar (Salmanlı Avşarı) olarak nitelenmiştir. Konunun ayrıntısı ve kaynakları için bk. Hamza Aksüt, Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi

Tahtacı adıyla anılan topluluklar Kerkük ve Musul yöreleri,[443]

Malatya ve Kahramanmaraş'taki Atma aşireti, Musul ve Nusaybin yöreleri,[444]

Pazarcık yöresindeki Sinemilli aşireti Mardin yöresi,[445]

Tunceli'deki Arili aşireti Habur'un kolu olan Ari çayı yöresi,

Tunceli'deki İzolı aşireti Mardin-Diyarbakır yolundaki İzala sıradağları ve Diyarbakır-Karacadağ yöreleri [446]

Trakya'daki Amuca topluluğu Halep (Kuzey Suriye)[447] yöresi kökenlidir.

Alevi toplulukların kökeni gibi çok geniş bir konuyu burada tüm ayrıntısıyla sunma olanağı olmadığından şimdilik bu örnekleri vermekle yetineceğiz.[448] Ancak, bu örnekler bile Anadolu Alevilerinin bir önceki yurdunun Kuzey Mezopotamya olduğunu ve Aleviliğin temel kurumlarının burada oluştuğunu göstermeye yeterlidir.

İşte; Baba Resul olayını yaratan kitle, Alevi toplulukların bu yurdunda yaşamıştır. Bu durum, onların Alevilikle ve Alevilerle ilgisinin düzeyini gösteren en büyük veridir.

---

443 Yusuf Ziya Yörükan, Tahtacılar, s.150; Nilüfer Bayatlı, XVI. Yüzyılda Musul Sancağı, s.155

444 Atma aşireti, Kelhur aşiretinden kopmadır. Kelhur aşireti, Musul, Kerkük, Dakuk ve Tuzhurmatı yörelerinde yaşıyordu. Nilüfer Bayatlı, aynı yapıt, s.150, 151. Konunun ayrıntısı ve kaynakları için bk. Hamza Aksüt, Dede Ocaklarının Kuruluş Yerlerinden Biri Olarak Nusaybin

445 Sine, kol demektir. Sine-milli, Milli aşiretinin kolu demektir. Milli aşiretinin yurdu Mardin ve Urfa yöreleridir.

446 Nejat Göyünç, aynı yapıt, s. 2; Bilal Aksoy, Tunceli, s.151-154

447 Refik Engin, Amuca Kabilesinde ve Trakya'da Kurban Geleneği, s.31

448 Okurlar bu konuda şimdilik Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri adlı kitabımda, dipnotlarda yukarıdan beri adını verdiğim bildirilerimde ve yazılarımda ayrıntılı bilgi bulabilirler. Konu, yayına hazırladığımız Alevilerin Kökeni adlı kitapta çok daha geniş kapsamlı olarak ele alınmaktadır.

Baba Resul Olayının Ortaya Çıktığı Tarih, Anadolu Aleviliğinin Oluşum Süreci İçindedir.

Anadolu Aleviliğinin oluşum süreciyle kastımız, başta Hacı Bektaş olmak üzere Alevi erenlerin yaşadığı ve dede ocaklarının oluştuğu zaman dilimidir.

Ocak kurucusu erenler, genel olarak 1180-1280 yılları arasında yaşamıştır. Örneğin; Hacı Bektaş'ın 1209-1271 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir.[449] Bu örneği, Vilayetnamede adı geçen erenler, Dede Garkın ve halifeleri gibi erenlerle geliştirebiliriz. Öteki dede ocaklarını kuran erenler de bu zaman diliminde yaşamıştır. Dolayısıyla, Baba Resul olayını yaratanlar, Anadolu Aleviliğinin oluşum sürecini kapsayan zaman diliminde yaşamıştır.

Baba Resul Olayının Önderi Dede Garkın'dır.

Bilindiği gibi Dede Garkın, Anadolu Aleviliğinin temel kurumu olan dede ocaklarından birinin kurucusudur. Tek başına bu veri bile, Anadolu Aleviliği ile Baba Resul olayının ne denli yakından ilgili olduğunu göstermeye yeterlidir.

Baba Resul Olayı İmam Hüseyin Günü'nde (On Muharrem) Başlamıştır.

Olayın başlangıç tarihi çok ilginçtir ve konumuz açısından çok önemlidir. Elvan Çelebi'nin kaydettiğine göre olay On Muharrem gününde başlamıştır:

Çahar-şenbe Muharram'un onı
Hükm-i Allah resm-i gerdunı
Bu müridler günine irdi gamam
Oş bu tarıh çünkim oldı tamam[450]

---

449 Hacı Bektaş'ın yaşadığı dönemle ilgili tartışmaların ayrıntısı için bakınız, Lütfi Kaleli, Mevlana-Yunus ve Hacı Bektaş, s.76-100

450 b.322, 323

On Muharrem, Aleviler için yılın en önemli günüdür. Çünkü; Hz. Hüseyin, On Muharrem günü şehit edilmiştir. Aleviler, bu güne "İmam Hüseyin Günü" derler. Bu kadar önemli bir günde Alevilerin neler yaptığını ayrıntılarıyla anlatmak konumuz açısından bir gerekliliktir. Çünkü, Aleviliğin inanç boyutunu ve ritüellerini araştıranların On Muharrem gününe pek değinmediği, bu nedenle bilim kamuoyunda bu günün öneminin yeterince bilinmediği görülmektedir.

On ya da on iki gün oruç tutan Aleviler, orucun son günü olan On Muharrem sabahı oruç açmak için dede ocağının açtığı sancakta toplanırlar. Geleneksel olarak sancak Kerbela'dan gelmedir. Dede ocağında "Matem Çorbası" (Aleviler, Aşure sözcüğünü kullanmazlar) içilir. Daha sonra "İmam Hüseyin kurbanları" kesilir. Kurban, et dağıtma biçiminde değil, Alevi geleneğe göredir, yemeklidir. Görüldüğü gibi, Alevilerde On Muharrem günüyle ilgili özel bir terminoloji ve öteki Müslüman mezheplerde rastlanmayan ritüeller vardır.

Bunların içinde en dikkat çekici olanı kuşkusuz, sancak açmadır. Her dede ocağının, kendi adını taşıyan bir sancağı vardır, Dede Garkın sancağı, Hacım Sultan sancağı, Beyaz-ı Bostan sancağı gibi. Sancak denen şey, bez parçası, metal vb. olabilmektedir. Sancağın Kerbela olayı için açıldığı söylenmektedir.

Muharrem kültü, günümüzle ya da yakın geçmişle sınırlı değildir. Vilayetnameye göre On Muharrem, Hacı Bektaş zamanında Alevilerin en önemli günüydü. Erenler, Hacı Bektaş'ın buyruğuyla, Muharrem Matemi'nde (On Muharremde) Hacıbektaş tekkesinde toplanmaktaydı:

"Hünkar, 'İmam Hüseyin mateminde, Muharremin onuncu günü, topluluk, bizim dergahımızda olsun, Hacılar bayramındaki topluluk, Seyyid Gazi'de' buyurmuştu."[451]

---

451 Abdülbaki Gölpınarlı, Vilayetname, s. 84

Şu halde, bazı araştırmacıların savunduğunun tersine, Baba Resul olayının On Muharrem kültüyle, dolayısıyla Alevi mezhebiyle doğrudan ilgisi vardır. Alevi topluluklarda Kerbela kültünün varlığı, Safevilerden üç yüz yıl öncesine dek uzanmaktadır.[452]

Baba İlyas'ın Yeşil Sancağı, Aleviliğin Simgesidir[453]

"Arş turaklu yeşil alamlu Şayh
Boz buraklu vü nur imamalu Şayh

"Ağdı Boz'a yeşil alamlu Ulu
Bindi Boz'a ulu keremiü Ulu[454]

Alem; bayrak ve sancak sözcüklerinin Arapça'sıdır. Hacı Bektaş'ın ve Hacım Sultan'ın bayrağı yeşildi.[455] Hatayi Sultan (Şah İsmail) da yeşil bayrak kullanıyordu.[456]

Gölpınarlı, alem sözcüğünü şöyle açıklıyor: *"Alem, bayrak anlamına gelir. Başlığında 'Allah, Muhammed, Ali' adları girift olarak, yahut bu üçlüyle beraber Fatıma, Hasan ve Hüseyin'e işaret olmak üzere parmakları açık bir pençe bu-*

---

452 Ahmet Yaşar Ocak, Baba Resul olayına katılanların On İki İmam, Kerbela gibi Şii kültlerle bir ilgisinin olmadığını savunuyor: "Babailer, yukarıda birkaç yerde temas olunduğu üzere, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Şiiliğin henüz etkili olmaması sebebiyle Hz. Ali kültü, Oniki İmam kültü, Kerbela Matemi kültü gibi XV. yüzyılın sonlarından itibaren İran propagandası ile Anadolu'ya giren ve Bektaşilik ve Aleviliğe tanıdık yapısını kazandıran temel Şii kültleri tanımadılar. Ne Baba İlyas, ne Baba İshak ne de -bir tek Barak Baba hariç- yukarıda biyografilerini verdiğimiz öteki Babai şeyhlerinin propagandalarında bu motiflere rastlanmaması bu yüzdendir." (Babailer İsyanı, s. 213)

453 Fuad Köprülü, İslam Ansiklopedisi, Bayrak maddesi

454 b. 255, 668

455 Abdülbaki Gölpınarlı, Vilayetname (Açılama bölümü), s.16

456 Fuad Köprülü, İslam Ansiklopedisi, Bayrak maddesi

lunan alem, çok defa yeşil, koyu kırmızı, yahut siyah renktedir. Üstünde ayetler, Zülfekar, yahut 'Ya Ali' gibi yazılar bulunur. Halifeye sofra, çırak ve seccadeyle beraber bir de alem sunulur."[457]

Elvan Çelebi, Hasan ve Hüseyin'in Başına Gelenleri Dile Getirmektedir.

Elvan Çelebi, Baba Resul olayında acı çekmiş olanları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyinle karşılaştırıyor:

Kimini para para ittürdün
Kurd oldun kimini yırtturdun

Fahr-ı alam Muhammad-ı Muhtar
Sanı isneyni iz huma fi'l gar

Hasanayn[458] *ol güzidegan-ı dehr*
Tas tas içtiler cafandan zehr

Kerbela bir kez oldı alamda
Gördi on yidi gez bala Muhlis[459]

Olayın Önderlerinin Taşıdığı Unvanlar, Aynı Zamanda Aleviliğin Kurucularının Taşıdığı Unvanlardır.

Olayın önderlerinin taşıdığı unvanlar, Aleviliğin kurucusu olan erenlerin unvanlarıyla aynıdır. Bu unvanları, karşılaştırmalı olarak sunmak gerekirse:

Baba: Baba İlyas, Baba İshak. Alevi erenlerde, Baba Mansur, Baba Kaygusuz, Baba Bektaş, Otman Baba, Baba Haki.

---

457 Abdülbaki Gölpınarlı, Vilayetname (Açıklama bölümü), s.140
458 Hasanayn, Hasan ve Hüseyin demektir.
459 b.1017, 1681, 1683, 1685

Dede: Dede Garkın. Alevi erenlerde, Dede Garkın.

Şeyh: Şeyh İlyas, Şeyh İshak, Şeyh Osman, Şeyh Affan. Alevi erenlerde, Şeyh İbrahim Hacı, Şeyh Şazeli, Şeyh Beyaz-ı Veli.

Hacı: Hacı Mihman, Bağadın Hacı. Alevi erenlerde, Hacı Bektaş, Hacı Kureyş.

Olayın Başlangıç Yöresi, On İki İmam Coğrafyasının Çok Yakınında, Hatta Yer Yer Bu Coğrafyadadır.

Olayın önderlerinin yaşadığı coğrafya, Hz. Ali, Kerbela, On İki İmam gibi Aleviliğin temel değerlerini ve kültlerini yoğun biçimde barındırmaktadır.

Bir örnek vermek gerekirse Nusaybin, on ikinci yüzyılda Alevi ziyaretlerin ve türbelerin bulunduğu bir yerdi. Ebu'l Hasan Ali bin Ebu Bekr al-Herevi (ölümü 1215) adlı bir gezginin, 1173-1192 yılları arasında gezdiği yerler hakkında yazdığı El-Ziyara adlı yapıta göre Nusaybin'deki türbe ve ziyaretlerden bazıları şunlardır:

"Nisibin şehrinde:

Kendine ait hikayesi bulunan çiğde ağacı ile Ali bin Ebi Talib'in (Hz. Ali'nin) makamı,

Babu'r Rum'daki (Rum Kapısındaki) mescitte Ali bin Ebi Talib'in elinin izi,

Zeynel Abidin mescidi,[460]

Okçular çarşısında, esirlerin (Kerbela'da, Yezid'in ordusunca esir alınan İmam Ali'nin kızı ve İmam Hüseyin'in bacısı Zeynep, İmam Zeynel Abidin ve aile bireyleri) *Şam'a götürülüşü esnasında Hüseyin'in başının asıldığı yer olduğu söylenen Meşhedur-Re's* (Baş Ziyaret),

---

460 Nusaybin'deki Zeynel Abidin türbesi günümüzde ünlü bir ziyarettir. Kitabesine göre, türbede yatan eren, İmam Zeynel Abdin'in on ikinci göbekten torunu olan Zeynel Abidin'dir. Türbeye XX. yüzyılda bir cami eklenmiştir.

Hüseyin'in kellesinin kanından bir damlanın düştüğü yer olan Meşhedü'n Nukte."[461]

Bunlara ek olarak; Nusaybin'de günümüze dek varlığını korumuş olan Selman-ı Pak türbesi *-ya da makamı-* vardır ki; on altıncı yüzyıl kayıtlarında da yer almaktadır.[462] Bu türbenin Alevilikle yakın ilgisi vardır. Dede Garkın'a bağlı ocaklardan Şeyh İbrahim'in talibi olan Selmanlı oymağının[463] coğrafi kökeni bu yöredir ve oymak, adını bu türbeden almıştır.[464] Ayrıca; Pazarcık'ta öteden beri Selman Pak adlı bir yerleşim vardır. Pazarcık yöresindeki Alevilerin -örneğin, Atma aşiretinin- kökeni Nusaybin ve Musul'dur.[465]

Arap gezginin verdiği bilgi, ocak kurucusu Alevi erenlerin doğum tarihlerinin yirmi ila otuz yıl öncesine ait olması bakımından çok önemlidir. Demek ki; Alevi erenler, Aleviliğin temel ögelerinin yoğunlukla yer bulduğu böyle bir ortamda yetişmişti.

Bölgenin Alevilikle ilgisi bunlardan ibaret değildir. Kerkük, Musul, Nusaybin yöreleri On İki İmam'ın ve "On İki İmam kapsamına alınmayan imamların" adını taşıyan zaviye, türbe ve ziyaretlerle doludur: Ali oğlu İmam Zeyd ma-

---

461 Ebu Bekr el-Herevi, XII. Yüzyılda Anadolu'da Ziyaret Yerleri, çeviren: İsmet Kayaoğlu

462 Nusaybin'deki Selman-ı Pak türbesi için bakınız, Hamza Aksüt, Dede Ocaklarının Kuruluş Yerlerinden Biri Olarak Nusaybin, Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyumu Bildirisi, Mayıs 2004

463 Salmanlı oymağı, Malatya, Mersin, Sivas, Çorum, Manisa, Menemen gibi birçok yöreye yerleşmiş kalabalık bir topluluktur.

464 Salmanlı oymağının tarihi için bk. Hamza Aksüt, Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi

465 Örneğin, yöredeki Atma aşireti, Musul'daki Kelhur aşiretinden (Nilüfer Bayatlı, XVI. Yüzyılda Musul Sancağı, s.151) ayrılıp Nusaybin yöresinde bir süre barındıktan sonra Pazarcık ve Arguvan yörelerine gelmiştir. Bu konuda bk., Hamza Aksüt, Dede Ocaklarının Kuruluş Yerlerinden Biri Olarak Nusaybin

hallesi, İmam Kasım oğlu İmam Yahya mezarı, İmam Cafe-rü'l Sadık oğlu İmam İbrahim mezarı, İmam Ali oğlu Ziyad mezarı, İmam Ali el-Hadi ve Hasan Askeri mescidi, İmam Muhammed Mehdi mescidi, İmam Zeynel Abidin mezarı vb.[466] Mescidler, günümüzdeki anlamıyla, namaz kılınan yerler olmayıp perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde toplu ibadet edilen yerlerdi.[467]

Kısacası, araştırmacıların savunduğunun tersine, Baba Resul olayında Aleviliğin temel kültlerinden olan On Muharrem ve Kerbela kültleri yer almaktadır. Bunlara ek olarak; olayın önderlerinin asıl yurdunda Hz. Ali, Kerbela, On İki İmam ve Selman Pak ögeleri vardır. Burası, Aleviliğin kurumlarının oluştuğu ve başta Hacı Bektaş olmak üzere ocak kurucusu Alevi erenlerin de coğrafyasıdır. Olayın önderi ve Alevilerin önemli mürşit ocaklarından birinin kurucusu olan Dede Garkın da buralıdır. Sıraladığımız bu durumlar, olayın Alevilikle ilgisinin açık belirtileridir.

Bölge, Batınilerin Etkinlik Alanındadır.

Olayın önderlerinin yaşadığı coğrafya öteden beri Batınilerin *(dai, hacı)*[468] etkinlik alanındadır.

On ikinci yüzyıl başlarında, Halep emiri Rıdvan, çeşitli nedenlerin etkisi altında Haleb'de, Suriye Batınileri için bir propaganda merkezi kurulmasına izin vermişti. Başta reisleri Ebu Tahir es Saig ve Hakim el Müneccim olmak üzere Batıni daileri Suriye'de ve özellikle Haleb'de çok etkindiler. Öyle ki; melikliğin yönetiminde, özellikle ordu saflarında söz sahibiydiler. Gerek propaganda etkisiyle gerekse mal ve can

---

466 Nilüfer Bayatlı, XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti, (sırasıyla) s.117, 120-122, 128

467 İbni Cübeyr, Endülüs'ten Kutsal Topraklara, s.173

468 Batınilere "hacı" deniyordu. (Urfalı Matheus Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, s.284)

güvenliği kaygısıyla birçok kimse Batını yanlısı olmak zorunda kalmıştı. Melik Rıdvan'ın ölümü sırasında Haleb'de bulunan Dilmaç-oğulları beyliğinin kurucusu Hüsamüddin de onların etkisi altında kalmış, hatta yönetimi altında bulunduğu anlaşılan Balis (Urfa yakınlarındadır) dışındaki küçük bir kaleye naib olarak İbrahim el Acemi adlı bir Batını daisini atamıştı.

Batıniler, özellikle Rıdvan'ın ölümünden sonra adeta Halep melikliğinin yönetimini ele geçirdiler. Önderleri Ebu Tahir es Saig de Rıdvan zamanından beri Suriye Batınilerinin başkanı olarak Haleb'de oturuyordu.

Rıdvan'ın yerine geçen Alparslan zamanında Batını etkinliği daha da arttı. Ayan ve yöneticiler Batını etkinliğinden kaygılıydılar. Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar, Alparslan'ı Batınilerle mücadeleye zorladı. Melik derhal harekete geçerek başta Batını reisi Ebu Tahir olmak üzere İsmail ed Dai, kardeşi el-Hakim el-Müneccim ve Haleb'de bulunan öteki Batını ileri gelenlerini birer birer yakalatıp derhal boyunlarını vurdurdu, ayrıca, iki yüz kadar Batını'yi yakalatıp mal ve paralarına el koyduktan sonra bir kısmını hapse attı, bir kısmını bağışlayarak salıverdi, bir kısmını öldürdü. Melikin yürüttüğü bu tenkil hareketinden kurtulanlar Haleb'den kaçarak Suriye'nin çeşitli kentlerine yerleşti, hatta bazıları da Haçlılara sığındı. Bu arada Batını olan Dilmaç-oğlu Hüsamüddin, Haleb'den bir fırsatını bulup kaçarak Rakka'ya gitti ve orada öldü. Onun Balis dışındaki bir kale muhafızlığını yapmakta olan İbrahim ed Dai, de Şeyzer'e kaçarak kendini kurtardı.[469]

On ikinci yüzyılda Amid (Diyarbakır) kentinde bir hayli Batını vardı. Kent halkı, sayıları gittikçe artan bu Batınilere

---

469 Ali Sevim, Halep Selçuklu Melikliği Alp-Arslan ve Sultan-Şah Devirleri, Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt: XIV, sayı. 25

karşı 518/1124 yılında ayaklandı ve bunlardan yedi yüz kadarını öldürdü.[470]

Öte yandan; Artuklu emirlerinden Necmeddin İlgazi'nin, ünlü İsmaili daisi Hace Behram ile iyi ilişkileri vardı. Necmeddin, 1126 yılında bu dainin Artuklu ülkesinde propaganda yapmasına izin vermişti.[471]

Artuklu emirlerinin de büyük saygı gösterdiği Süleyman b. Ömer el-Alevi, 1151 yılının bir Cuma günü Siirt'teki bir camide Batınilerce yapılan bir suikast sonucu öldürülmüştü.[472]

1184 yılında Musul-Halep yolundan Şam'a giden Endülüslü Arap gezgin İbni Cübeyr de yöredeki İsmaililerden söz etmektedir. Gezgin, Urfa'nın güneyindeki Menbic kenti yakınındaki Bab köyünde sekiz yıldır İsmaililerin kalabalık gruplar halinde yaşadığını, daha sonra komşu beldelerin bir araya gelerek bunları kılıçtan geçirdiğini, bunların kafatası yığınının ovada bir dağ oluşturduğunu kaydetmektedir. Tutucu bir Sünni olan gezgin, İsmailileri kafir (tekfir) olarak nitelemektedir. Gezgine göre bölgede Rafizi, İmami, Zeydi, Nusayri gibi Şiiliğin birçok kolu vardır.[473]

Baba Resul olayının önderleri işte böyle bir siyasal ve mezhepsel coğrafyada yaşamıştı. Dolayısıyla, onların bu Batınilerden etkilendiğini düşünmek gayet normaldir. Ancak, bu önderlerin, kentli olmayıp göçebe olduğunu unutmamak ve konuya bu açıdan yaklaşmak gerekir. Baba Resul olayının önderlerinin kentteki bu Batıniler gibi "bireysel örgütlü" hareketlerde bulunması düşünülemez. Onlar, ancak göçebe birimleriyle hareket yeteneğine sahip olan kişilerdir.

---

470 Adnan Çevik, aynı tez, s. 217

471 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 47 dipnot

472 Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 226

473 İbni Cübeyr, Endülüs'ten Kutsal Topraklara, çev: İsmail Güler, s.183, 187

Yöre Öteden Beri Haricilerin Etkinlik Alanındadır.

İlgili bölümde belirttiğimiz gibi, Konya sultanlığının sözcüsü olan İbn Bibi, Baba İshak'ı, Harici olarak niteliyor. Harici teriminin içerdiği anlam bir yana, olayın önderlerinin yaşadığı coğrafya Haricilikle yakından ilgiliydi.

Haricilik, üç temel siyasi Müslüman gruptan biridir. Öteki gruplar, Şiilik ve Sünniliktir. Harici sözcüğünün kökü, 'hrc'dir. Anlamı, ...den çıkmak, ayrılmak; ... ile anlaşmazlığa düşmek, ilişkisini kesmek; ...e ayaklanmaktır. Harici sözcüğünün Müslümanlık tarihindeki anlamı ise; Hz. Ali ile Muaviye arasındaki Sıffin savaşında Muaviye'nin hile ile meşruluk sağlamasını kabul etmeyen ve bu nedenle Hz. Ali'nin yanından ayrılan Talha ve Zübeyir gibi komutanlara bağlı olan topluluktur. Bu topluluğa, Hz. Ali ve ordusunun bulunduğu Kufe kentini bırakıp gittikleri için Havaric adı verilmiştir.[474]

Kuzey Mezopotamya coğrafyası, Emeviler ve Abbasiler zamanında Haricilerin etkin olduğu bir yerdi. Genellikle Dicle'nin iki yakasında yaşayan Arap kabileleri, İmam Ali zamanındaki bazı olaylara karışmış ve Haricileşmişti.

Hariciler bu yörede birçok kez ayaklandı. 695 yılında Mardin'in Dara köyünde Salih'in önderliğinde başlayan ayaklanma serisi, 744 yılında Mardin'in Kefertusa köyünde başlayan Said önderliğindeki ayaklanmayla devam etti. 777 yılında Urfa'nın güneyindeki Bacerma'da Abdüsselam adlı bir Harici ayaklandı. 792 ve 794 yıllarında Nusaybin'de iki Harici ayaklanması ortaya çıktı. 803 yılında Amid'de bir ayaklanma görüldü. Bunlardan başka on beşe yakın Harici ayaklanması ortaya çıktı. Ayaklanma serisi 984 yılına kadar devam etti.[475]

---

474 Cem Zorlu, Abbasilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyanlar, s. 28-29.
475 Adnan Demircan, Diyaru Bekr'de Harici İsyanları

Kuzey Mezopotamya bölgesi dokuzuncu yüzyıldan itibaren yavaş yavaş Sünnileşmeye başladı. Kentli halk Sünniliği benimsemekle birlikte göçebe ve yarı göçebe Araplar arasında Haricilerin görüşünü benimseyenlerin varlığı devam etti.

Harici önderlerine atfedilen konuşmalarda, iktidarın meşruluğunu kabul etmemek ön plandaydı. Doğal olarak; bütün Harici fırkaları gibi, siyasal tepkilerini dinsel motiflerle ortaya koyuyorlardı. Ne var ki; kaynak yetersizliği nedeniyle bu motiflerin ayrıntıları bilinmiyor.[476]

Hariciliğin etkin olması, Sünniliğin bu coğrafyada öteden beri etkin ve yaygın olmadığı anlamına gelir. Türkmenler arasında Hariciliğe hiç rastlanmadığına göre Alevilik ögesi ön plana çıkmaktadır.

Bölgedeki Bir Başka Dinsel Grup Yezidilerdir

Musul'dan Hakkari ve Urfa'ya kadar olan bölgede Sünni Müslümanlıktan farklı bir inanç grubu olan Yezidiler yaşıyordu.

Yezidiliğin kurucu ereni, Musul yakınındaki Laleş'te türbesi bulunan Şeyh Adi bin Müsafir'dir. Şeyh Adi, 1162 yılında ölmüştür. Yezidilik, yaygın kanının tersine, Emevi halifesi Yezidle ilgili bir inanç yapılanması değildir.[477] Çünkü; Yezidilerin geleneksel anlatımında ve inançlarında bu halifeye ilişkin herhangi bir öge yoktur. Ayrıca, Yezidilikte, Sünniliğin namaz, Ramazan orucu, hac, zekat gibi ögeleri de kesinlikle yer almamaktadır. Bu durumuyla Yezidilik, Müslüman mezhepler içinde ele alınmaması gereken bir oluşumdur.

---

476 Adnan Demircan, aynı yazı

477 Yezdiler, kendilerini, "Tanrıya tapanlar ve Tanrının yarattığı" anlamına gelen Ezidi/Ezdi olarak telaffuz etmektedir. Sözcüğün ayin/merasim anlamına gelen Yazdan sözcüğünden gelme olduğu da iddia edilmektedir. (Ç. Ceyhun Süvari, Kültürel ve Dini Bir Kimlik Olarak Yezidilik, I. Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyumu bildirisi, Nusaybin, 2004)

Ancak; Yezidi ögelerin Alevi ögelerle birçok benzerliği vardır. Ahiret kardeşliği, kirve çocuklarının evlenme yasağı, bıyık tipi, evrenin yaratılış mitosu gibi ögeler Aleviliktekilerle aynıdır.[478]

Özet

Maddeler halinde sıraladığımız bu ögeler, gerek ilgili coğrafyanın gerekse olayın önderlerinin ve olayı yaratan kitlenin Alevi topluluklarla ve Alevilik ögeleriyle haşır neşir olduğunun kanıtlarıdır.

478 Ç. Ceyhun Süvari, aynı yazı

Baba Resul Olayında Aleviliğe Aykırı Ögeler Var mıdır?

Şimdiye dek, olayın Alevilikle ilgisini irdeledik ve bu ilginin tartışmasız olduğunu gördük. Ancak; olayın Alevilikle ilgisine zayıf da olsa gölge düşürecek bazı durumların varlığı görmezlikten gelinemez.

İlk olarak; Dede Garkın hariç tutulursa Aleviliğin geleneksel anlatımında Baba İlyas, Baba İshak gibi Baba Resul önderlerinin yer almamasıdır. Gerek Alevi halk ozanlarının deyişlerinde, gerekse Hacı Bektaş vilayetnamesi gibi menakıblarda bu erenlerin adı bile geçmemektedir. Alevilerin olay önderlerini unutması, olaya katılan kitle dışında Alevi grupların Kuzey Mezopotamya'da kalması, Anadolu içlerine yönelen grubun ise tümüyle yok edilmesiyle açıklanabilir. Soyu tükendiği için Baba İshak böyle ele alınabilir.

Baba İlyas'ın ailesinden bir kişi kalmış ve aile bu kişiden çoğalmıştır. Ancak bu aile bireylerinin yazdığı yapıtlarda tam bir Alevilikten söz edilemez. Hatta, Baba İlyas'ın torunu olan Aşık Ali Paşa'nın Sünni bir mutasavvıf olduğu iddia edilmektedir.[479] Bu durum, olaydan arta kalan hemen hemen tek aile olması dolaysıyla Sünni baskıların bir sonucu olarak açıklanabilir. Çünkü; Alevi topluluklar olay zamanında Kuzey Mezopotamya'da idi. Oysa; Aşık Paşa ve Elvan Çele-

---

479 Fuad Köprülü, İslam Ansiklopedisi, Aşık Paşa maddesi

bi zamanlarında Alevilerin bir bölümü Orta Anadolu'daydı. Öyleyse; Baba İlyas soyu bu yeni gelen Alevilerle neden kaynaşamadı? Bu yalnız kalıştaki en önemli etken, ailenin önderlik yaptığı obanın yok olması ve sonradan gelen obalarda yer bulamayışı mıydı? Ne var ki; tüm bu gerekçelerin ortadaki problemi çözmeye yetmediğini itiraf etmek gerekir.

Konuyu daha anlaşılır kılmak için Elvan Çelebi'nin ifadelerine bakmak gerekiyor. Elvan Çelebi, yapıtında dört halifeyi (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) övmektedir.[480] Bilindiği gibi Alevilik'te dört halife kavramı kesinlikle yoktur. Hatta, halife kavramı Sünni terminolojideki anlamından çok farklıdır. Örneğin; Alevilere göre Ali bile halife değildir, imamdır. Alevilikteki halife, bir erenin görev verdiği ya da onun yerine geçen kişidir.

Bir başka öge, Elvan Çelebi'nin yapıtına göre Baba İlyas'ın Ömer adlı bir oğlunun olmasıdır. Ömer, Alevi ad vurma geleneğinde kesinlikle yeri olmayan bir addır.[481] Bu durum da takıyye ile açıklanabilir, yazar başka bir adı Ömer'e çevirmiş denebilir. Ancak, bunlardan daha önemli olanı; Baba İlyas'ın böyle bir oğlunun olup olmadığıdır. Çünkü; yazarın verdiği bu bilgi tümüyle menkıbeseldir ve başka bir kaynakta da yer almamaktadır.

Bu konuda bazı araştırmacıların görüş belirttiği Osman adına[482] gelince: Baba Resul olayında yer alan Şeyh Osman,

---

480b.1407: İlm ü sıdk u hayası vü adı / Hem çu Usman Umar Bu Bekr ü Ali. Ayrıca; b. 1387-1390'da dört halife övülmektedir.

481 Örneğin; on altıncı yüzyılda Malatya'nın Alevi yerleşimlerinden yalnızca ikisinde (Hasançelebi'nin eski yerleşimi olan Eskiköy'de ve Arguvan-İsaköy'de) bu ada rastlanmaktadır ki, bu iki yerleşimde de Sünni kökenli birer sülalenin yaşadığı bilinmektedir. Konunun ayrıntısı için bk., Hamza Aksüt, Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri, ad listeleri bölümleri

482 Irene Melikoff, Uyur İdik Uyardılar, s. 203

bireysel bir ad değil, sosyal bir addır. Yani bu kişinin adı Osman değildir, obasının adı Osman'dır. Dolayısıyla burada Alevi ad vurma geleneğine aykırı bir durum yoktur. Ayrıca; Alevi ad vurma geleneğinde çok sık olmamakla birlikte- gerek geçmişte, gerekse günümüzde Osman adı yer almaktadır.[483]

Kısacası, Elvan Çelebi'nin yapıtında yer alan Ömer adı ve dört halife kavramı ile Aşık Ali Paşa'nın Sünni bir mutasavvıf sayılması Baba Resul olayının Alevilikle yakın ilgisine gölge düşüren etkenlerdir. Ancak bu etkenler, yukarıda sıraladığımız Alevilikle ilgili etkenlerle boy ölçüşebilecek güçte değildir ve bu yönüyle olayın inançsal yönünü belirleyici değildir.

---

483 Osman adının Alevi ad vurma geleneğindeki yeri üzerine ayrıntılı bilgi için bk., Hamza Aksüt, Baba Resul Olayının İki Önderinin Kimlikleri, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı. 25, s.164

BÖLÜM V

OLAYIN NEDENİ

Baba Resul olayının nedeni ya da nedenleri konusunda şimdiye dek pek çok görüş üretilmiştir. Ne var ki, görüş üreticileri, yukarıdan beri sunduğumuz olayın sosyal ve coğrafi ortamından habersiz olarak fikir yürütmek ve kaba tahminlerle yetinmek zorunda kalmışlar, üstelik, Türkmen'e düşman kaynakların verdiği bilgileri veri olarak kullanmışlardır. Bu kaynakların olayın nedeni hakkında yazdıkları şöyledir:

İbn Bibi'ye göre; olayı çıkaranlar kafirdir. Türk toplulukları (tevaif-i Etrak), bilgisiz bir din adamının sözlerine kolaylıkla kanan bir yaradılışa sahiptir. Baba İshak, Türklerdeki bu eğilimi kullanmıştır.[484]

Abu'l Farac'a göre ise olay, Arapların dinine karşı fena bir ayrılık hareketidir.

Türkmenlerin tek kaynağı olan Elvan Çelebi'nin verdiği bilgiler de inandırıcı olmaktan uzaktır ve çelişkilidir. Elvan Çelebi'deki bu yetersizlik, onun menkıbesel anlatımı bir ya-

---

484 İbn Bibi, c.II, s.50

na, olayın niteliğini büyük oranda gizleme ve kendi ailesini elden geldiğince olayın yaratıcıları içinde göstermeme çabasının bir sonucudur.

Elvan Çelebi, olaya yol açan gelişmeleri birbiriyle bağlantısı olmayan iki nedene bağlıyor. Bunlardan birisi Baba İlyas'ın birisi de Baba İshak'ın başına gelenlerdir.

Baba İlyas'ın başına gelenler, Kör Kadı'nın provokasyonuyla ilgilidir. Kör Kadı, satmayacağını bile bile Baba İlyas'ın atını satın aldırmak istemiş ve olaylara neden olmuştur.

Elvan Çelebi'nin gösterdiği ikinci neden, vergi memurunun İshak'a kötü davranması, bunun üzerine İshak'ın, vergi memurunun adamlarını öldürerek Rum'a kaçmasıdır.

Görüldüğü gibi Elvan Çelebi'nin verdiği bilgilerde, birbiriyle ilgisi olmayan iki olay, Baba Resul olayının başlama nedeni olarak yer almaktadır ki; bu bilgilerden herhangi bir sonuç elde edilemez.

Buna karşın; Elvan Çelebi'nin bazı beyitlerinden, Çat yöresine yeni gelmiş olan Türkmenlerle yöre halkının iyi geçinmediğini anlıyoruz. Ona göre Çat yöresi, şeytanların yurdudur.[485]

Yine Elvan Çelebi'nin beyitlerinden anlıyoruz ki; Müslüman olmayan ögeler de Baba Resul olayını yaratan kitlenin düşmanıdır. Baba İlyas'ı kuşatmaya gelen askerlerin çoğunluğu Hıristiyandır.[486] Dominiken misyoneri Quentin'in anlatımı bu durumu daha da netleştirmektedir. Ona göre, Türkmenler, Ermeni kalelerini ve kentlerini ele geçirmek istemiş, bu nedenle Müslüman olmayan ögeler Türkmenleri yok etmiştir.

Olaya çağdaş kaynaklarda olayın nedeni üzerine verilen

---

485 Çat kim mevzi-i şeyatın idi b.786

486 Ekserinin var belinde zunnar (b.617) Zunnar, Hıristiyanların taktığı kuşaktır.

bilgiler işte bundan ibarettir. Araştırmacılar bu bilgilere dayanarak olayın nedenini bulmaya çalışmış, bu konuda farklı görüşler öne sürmüşlerdir.

Bunlardan Irene Beldiceanu -Steinherr, İbn Bibi'nin ve Bar Hebraeus'un yapıtlarında, olayın nedeni olarak, kuzeydekiler ile güneydekiler arasında uzun zamandır süregelen bir kışkırtmanın gösterildiği kanısındadır. Yazara göre, olaya katılan Türkmenler, *"yaşam kuralları ve inançları ile yeni bir yurt aramaya çıkmış, fakat Baycu'dan Timurtaş'a birbirini izleyen dalgalarla Moğolların akını ve Suriye-Anadolu sınırındaki politik çatışma dolayısıyla karar tutamamış binlerce ailedir."*[487]

Ahmet Yaşar Ocak'a göre olay dinsel bir nitelik taşımamaktadır.[488] Yazarın bir başka görüşüne göre ise olay, *"çok kötü sosyal ve ekonomik şartlar içinde yaşayan Türkmenlerin siyasi bir amaçla, Selçuklu saltanatını ele geçirmek üzere uygun dini ve siyasi koşullarda gerçekleştirdiği bir ayaklanmadır."*[489] Olayın dinsel bir niteliği olmadığını savunan Ocak, bir başka yapıtında, olayın, Anadolu'da yaygın olan Vefailik tarikatının devletle yıpratıcı bir mücadelesi olduğunu belirtiyor.[490]

Osman Turan'a göre Moğollardan kaçarak Anadolu-Suriye sınırında yoğunlaşan Türkmenler, Orta Anadolu'ya

---

487 Irene Beldiceanu -Steinherr, aynı yazı

488 Ocak, şöyle diyor: "Her şeyden önce dikkati çeken husus, isyanın dini bir mahiyet taşımadığıdır." Babailer İsyanı, s. 215

489 Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, s. 215. Yazar, Babai teriminin bile dini-mistik bir anlam taşımaktan çok siyasi bir mahiyet arz ettiğini söylemektedir.

490 İsmail E. Erünsal, Ahmet Yaşar Ocak, Menakıbu'l Kudsiyye..., s. XXVI-XXVII: "XIII. yüzyılda bu tarikatın (Vefailiğin) Selçuklu merkezi yönetimine karşı Babai ayaklanmasıyla verdiği uzun, yıpratıcı ve sonucunda başarısızlıkla biten mücadeleden sonra, ileri gelen mensuplan, yeni kurulmakta olan çeşitli uç beyliklerinin topraklarına dağılmışlardı."

geçmek istemektedir, ancak, Anadolu Selçuklu devleti bu geçişte bir engel oluşturmaktadır. Türkmenlerin yerleşik halklara saldırması, bu halkları korumak zorunda olan devlet ile onlar arasında çatışmaya yol açmaktadır. Baba Resul olayı, "bu gayri memnun göçebe yöresinde oluşup dinsel, sosyal ve siyasal bir nitelik kazanmış ve Selçuklu Türkiyesini sarsmıştır."[491]

Fuad Köprülü'ye göre, mezhebi Alevi, meşrebi 'kalender' olan bir kitle vardır ve bu kitlenin dinsel önderi Konya sultanlığını ele geçirmek istemiştir.[492]

Görüşlerini aktardığımız bu araştırmacılar, olayı yaratan kitleyi Konya sultanlığının egemenlik alanında sandığı için, bu sultanlığın ekonomik ve siyasal durumunu temel alarak olayın nedenlerini belirlemeye çalışmaktadır. Bu araştırmacılara göre, adı geçen ülkedeki ikta paylaşımı, vergi düzeni, sultanın değişmesi gibi etkenler olaya yol açmıştır. Örneğin; sultan Alaeddin Keykubad zamanında ülkenin ve halkın ekonomik düzeyi çok yüksektir. Üstelik; sultanın Türkmenlerle arası çok iyidir. Hatta, sultan, Türkmen beylerine ikta bile vermektedir. Yerine geçen Gıyaseddin dönemi ise bunun tam tersidir ve bu nedenle Türkmenler ayaklanmıştır.[493]

---

491 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.4 20-421

492 Fuad Köprülü, Anadolu'da İslamiyet, s. 51-52

493 Ahmet Yaşar Ocak, Konya sultanlığındaki taht kavgalarından söz ederek XIII. yüzyıl başlarında ülkenin ekonomik durumunun çok parlak olmasına karşın toprak rejiminin zamanla bozulmaya başladığını, mülkiyet biçiminin göçebeler aleyhine değiştiğini kaydederek makro düzeyde bir ekonomi tahlili yapıyor ve bunu olayın ekonomik nedenleri olarak sunuyor. Göçebelerle yerlilerin kavgalarını da bir neden olarak gösteren yazar, bu kadar geniş bir çerçeve çizerken olaya katılan kitlenin nüfusunu dikkate almayı unutuyor. (Babailer İsyanı, s. 39-41) Yazarın, ülke ekonomisi için verdiği bilgilerin tarihçilerimizin 'popüler görüşlerinden' ibaret olduğu, dolaysıyla tarihsel gerçekle ilgili olmadığı görülmektedir. Buna bir örnek olarak; tarihçilerimizin Alaeddin Keyku-

Öne sürülen bu görüşler, tarihsel gerçeklerle uyumsuzdur. Konumuz olmamakla birlikte, sultanın Türkmenlerle arasının iyi olması, hatta Türkmen beylerine ikta vermesi tümüyle hayal ürünüdür.[494] Bu konuda Aleaddin Keykubad ile Gıyaseddin Keyhusrev arasında bir fark aramak boşunadır.[495] Ordunun yapısı, kırsaldaki halkın konumu, ekonomik yaşam gibi konularda iki sultanın dönemleri aynıdır. Ordunun çekirdeği, Gulamhane adlı askeri kurumda eğitim görmüş olan Frenk, Gürcü, Rum, Arap kökenlilerden oluşmaktadır.[496]

Her toplumsal harekette olduğu gibi Baba Resul olayında da kuşkusuz ekonomik koşulların belli bir etkisi vardır.[497] Örneğin; olayın nedeni, ilk anda, Konya sultanlığının içindeki göçebelerle yerleşiklerin çelişkisi olarak düşünülebilir. Ancak, unutmamak gerekir ki; Baba İlyas ile Şam'dan Konya sultanlığının topraklarına gelip yurt tutmuş olan çok kalabalık bir kitle yoktur. Örneğin; Elvan Çelebi'ye göre, olay başladığında Baba İlyas'ın yanında ancak seksen kişi vardır.[498]

---

bad dönemini yorumlamasını gösterebiliriz. Buna göre söz konusu padişahın döneminde, ülke halkı çok mutlu bir yaşam sürmektedir!

494 Bu konuda Abdullah Tekin şöyle diyor: "Alaeddin Keykubad devrinden itibaren Anadolu'da bayındırlık çalışmaları gözlenir. Zenginleşen kentler arasına yollar ve kervansaraylar yapılmaya başlar. Ancak, Selçukluların kervansaray yaptırarak kurdukları ekonomik ağın içine giren gelir, belli bir zümreye yöneliktir. (Babalılar Ayaklanması, s.22)

495 Günümüzde Anadolu Selçuklu adı verilen bu devletin padişahları, Keykubad, Keykavus, Keyhusrev gibi Fars mitolojisinin kahramanlarının adlarını gururla taşımaktaydı.

496 Devletin askeri yapısı için bk., Abdullah Tekin, Babalılar Ayaklanması, s. 28

497 Konya sultanlığındaki sosyal sınıflar ve ekonomik durumu halk yönünden inceleyen bir araştırma için bk., Abdullah Tekin, Babalılar Ayaklanması.

498 Bu sayının biraz daha büyük olduğunu sanıyoruz. Çünkü; olayla ilgili

Demek ki; olayın nedenini araştırmak için yalnızca Baba İlyas'ın yeni yerleştiği coğrafyayı, yani, Konya sultanlığının coğrafyasını ele almak yeterli değildir. Araştırılması gereken asıl ortam Baba İshak'ın bulunduğu coğrafyadır. Çünkü Baba İshak hem olayın askeri önderidir hem de olayı çıkaran asıl kitle onun yanındadır. Bu kitle Konya sultanlığının sınırları içinde değildir.

Bir başka önemli nokta; Baba İshak'ın Rum'a gelmesinin planlı bir hareket olduğudur. Yani o, kendi isteğiyle ve belli bir amaç için Rum'a gelmiştir. Yoksa o, birdenbire kendisini, istemediği bir ortamda ve kötü ekonomik koşullarda bulmuş değildir.

Olayın planlı bir hareket olduğu, gerek İbn Bibi'nin anlatımından gerekse olayın sıradan bir günde değil, On Muharrem gününde başlamasından bellidir. Yine; olayın önderleri, doğal olarak, zaviyeler kuran bir "halifelik örgütü" üyeleridir ki; bu da olayın planlı bir hareket olduğunu göstermektedir.

Gelelim, olayın asıl coğrafyasına: 1184 yılında Musul, Nusaybin ve Urfa yörelerinden geçen İbni Cübeyr'in yazdığına göre bu bölgenin tümü, her birinin adı "din" sözcüğüyle biten çeşitli sultanların yönetimindedir. Bu sultanlar, rüzgar gibi gelip geçicidir. Sultanlarla sokaktaki insan aynıdır. Kimse taşıdığı sıfata layık değildir.[499]

Gezginin gözlemleri, öteki kaynakların verdiği bilgilerle uyumludur. Hatta, yerel egemenlerden farklı olarak bir de göçebe toplulukların siyasal gücü ve etkinliği vardır.[500] 1185 yılıyla başlayan on yıllık sürede Türkmen ve Kürt gö-

---

obalar Amasya yöresinde birçok yerleşime ad vermiştir. Ancak, yine de, Baba İlyas'ın yanındakilerin binlerle ifade edilemeyeceği açıktır.

499 İbni Cübeyr, Endülüs'ten Kutsal Topraklara, s.177

500 Örneğin; İbni Cübeyr'in, Resulayn'ı (Ceylanpınar) göçebelerin yurdu olarak nitelediğini yukarıda aktarmıştık.

çebe birimlerinin çarpışması ve bu çarpışmanın yerel egemenlerin arabuluculuğuyla ancak önlenebilmesi bu duruma bir örnektir.[501]

Başına buyruk egemenlikler yalnızca bunlardan ibaret değildi. Olaydan birkaç yıl önce Konya sultanlığından ayrılan Harezmliler[502], Harput üzerinden Suriye yöresine gelmiş, Urfa, Harran ve Sumeysad yörelerini yağmalamıştı. Duduoğlu adlı bir Türkmen beyinin yetmiş bin kişilik kitlesiyle de birleşen Harezmliler yörede büyük karışıklıklar çıkarmıştı. Halep'teki Eyyubi egemeni Melik Nasır, bunların bir bölümünü hizmetine alıp iktalar vererek bu karışıklığı güçlükle önleyebilmişti.[503]

Bölge, ayrıca, Mısır'daki Eyyubi sultanlığı ile Konya sultanlığının çekişme alanındaydı. Bu iki egemelik birbirine bir üstünlük sağlayamıyor, bu nedenle, hangi toprakların kime ait olduğu da belli olmuyordu. Örneğin; Eyyubilerin elinde olan Urfa, Siverek ve Harran yöreleri olaydan beş yıl önce, 1235 yılında, Konya sultanlığınca alınmış, ancak, 1236 yılında Eyyubiler yöreye yeniden egemen olmuştu. Bunun hemen ertesinde, 1238 yılında Konya sultanlığı Sumeysat kalesini (Adıyaman-Samsad) ele geçirmişti.[504]

Çekişme halinde olan yalnızca bu iki devlet değildi. İbni Cübeyr'in belirttiği yerel meliklerden başka, Artuklular, Mengücekliler, Harput egemenliği gibi irili ufaklı bir çok

---

501 Yukarıda bu olaylardan söz etmiştik.

502 Moğollardan kaçan Harezmliler, 1231 yılında Anadolu'yu ele geçirmek için Konya sultanlığı ile çarpışmışlar ve yenilmişlerdi. Hükümdarları Celaleddin, Doğu Anadolu'da öldürülmüş, yanındaki beylerin bir bölümü Konya sultanlığının, bir bölümü ise Halep emirliğinin hizmetine girmişti.

503 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.4 08-409. Abu'l Farac, cilt:I I, s. 537

504 Osman Turan, aynı yapıt, s. 675

devletler vardı ve bunlar duruma göre farklı devletlerle ittifaka giriyordu.[505]

Kısacası, olayı yaratan kitle, Güneydoğu Anadolu bölgesinin özel koşullarının ve çağın gereği olarak, siyasal ve ekonomik istikrarsızlığın egemen olduğu bir ortamda yaşamaktadır. Bu durum, sosyal hareketliliği de beraberinde getirmektedir ki; olayın en önemli etkeni budur.

İşte; Baba Resul olayının asıl nedeni, Türkmenlerin Konya sultanlığı topraklarına bu akışıdır. Ancak; bu akış rastgele bir hareket değil, planlı bir harekettir. Olayın önderlerinin kurduğu zaviyeler, Anadolu'daki üç önemli tarihsel yolun üzerindedir. Dede Garkın'ın zaviyesi, Musul-Halep-Kilikya (Çukurova); Baba İlyas'ın kurduğu zaviye İstanbul-Bağdad ve Halep-Samsun yolları[506] üzerindedir. Hacı Bağadın, Şeyh Osman ve Hacı Mihman'ın yurtları Halep-Samsun yolu[507] üzerindedir.[508] Yani; Türkmenlerin Anadolu içlerine akışı, en önemli yollar üzerinde kurulan zaviyelerdeki "halifelik örgütünün" kontrolündedir.

Bu akışta, Baba Resul olayı Türkmenlerinin çok özel bir durumu vardır. Bu Türkmenler, Orta Anadolu'daki halkın bir bölümünden farklı bir dine, öteki bölümünden ve devletten ise farklı bir mezhebe sahiptir. Bu durumu Malatya'daki

---

505 Osman Turan, aynı yapıt, s. 674

506 İstanbul-Bağdad yolu, Osmanlı döneminde "Cadde-i Bağdad" olarak anılıyordu ve Anadolu'dan geçen üç önemli yoldan biriydi. (Yusuf Halaçoğlu, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, s.165)

507 Halep-Samsun yolu, ilk çağlardan beri Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan tek yoldu. Yol, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Malatya, Antep çizgisiyle Halep'e ulaşıyordu. Pazarcık, bu yolun üzerindedir.

508 Örneğin; Dede Garkın'ın halifelerinden Ali Seydi'nin Malatya-Yirağaç köyündeki zaviyesi İstanbul-Bağdad ve Halep-Samsun yolları üzerindeydi. Şeyh İbrahim ocağının zaviyesi Maraş-Bozok ve Sivas-Kayseri-Konya yolu üzerindeydi. Baba Arslanoğlu'nun zaviyesi ise Diyarbakır'dan doğuya giden tarihsel yol üzerindeydi.

Abu'l Farac çok iyi sezmiştir. Ona göre, olayı çıkaran Türkmenler, "Arapların dininden (Sünnilikten) fena halde ayrı" bir inanca sahip olan yeni bir topluluktur. Konya sultanlığının bürokratlarına göre ise bu Türkmenler kafirdir.[509]

İşte bu etken, "Arapların dininden farklılık" ve "kafirlik" olayın dinsel boyutudur. Olayın siyasal niteliği ve Türkmenlerin art arda başarılar kazanması, bu dinsel yapı farklılığının ve örgütlülüğün ürünüdür. Bu etken, Baba Resul olayını, öteki siyasal ve sosyal olaylardan ayrı kılmaktadır. Kısacası, olayın belirleyici etkeni, bu dinsel (daha açık bir anlatımla mezhepsel) boyuttur.[510]

---

509 İbn Bibi Türkmenleri kafir olarak niteliyor, onlara 'uğursuz şeytan diyor: "Kafirlerin önündeki siperleri ve hayvanları kaldırarak orada toplanmış olanları bozup dağıttılar." "Acımasız kılıçlarıyla o uğursuz şeytanların kanından ovada kan nehri akıttılar." (İbn Bibi, cilt: II, s. 53)

510 Olayın siyasal oluşu ve Türkmenlerin devlet güçlerine ilk anda üstünlük sağlaması, örgütlülüğün sonucudur. Nitekim, bu akış durmayacak, geride kalan kitle, yakaladığı ilk fırsatta, 1243 yılından sonra Konya sultanlığının Moğollarca etkisiz kılınmasından doğan otorite boşluğundan yararlanarak Orta Anadolu'ya girme olanağı bulacaktır.

Sonuç

Baba Resul olayı Alevilikle çok yakından ilgilidir. Olayın zamanı, Anadolu Aleviliğinin kurumlarının (örneğin, dede ocaklarının) oluşum süreci içindedir. Ayrıca, bu kurumları oluşturan önderler (örneğin, Hacı Bektaş) bu zaman diliminde yaşamıştır.

Baba Resul olayının Alevilikle ilgisi bunlarla sınırlı değildir. Olaya katılan halifelerin mürşidi Dede Garkın'dır. Dede Garkın, en kalabalık talip topluluğuna sahip olan birkaç dede ocağından birinin kurucusudur.

Baba Resul olayının önderleri ve olaya katılan topluluklar, ağırlıklı olarak Mardin olmak üzere Urfa ve Diyarbakır kökenli Türkmenlerdir. Burası aynı zamanda Aleviliğin temel kurumlarının biçimlendiği coğrafyadır ve Alevilerin, Anadolu içlerinden önceki yurdudur. Başta Hacı Bektaş olmak üzere Alevi önderler bu coğrafya kökenlidir. Bu coğrafya, Sünni kaynakların Rafizi, Harici, Batıni gibi nitelemelerle andığı inanç gruplarının öteden beri yurdudur.

Baba Resul olayına katılan topluluklarla Alevi topluluklar boy, oba vb. birimler açısından aynı sosyal kökendendir. İddiaların tersine, olaya katılanların içinde Türkmen dışı ögeler yoktur. Hatta, Türkmen dışı ögeler, karşı saftadır.

Bazı kaynakların ve araştırmacıların savının tersine, Hacı Bektaş ve çevresindekiler olaya katılmamıştır. Bunların ola-

ya katılmaması, Baba Resul olayına katılanlarla farklı 'yoldan' olduklarından değil, hareket tarzı farklılığındandır.

Yine bazı kaynakların ve araştırmacıların savının tersine, Hacı Bektaş, Baba Resul'ün ya da olayın önderlerinden herhangi birinin halifesi değildir.

Baba Resul olayında peygamberlik iddiası yoktur. Baba Resul, "Resul topluluğunun babası" anlamında sosyal bir addır. Türkmen diline yabancı olanlar, bu adlamayı şimdiye dek fark edememiş, Baba Resul'ün peygamberlik iddia ettiğini sanmış ve savunmuşlardır. Resul, Dede Garkın grubundaki talip topluluklarla hareket eden bir topluluktur.

Babailik diye dinsel, mezhepsel ya da tarikatsal bir akımdan söz edilemez. Ayrıca, Baba Resul olayının önderlerinin Vefai dervişi olduğu da iddia edilemez.

Baba Resul olayını ayaklanma olarak nitelemek yanlıştır. Çünkü; olayı yaratan kitle, Konya sultanlığının toprakları dışından, başkenti Mardin olan Artuklu devletinin topraklarından gelmiştir. Olay sürecinde Konya sultanlığı Fırat'ın doğusunda egemen değildir. Göçebe olması nedeniyle bu kitlenin bir bölümü, iki devletin sınır bölgesinde, bir başka deyişle çekişme alanındadır.

Baba Resul olayı, katılan kitlenin az olması yönüyle pek önemli görülmeyebilir. Ancak; Alevilerin, Anadolu içlerine yönelme sürecinin başlangıcında yer alması, Alevilerle aynı sosyal ve coğrafi ortamı paylaşması, Alevi kültler içermesi ve dede ocaklarıyla bağlantılı olması nedeniyle çok önemli bir olaydır.

Tüm bu verilere göre, Baba Resul olayını çıkaran kitlenin inancını nitelemek için kullanılması gereken terim, Aleviliktir.

Kaynakça

Ahmed Aşıki, *Aşıkpaşazade Tarihi*, düzenleyen: Nihal Atsız, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985

Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, çeviren: Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995

Aksarayi, *Müsameretü'l-Ahbar*, çeviren: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000

AKSÜT, Hamza, *Alevi Dede Ocaklarının Kuruluş Yeri Olarak Nusaybin*, Nusaybin Kaymakamlığı I. Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyumu Bildirisi, Mayıs 2004

AKSÜT, Hamza, *Aleviliğin Oluşum Yerlerinden Birisi Olarak Diyarbakır*, Diyarbakır Valiliği I. Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildiriler, s.751-763, Diyarbakır, 2004

AKSÜT, Hamza, *Ali Seydi ve Seyit Ali Ocakları*, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı:2004/31

AKSÜT, Hamza, *Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri*, Art Basın-Yayın, Ankara, 2002

AKSÜT, Hamza, *Hacı Bektaş'ın Sosyal Kökeni*, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı: 2004/28

AKSÜT, Hamza, *Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi*, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı:2004/30

AKSÜT, Hamza, *Baba Resul Olayının İki Önderinin Kimlikleri*, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, sayı: 2003/25

ARIKAN, Muzaffer/ELİBÜYÜK, Mesut/YİNANÇ, Refet/KURT, Yılmaz, *Diyarbekir Vilayeti Mufassal Tahrir Defteri (Amid Sancağı)*, cilt: I, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1999.

AZİMLİ, Mehmet, *İlk İslam Fetihleri Bağlamında Diyarbakır'ın Fethine Katılan Sahabilerle İlgili Bazı Mülahazalar*, Diyarbakır Valiliği, I. Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu-Bildiriler, s.819-824, Diyarbakır, 2004

BAYATLI, Nilüfer, *XVI. Yüzyılda Musul Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri* (937/1530), Ankara, 1997

BELDİCEANU-Steinherr, İrene, *1240 Babai Ayaklanması Gerçekte Selçuklu Yönetimini Yıkmayı Amaçlıyor Muydu?*, çeviren: Turan Alptekin, Yol dergisi, Hüseyin Gazi Vakfı yayın organı, sayı.4, s.5-18, Ankara, 2000

BENDER, Cemşid, *Kürt Uygarlığında Alevilik*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993

BİLGİLİ, Ali Sinan, *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001

BİRDOĞAN, Nejat, *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi*, Alev Yayınları, İstanbul, 1992

BOZKURT, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990

BURSLAN, Kıvameddin, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999

CAHEN, Claude, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, çeviren: Yılmaz Moran, E Yayınları, İstanbul, 1979

ÇETİNKAYA, Nihat, *Kızılbaş Türkler*, Kum Saati Yay., İst., 2004

ÇEVİK, Adnan, *XI-XIII Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Bilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 2002

DEMİRCAN, Adnan, *Diyaru Bekr'de Harici İsyanları*, Diyarbakır Valiliği, I. Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu-Bildiriler, s.161-168, Diyarbakır, 2004

Ebu Bekr-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çeviren: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001

ENGİN, Refik, *Amuca Kabilesinde ve Trakya'da Kurban Geleneği*, Can Yayınları, İstanbul, 2004

ERPOLAT, M. Salih, *XVI Asırda Diyarbakır Beylerbeyliğindeki Yer İsimleri*, basılmamış doktora tezi, Konya, 1999

ERPOLAT, M. Salih, *XVI Yüzyılın Başlarında Diyarbekir Eyaletinde Viran Köyler Meselesi*, Diyarbakır Valiliği, I. Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Semp. Bildiriler, s.591-598, Diyarbakır-2004

ERÜNSAL, İsmail E.-Ahmet Yaşar Ocak, *Menakbu'l Kudsiyye Fi Menasıbu'l Ünsiyye*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1995

GÖĞEBAKAN, Göknur, *XVI Yüzyılda Malatya Kazası*, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, Malatya, 2002

GÖLPINARLI, Abdülbaki (hazırlayan), *Vilayetname*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1958

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlanadan Sonra Mevlevilik*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul, 1961

GÖYÜNÇ, Nejat, *XVI Yüzyılda Mardin Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991

Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus), *Abu'l Farac Tarihi*, çeviren: Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991

İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iye Fi'l Umuri'l-Ala'iye (Selçukname)*, çeviren: Mürsel ÖZTÜRK, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1996

İbni Cübeyr, *Endülüs'ten Kutsal Topraklara*, çeviren: İsmail Güler, Selenge Yayınları, İstanbul, 2003

İLHAN, Mehdi, *Some Notes On The Settlements And Population Of The Sancak Of Amid According To The 1518 Ottoman Cadastral Survey*, Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt: XIV, sayı: 25, s.424vd., Dil ve Tarih Coğrafya Fak., Tarih Araştırmaları Enst. Yay., Ank., 1982

İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995

İslam Ansiklopedisi, Artuklular maddesi

KAFESOĞLU, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995

KALELİ, Lütfi, *Mevlana-Yunus ve Hacı Bektaş,* Alev Yay., İst., 1993

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi,* çeviren: Besim Atalay, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992

KAYAOĞLU, İsmet, *"XII. Yüzyılda Anadolu'da Ziyaret Yerleri"*, XI. Türk Tarih Kongresi, 5-9 Eylül 1990, cilt:II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994

KIŞLAL, Rahime-YEŞİLYURT, *Ali, Dede Garkın Şiirler,* Can Matbaası, Mersin, 1999

KOÇ, Yunus, *XVI. Yüzyılda Bir Orta Anadolu Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Anadolu'da İslamiyet,* İnsan Yay., İstanbul, 2000

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976

LİNDNER, Ludi Paul, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar,* çeviren: Müfit Günay, İmge Yayınları, Ankara, 2000

MELİKOFF, Irene, *Uyur İdik Uyardılar,* çeviren: Turan Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı,* Dergah Yay., İstanbul, 1996

OCAK, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992

ORHONLU, Cengiz, *Derbend Teşkilatı,* İstanbul, 1990

ORHONLU, Cengiz-, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı,* Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987

ÖZ, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999

ÖZERDEM, Ahmet, *Karaözü,* Cem Matbaacılık, Ankara, 1994

ÖZON, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük,* 6. basım, İst., 1979

ÖZTÜRK, Ünsal, *Alevilerin Büyük Sırrı,* Yurt Kitap Yay., Ank., 2005

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Tarihi Boyunca Bektaşilik,* Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1995

SEVİM, Ali, *Halep Selçuklu Melikliği Alp-Arslan ve Sultan-Şah Devirleri,* Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt: XIV, sayı.25, 1981-1982, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları

SOLAK, İbrahim, *XVI. Asırda Maraş Kazası*, Akçağ Yay., Ank., 2004

SÜMER, Faruk, *Bozoklu Oğuz Boylarına Dair*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, XI, s.65-103

SÜMER, Faruk, *Bozulus Hakkında*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, VII, sayı: 1, s.29-60

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992

SÜMER, Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992

SÜMER, Faruk, *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985

SÜVARİ, Ç. Ceyhun, *Kültürel ve Dini Bir Kimlik Olarak Yezidilik*, Nusaybin Kaymakamlığı, I. Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyumu bildirisi, Mayıs 2004, Nusaybin

ŞAHİN, İlhan, *Yeni-İl Kazası ve Yeni-İl Türkmenleri* (1548-1563), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, basılmamış doktora tezi, İstanbul, 1980

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü *Kuyud-ı Kadime Arşivi*, 142 Numaralı Malatya Tahrir Defteri

TAŞĞIN, Ahmet, *Diyarbakır Türkmen Alevileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2003

TAŞĞIN, Ahmet, Hüseyin Hüsameddin, *"Baba İshak ve Baba İlyas"*, Amasya Tarihi, Yol Dergisi, Hüseyin Gazi Vakfı yayın organı, sayı:21, Ankara, 2003

TAŞĞIN, Ahmet, Hilmi Ziya Ülken, *Barak Baba ve Geyikli Baba*, Yol dergisi, Hüseyin Gazi Vakfı yayın organı, sayı: 8

TAŞTEMİR, Mehmet, *XVI. Yüzyılda Adıyaman*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999

TEKİN, Abdullah, *Babalılar Ayaklanması*, Karacan Matbaası, Ank.

TORUN, Ali, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nameler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998

TULUM, Mertol, *Tarihi Metin Çalışmalarında Usul, Menakıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000

TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2001

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996

TÜRKAY, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1979

WOODS, John E., *Akkoyunlular*, çeviren: Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993

YETKİN, Çetin, *Türk Direniş ve Devrimleri*, Otopsi Yay., İst., 2003

YILMAZ, Ali, *XVI Yüzyılda Birecik Sancağı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, İst., 1996

YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılda Diyarbakır*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989

YİNANÇ, Refet, *Dulkadır Beyliği*, Türk Tarih Kur. Yay., Ank., 1989

YİNANÇ, Refet-ELİBÜYÜK, **Mesut**, *Maraş Tahrir Defteri*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988

YİNANÇ, Refet-ELİBÜYÜK, Mesut, *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1983

ZORLU, Cem, *Abbasilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyanlar*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001

DİZİN

Abar Çayı 93, 105
Abbasi 149, 183
Abd al-Müminlü (Oba) 63
Abdal Murad 110
Abdal Musa 110, 144
Abdallar 172
Abd-ı Mümin 62, 63, 92, 102
Abdülaziz (Dağ) 31, 32
Abiverd 94
Acem 150, 81
Adıyaman 13, 68, 195
Affan (Oba) 90
Afşar 93, 94, 105
Afşin 51
Ağuçan 172
Ahır 66
Akdağ 84
Akkoyunlu-lar 27, 31, 32, 35, 67, 93, 106, 116
Aksu 121
Alacahan 36
Aladinek 66
Alaeddin Keykubat-Aladin 13, 14, 37, 54, 71, 192
Alayundlu 24
Ali (Hz. Ali, İmam) 178, 183
Ali Bey (Akkoyunlu)
Ali Bin Ebi Talip (İmam Ali) 180, 183, 178
Ali Seydi 40, 41, 81
Alkaevli 24
Alparslan (Halep emiri) 181
Altınyayla (Tonus) 51
Amasya 13, 17, 41, 45, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 60, 61, 65, 68, 71, 72, 75, 77, 79, 84, 94, 95, 96, 98, 105, 106, 107, 118, 124, 129, 130
Amid 50, 67, 93, 162, 163, 181, 183
Amuca (Oba) 173
Anadolu 11, 14, 17, 21, 34, 37, 39, 45, 47, 52, 54, 56, 90, 93, 94, 95, 106, 107, 110, 113, 114, 116, 123, 126, 138, 142, 144, 151, 160, 161, 169, 170, 171, 173, 174, 186, 187, 191, 192, 196, 198, 199
Anadolu Selçuklu Dev. 37, 123, 192
Anasıoğlu 115
Anbar Çayı 93
Antalya 101, 111
Antep 36
Arapkir 64, 102
Arapsun 64
Argoma (Arguma) 51, 91
Arguvan 93
Arım 94
Arızi 147
Ari Çayı 173
Arili Aşireti 173
Arslanoğlu (Köy)-(Oba) (Arslanogli Ülya-Arslanoğli Süfya-Arslan Oğli-I Süfya-Yukarı Arslanoğlu-Aşağı Arslanoğlu) 42, 172
Artuklu-lar 13, 14, 36, 37, 115, 182, 195, 199
Aşık Ali Paşa (Aşık Paşa) 19, 102, 112, 186, 188
Aşıkpaşazade (Aşıkpaşaoğlu) 22, 45, 135, 136, 138, 143, 144, 145, 146, 162, 165, 166
Atma Aşireti 173, 179
Aviç Çayı 172
Avşar 24, 93, 94
Aybek Baba 61, 110

Ayna Dovla (Ayna Dövle-Ayna Dola) 13, 23, 28, 55, 56, 85, 86, 88, 89, 95, 98, 101, 111, 112, 114
Aynüddevle 85
Azerbaycan 93, 94, 115, 116, 135
Bab 182
Bab Resul (bk. Baba Resul) 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 21, 23, 24, 27, 29, 45, 46, 47, 49, 55, 56, 71, 73, 77, 80, 95, 98, 108, 110, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 142, 144, 145, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 167, 169, 171, 173, 174, 176, 177, 180, 182, 186, 188, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 198, 199
Baba Arslanoğlu 40, 41, 42, 50, 172
Baba Bektaş 177
Baba İlyas 10, 11, 13, 17, 19, 23, 27, 30, 37, 38, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 5354, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 90, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 107, 112, 113, 114, 124, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 153, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 177, 186, 187, 190, 193, 194, 196
Baba İshak 13, 17, 23, 28, 34, 47, 49, 54, 61, 62, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 96, 97, 100, 107, 108, 118, 124, 190, 194
Baba Kaygusuz 199
Baba Mansur 177
Baba Merendi 110
Baba Resul 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 21, 23, 24, 27, 29, 45, 46, 47, 49, 55, 67, 71, 73, 77, 80, 95, 98, 108, 110, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 142, 144, 145, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 167, 169, 171, 173, 174, 176, 177, 180, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 196, 197, 198, 199
Babagan-ı Resul 123, 131
Bacerma (Köy) 183
Bağdad 44, 45, 136
Bağ-Diğin (Köy) 84
Bağdin-i Kebir 83
Bağdin-i Sagir 83
Bağlarbaşı 31
Bahadin (Köy) 83
Bahaeddünlü (Oba) 83
Balis 181
Bar Hebreaus (bk. Ebu'l Farac) 21, 54, 61, 68, 69, 75, 103, 107, 111, 118, 119, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 189, 197
Barak Baba 110
Başı Kaba 110
Batını-ler 180, 181, 182, 198
Bayat 24
Baycu 90, 91, 191
Bedrüddin İbrahim 61
Beğdili 24
Bekdeş (Bektaş) Vıranı (Köy) 162
Bekdeş (Oba) 26, 43, 122, 162, 163
Bekriyye 144

Bektaş Han 94
Bektaş-ı Küçük 162, 171
Bektaş-ı Büzürk 69, 162, 171
Berriye-cik 34, 40
Beyaz-ı Bostan 175
Bıyıklı Mehmet Paşa 32
Biçene 24
Birce Kuyu 34
Birecik 40
Bismil 41, 50, 67, 68, 122, 163, 171, 172
Bitlis 115
Boğa 115
Bozat 99, 100
Bozok 24, 77, 83, 121
Bozulus 25, 116
Brahmanizm 10, 117
Budizm 10, 117
Buhara 31
Bulak (Köy) 91
Büğdüz 24
Büyük Circip Çayı 31, 66
Caber Kalesi 70
Canig (Canik) 70, 75, 100
Cebbar Kalesi 70, 95
Celaleddin Harzemşah
Celaleddin Karatayı 101
Celali 121
Cemal Yöresi 172
Cengiz Han 153
Ceyhan 121
Ceylanpınar 32, 50
Circip Çayı 32, 33, 171
Cüneyd Bağdadi 60, 157
Çakundur 24
Çanakçı (Oba) 77, 121, 122, 123
Çat Yöresi 56, 95, 98, 190
Çepni-ler 20
Çimelü 67
Çin 17, 152
Çorum 36, 41
Çubuk 77, 121
Çukurova 104, 196
Dakuk 173
Danişmend Gazi (Ahmet) 27, 34, 35
Dara (Köy) 183
Darılı (Köy) 163
Dede Garkın 13, 20, 23, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 65, 66, 68, 70, 71, 73, 74, 76, 77, 79, 81, 83, 84, 85, 89, 95, 98, 105, 106, 112, 121, 123, 129, 131, 133, 139, 143, 144, 152, 170, 171, 172, 174, 175, 178, 179, 180, 186, 196, 198, 199
Dedegarkın (Köy) 20, 32, 33, 34, 36
Dede (Köy) 31
Denizli 41
Derviş Cemal 172
Devle Mezrası 85
Dibek Öyük 78
Dibek Tepe 78
Dicle 183
Dilmac-oğlu Hüsamüddin 181
Dimlaçoğulları (Dilmaçoğulları) 181, 115
Dirge Baba 40, 43
Diyarbakır (Diyarbekir) 29, 32, 34, 35, 42, 49, 50, 68, 70, 84, 93, 94, 95, 105, 106, 123, 163, 172, 173, 181, 198,
Diziyumru (Köy) 67
Dodurga 24
Doğan Baba 172
Doğan Yöresi 172
Dominiken 107, 153, 155, 190
Döğer 24

Dört Halife 124
Duduoğlu 195
Dulkadır 25, 40, 121
Düden 58, 59
Ebercili (Köy)
Eberli (Oba) 50
Ebu Abdullah Muhammed 71
Ebu Bekr-i Tihrani 27, 178
Ebu Tahir 180, 181
Ebu'l Fazl (Vasıtlı) 149
Ebu'l Vefa 22, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 149, 150
Ebu'l Vefa Harezmi 135, 136
Ebubekir 110, 148, 187
Ede Balı 110, 129, 167, 168, 171
Ednai 20, 31, 33, 35, 40, 46
Egin-i Atik (Köy) 81
Eğin-i Cedid (Köy) 81
Ehl-i Beyt 149
Ekrad (Kürt) 150
Elbistan 17, 39, 40, 43, 51, 96, 122, 163
Elvan Çelebi 19, 20, 23, 29, 37, 44, 45, 46, 49, 52, 53, 55, 57, 58, 60, 62, 63, 65, 66, 70, 73, 74, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 98, 102, 107, 111, 112, 113, 114, 131, 133, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 155, 158, 162, 167, 168, 169, 170, 174, 177, 186, 187, 188, 189, 190, 193
Emeviler 183
Emircem Sultan 110
Endülüs 22, 182
Engizek 66
Ergani 70
Erguma (Ergoma) 90
Eriklüce (Köy) 78
Ermeniler 10, 22, 72, 87, 108, 116, 119, 129, 190
Erzen 115
Erzurum 41, 97
Eskiköy 187
Eskişehir 29, 41
Eşgüni 69
Etrak (Türkler) 189
Eymircik (Köy)
Eymirler (Köy) 51
Eymür 51
Eymür İlyaslu 27, 49
Eyyubi 14, 195
Ezidi 184
Fahruddin Ali 61
Fardahlayı 97, 107
Fatıma 176
Fecennik (Köy) 81
Fevkan (Halep'te mahalle) 36
Fırat (Furad) 39, 70, 199
Franklar 97, 107, 108
Frenk 17, 123, 193
Garkın (Boy) 27, 29, 30, 33, 35, 48, 105, 106
Gazan Han 147
Gazaria (Kayseri) 88
Gazlantep 36, 78
Gedegre 72
Geldiklan-i Abad 51, 79
Gelibolulu Mustafa Ali 27
Gerger 95
Germiyan 96
Geyikli Baba 110, 135, 143, 166
Gıyaseddin Keykubad 14
Gökçe 152
Göksun 34, 39, 40
Gölbaşı 66
Göllüce İdrislü (Köy) 93
Gülşehir 64

Güneydoğu Anadolu 14, 17, 34, 106, 196
Gürcü 100, 101, 107, 123, 193
Gürün 163
Habur Irmağı (Fırat'ın Kolu) 32, 33, 116, 172
Hace Behram 182
Hacı Armağanşah 61, 96
Hacı Bağadın (Bağdın Hacı) 13, 28, 78, 83, 84, 98, 196
Hacı Bektaş 10, 11, 13, 26, 27, 43, 44, 69, 111, 116, 122, 127, 129, 144, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 178, 180, 186, 198, 199
Hacı Doğrul 172
Hacı Kureyş 171, 178
Hacı Mihman 13, 23, 28, 55, 56, 81, 82, 95, 9, 112, 113, 178, 196
Hacım Sultan 175, 176
Hakim el Müneccim 180, 181
Hakkari 184
Haleb (Halep) 31, 36, 173, 180, 181, 182, 195, 196,
Halep Türkmenleri 25, 116
Hanikah-ı Mes'udi 60
Haraşna 62, 100
Harezmşahlar 54
Hariciler 24, 54, 61, 118, 147, 148, 183, 184, 198
Harput 14, 195
Hasan (İmam Hasan) 87, 176, 177
Hasan Askeri (İmam) 180
Hasanayn 87, 177
Haydarilik 10
Hazar 35
Herevi 22, 178
Hıristiyan 72, 104, 117, 190
Hısın-ı Keyfa (Hasankeyf) 115
Hısn-ı Mansur (Adıyaman) 54, 68, 95
Hızır 62, 100
Hızır İlyas 155
Horasan 11, 30, 49, 53, 165, 171
Horasani 53, 60, 65
Hoy 135
Hurman 71
Hüseyin (İmam Hüseyin) 35, 87, 147, 174, 175, 176, 177, 178, 179
Hüseyin Hacılı
Hvand Alaeddin 71
Isfahan 32
Işıklu 110, 113
İbn Kabile 148
İbni Cübeyr 22, 182, 194, 195
İbrahim (Artuklu sultanı) 36
İbrahim (Nizam-al Din) 36
İbrahim el Acemi 181
İbrahim Hacı (bk. Şeyh İbrahim Hacı) 40, 41, 43, 44, 83, 178
İbrahim Hacı (Oba) 83
İbrahimiye Circibi (Çay) 41
İbrahimiyye (Köy) 41
İçel 41
İç-il 25
İğdir 24
İlkadın (Köy) 122
İlyas Eymürü 27, 49
İlyas (Köy) 13, 50, 51, 56, 98
İlyas (Oba) 27, 47, 49, 50, 51, 52, 56, 65, 90, 104, 120
İlyas Pınan 50
İlyashacılı (Köy) 52
İmam Ali 178, 180, 183
İmam Ali el-Hadi 180
İmam Caferü'l Sadık 180
İmam Hasan 87

İmam Hüseyin (Bk. Hüseyin) 147, 174, 175, 178
İmam İbrahim 180
İmam Muhammed Mehdi 180
İmam Zeyd 179
İmam Zeynel Abidin 147, 178, 180
İmami 182
İmamlar 149
İnce Kuyu (Köy) 78
İriağaç (bk. Yirağaç) 81
İsak Kominnüs 72
İsaköy 67
İshak (İshaklı-İshaklu) (Oba) 66, 67, 70, 76, 106
İshak Danişmendlü-li 34, 35, 67, 106
İsmail ed Dai 181
İsmaili 182
İstanbul 196
İt Kıran (Köy) 78
İzala 173
İzolı (Aşiret) 173
Kabaklı (Köy) 122
Kadıköy 34, 35, 68
Kadirli 122
Kahramanmaraş (bk. Maraş) 34, 39, 40, 41, 5, 66, 77, 83, 84, 121, 173,
Kahta 68, 95
Kala Cabar (Cala-ul-Cebair) 70
Kalenderilik 10, 117
Kalmina 146
Kanber 149
Kangal 67, 78
Kara Han 32
Kara İbrahim (Köy) 78
Kara Seki (Köy) 78
Kara Yağmurlu (Oba) 172
Karacadağ 173
Karadere 83
Karaevli 24
Karaman 19, 51, 52, 79, 84, 91, 105
Karamanoğulları105
Karaözü (Köy) 121
Kargındere 35
Karkın (bk. Garkın)
Kars 41, 122
Kars-ı Meraş 122
Kaşgarlı Mahmud 25, 26
Kaygusuz Abdal 26, 177
Kaygusuz (Oba) 26
Kayı 24
Kayseri 66, 77, 97, 121, 166
Kazvin 94
Kederbeyt 34
Kefersud 54, 68, 69, 70, 71, 72, 130
Kefertusa (Kefertoşa) 69, 70
Kefertut 68, 69, 70, 76
Kelhur 173, 179
Kendek 167
Kerbela 35, 147, 175, 176, 177, 178, 180
Kerkük 21, 173, 179
Kesikviran (Köy) 121
Kınık 26
Kırkısa (Köy) 78
Kırkpınar (Köy) 67
Kırşehir 17, 90, 97, 101, 166
Kızık 24, 79, 106
Kızılırmak 121
Kızıltepe 32, 33, 41, 70, 162, 171, 172
Kilikya 196
Kirman 94
Koçhisar (Kızıltepe) 32, 33
Koçum Seydi 143, 166
Konya Sultanlığı (bk. Anadolu Selçuklu Devleti)

Kör Kadı 63, 99, 100, 101, 111, 131, 132, 133, 190
Körce Kuyu 34
Kufe 183
Kulu Beğ (Afşar) 94
Kulu Beğ (Korucubaşı) 94
Kumral Abdal 110
Kureyşan 171
Kusan 146, 147
Kuyu (Köy)
Kuzey Mezopotamya 13, 40, 51, 71, 104, 115, 116, 162, 171, 173, 183, 184, 186
Kürdistan 163
Kürt(d)-ler 13, 35, 96, 100, 101, 107, 108, 115, 116, 136, 146, 149, 150, 194
Ma'din 91
Maçin 32
Malatya 17, 20, 21, 34, 36, 41, 47, 48, 54, 68, 81, 93, 96, 107, 118, 124, 163, 173, 196
Malya 17, 24, 76, 97, 101, 107
Maraş 34, 39, 40, 51, 66, 77, 83, 84, 121
Mardin 13, 31, 32, 34, 39, 40, 43, 45, 48, 49, 50, 52, 65, 69, 70, 76, 84, 85, 89, 90, 95, 115, 116, 162, 163171, 172, 173, 183, 198, 199
Mazı (Dağ) 40
Melik Nasır 195
Menbic 182
Menemen 172, 179
Mengücekliler 195
Menteş 165, 166
Merzifon 51
Mesiyanizm 10
Mevlana 136, 164, 165
Mevlevi 119, 136, 164, 165
Meydan (Köy) 122
Mezopotamya 35, 155
Mihrab Kuyusu 33, 34
Milli Aşireti 173
Moğollar 14, 102, 113, 191
Muaviye 183
Muhammed (Hacı Bektaş) 27
Muhammed (Peygamber) 99, 118, 119, 125, 132, 176, 180
Muhammed Tapar 181
Muharrem Matemi 175
Muhlisiddin Musa Baba 61
Musul 31, 32, 70, 194, 196, 115, 116, 172, 173, 179, 182, 184
Muzaffereddin 96, 107
Narlı 83
Necmeddin Behramşah 97, 107
Necmeddin İlgazi 182
Nesturi 72
Numan (bk. Dede Garkın)
Nure Sufi 105
Nusaybin (Nisibin) 22, 31, 41, 50, 78, 115, 116, 123, 172, 173, 175, 179, 183, 194
Nusayri 182
Nymphes 154
Oban 58, 59, 99
Oğuzlar 23, 24, 25, 26, 29, 30, 115
On İki İmam 159, 160, 178, 179, 180
On Muharrem 17, 95, 174, 175, 171, 180
On Ordu (Köy) 122
Orhan (Bey) 135
Orta Anadolu 11, 21, 39, 45, 52, 56, 169, 187, 191, 196
Orta Niyabet 51, 122
Osman Dedelü (Dedeli) 77, 78, 83
Osman (Oba) 28, 77, 79, 80
Osmandede (Köy) 78

Osmanlı 30, 31, 32, 34, 36, 49, 67, 79, 93, 121, 135, 157
Otman Baba 177
Ozanlar (bk. Ozanlu)
Ozanlu (Oba) 121, 122
Öriçgi (Köy) 81
Paulikienizm (Pavlikienizm) 10
Pehlivan Beğ 27
Pınarbaşı 66
Pir Caber (Kale) 70
Rabia Hatun 143
Rafizi 147, 148, 182, 198
Rakka 181
Ramazan Orucu 148, 184
Resul Hacılu 122
Resul (Oba) 120, 121, 122, 123, 133
Resullü (bk. Resul) 122
Resul-ü Dıraz 92
Reşideddin 29
Rıdvan 180, 181
Rifai 44, 45, 136, 137
Rufai 44, 45
Rukye 155
Rum 10, 46, 47, 52, 56, 57, 63, 70, 71, 72, 89, 91, 98, 99, 100, 101, 104, 108, 112, 119, 125, 130, 131, 164, 165, 166, 178, 190, 193, 194
Rum-Değin (Köy) 84
Russel 36
Ruzbe 99, 101
Rüstem (Karakoyunlu) 93
Saadeddin Köpek 72
Safeviler 11, 32, 93, 116, 176
Sahra-i Mardin 56
Salı Kuyusu 34
Salih183
Salmanlı 41, 172, 179
Salmanlı Avşarı 172
Salur-Uğurcuk Alp 35
Samsad(t) 14, 68, 195
Samosat (bk. Sumeysad)
Samsun 94, 100, 196
Sarı Saltuk 110
Sarıoğlan 66, 77, 121
Sarimüddin Sanca 112
Sayaca Bağdin 83
Sefil Nevruz 31
Selman-ı Pak (Selman Pak) 179
Semerkant 31
Sevin-ı Sagir 122
Seyfe (Köy) 122
Seyfeddin Habib 110
Seyid Ahmed-i Küçek 45
Seyyid Ebü'l Vefa-yi Bağdadi 135, 136, 147
Seyyid Ebü'l Vefa-yi Kürdi 136
Seyyid Ebü'lvefa 143, 145
Seyyid Muhammed (bk. Ednai)
Seyyithasan (Köy) 163
Sınırkendi (Köy) 31, 65, 67, 68
Sınn (bk. Sınırkendi)
Siirt 171, 182
Simre-i Ladik 51, 105
Sincar 115
Sincarlı 51
Sinemil (Sinemilli) 173
Sivas 17, 36, 41, 51, 67, 68, 72, 96, 97, 121, 163, 166
Siverek 14, 195
Sokman 36
Sökmenoğulları 115
Sultan Hacılı 122
Sultan Hanı (Köy) 81
Sultan Muhammed 94
Sultan Yusuf (Dede Garkın) 30, 34, 47, 105
Sulucakarahöyük 13, 163
Sumeysad 14

Suriye 32, 50, 51, 52, 53, 70, 98, 160, 173, 180, 181, 191, 195
Süleyman b. Ömer 182
Süleymaniye 72
Sülüklü 172
Süryani 21
Şah Abbas 94
Şah Kulu 121
Şah Veli 121
Şalva 97
Şam 25, 37, 52, 53, 70, 71, 74, 75, 77, 84, 86, 88, 89, 98, 100, 178, 182, 193
Şam Türkmenleri 25
Şamanizm 10, 117, 151, 152, 155, 156
Şanlıurfa (Urfa) 14, 31, 33, 35, 49, 50, 67, 68, 71, 76, 84, 95, 171, 181, 182, 183, 184, 194, 195, 198
Şarkışla 52
Şarki Amid 50, 67, 93, 162, 163
Şazeli (Şeyh) 178
Şekerhacılı (Köy, Oba) 41, 172
Şemseddin Muhlis 63, 101
Şeyf Affan 28, 90, 91, 105, 110, 113, 178
Şeyh Adi bin Müsafir 184
Şeyh Ahmed Yesevi 46, 159
Şeyh Alay 110, 113
Şeyh Alişir 110
Şeyh Balı 110, 113
Şeyh Bedreddin 73
Şeyh Beyaz-ı Veli 178
Şeyh Ede Balı 110
Şeyh Eşref 110
Şeyh Fahrüddin 112
Şeyh İbrahim (Hacı) 40, 44, 67, 77, 83, 121, 123, 172, 178, 179
Şeyh İlyas (bk. Baba İlyas) 47, 50, 51, 55, 57, 71, 74, 178
Şeyh Macid (Kürdi) 149
Şeyh Muhammed bin Belikısa 150
Şeyh Muhammed Türkmani 150
Şeyh Osman 13, 23, 28, 55, 64, 77, 79, 95, 98, 102, 112, 113, 114, 178, 187, 196
Şeyh Recep bin İmren 149
Şeyh Sadrüddin 149
Şeyh Selman 143
Şeyh Şazeli 178
Şeyh Şembeki 146
Şeyh Tekin 150
Şeyh Turhan 150
Şeyh Yahya 143
Şeyhzoli 172
Şeyzer 181
Şii 152, 159
Şiilik 158, 160, 182, 183
Şiraz 71
Şükürlü (Köy) 163
Tacü'l Arifin 136, 139, 146, 148
Tahtacı 173
Taife-i Bektaşiyan 144
Talha 173
Tapduk Baba 110
Tarsus 123
Taşpınar (Köy) 83
Tavernier (gezgin) 32, 33
Teb Tengri 153
Teli-i Hüseyin (Köy) 93
Til Dibek 78
Timurtaş 191
Toğancuk 78
Tondrarizm 10, 117
Tonus 51
Torlak Kemal 73
Trabzon 72
Tuğrul 115
Tur Abdin 116
Tur Ali 27

Tur İlyas 50, 121
Turaçlü (Turuçlu) 50, 78, 90
Tuzhurmatı 173
Türkmenhacı (Köy) 163
Ulaş 67, 163
Umar Paşa 62, 63, 92
Uzun Hasan 35, 93
Üreğil 24
Vefailik (Vefaiyye) 10, 117, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 144, 145, 157, 191
Veli Han 94
Viranşehir 41, 66, 172
Yağmur 115
Yahudiler 87
Yahya Paşa 62, 63, 141
Yanni Kominnüs 72
Yaparlı 24
Yar 114
Yaslıca Pazarcık 78
Yayalacık (Köy) 67
Yayla Dağları 41
Yazdan 167
Yazıcızade Ali 21
Yazıhan 36, 41
Yazır 24
Yenice Kala 121
Yeniçeriler 144
Yezidiler 184, 185
Yıva 24
Yir-Ağaç (Köy) 81
Yortan 122, 123
Yozgat 83
Yusuf Eber 50, 92, 94, 105
Yusuf Han 94
Zahir üd Devle 97
Zahireddin Şir 97, 107
Zamantı (Zamantu) 66
Zaviye (Köy) 81
Zeydi 182
Zeynel Abidin 147
Zeynel Abidin Ocağı 172
Zeyve (Köy) 47, 81
Ziyad (İmam Ali oğlu) 178
Ziyaret (Köy) 78, 101
Zübeyir 183
Zülfekar (Zülfikar) 177

YTY
YURT
KİTAP-YAYIN

HAMZA AKSÜT

ALEVİ ERENLERİN
İLK SAVAŞI (1240)

**Mürşid Dede Garkın'ın,
Askeri Önder Baba İshak'ın,
Halife Baba İlyas'ın,
Mezopotamya'dan Anadolu'ya
Alevi Erenlerin İlk Girişinin Kitabı**

*Kısacası; göçebe bir toplulukta,
kişinin üyesi olduğu birim ile unvanı çok önemlidir
ve kişinin adı bu iki ögenin adının yan yana
gelmesinden ibarettir. Buna göre,
Hacı Bektaş, "Bekdeş obasından olan hacı"
Kaygusuz Abdal, "Kaygusuz obasından olan abdal"
Dede Garkın, "Garkın boyundan olan dede"
Baba İlyas, "İlyas obasından olan baba"
Baba İshak, "İshak obasından olan baba"
Hacı Mihman, "Mihman obasından olan hacı"
anlamında birer addır.*

ISBN: 975-9025-24-8

